

İNSAN BİLİMLERİNİN MANTIKSAL TEMELLERİ

Ayşe Erdoğan

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MAYIS, 2019

TEZ TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren(.....) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Ayşe

Soyadı : Erdoğan

Bölümü : Felsefe Grubu Eğitimi

İmza :

Teslim Tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : İnsan Bilimlerinin Mantıksal Temelleri

İngilizce Adı : Logical Foundations Of Human Sciences

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı : Ayşe Erdoğan

İmza :

JÜRİ ONAY SAYFASI

Ayşe Erdoğan tarafından hazırlanan “İnsan Bilimlerinin Mantıksal Temelleri” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Gazi Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ekrem Ziya DUMAN

(Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Felsefe Grubu Eğitimi, Gazi Üniversitesi)

Başkan: Doç. Dr. Beyhan ZABUN

(Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Felsefe Grubu Eğitimi, Gazi Üniversitesi)

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Faruk MANAV

(Felsefe ve Tarih Ana Bilim Dalı, Felsefe Eğitimi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Tez Savunma Tarihi:

Bu tezin Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Selma YEL

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

TEŞEKKÜR

Tamamlanmış olarak sunulan bu araştırma pek çok kişinin fedakarlık ve desteği ile son noktaya ulaşmıştır. Lisans eğitiminden itibaren her an desteğini hissettiğim, bilgi hazineme kıymetli bilgiler kazandıran, yoluma ışık tutan danışmanım ve çok değerli hocam Ekrem Ziya Duman'a teşekkürlerim sonsuzdur. Tez sürecinde katkı ve destekleri ile bana yardımcı olan kıymetli hocalarım Doç. Dr. Beyhan Zabun ve Dr. Öğr. Üyesi Faruk Manav'a minnettarım.

Hayatta olduğu gibi tez çalışmam boyunca da bana yol arkadaşlığı yapan, zorluklarla mücadele etmemde bana dayanak olan, desteğiyle güç bulduğum ve ondan aldığım yüreklendirmeler ile yoluma devam edebildiğim sevgili eşim Harun Erdoğan'a minnettarım.

Akademik çalışmalarım sürecinde beni her anlamda destekleyen, teşvik eden, tüm imkanlarını benim için kullanan, bu noktaya gelmemde emekleri sayamayacağım kadar çok olan annem Şermin Tokgöz, babam Sırrı Tokgöz, kardeşlerim Kübra Atalay ve İbrahim Tokgöz'e sonsuz teşekkürler.

İNSAN BİLİMLERİNİN MANTIKSAL TEMELLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Ayşe Erdoğan

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Mayıs 2019

ÖZ

Tüm bilimsel, felsefi, dinsel ve sanatsal araştırmalar insanın ne'liğini bulmaya yönelik bir arayıştır. Her biri insanın farklı yönlerine odaklanarak, o alanda yoğunlaşarak incelemelerini yapmaktadır. Mantık, felsefe ve bilim birbirleriyle tarihsel ve kapsamsal olarak sıkı bir ilişki içindedirler. Bilimlerin bilgi elde etme süreçlerinde zorunlu olarak yararlandıkları ve akıl yürütmenin yöntemini belirleyen alan mantıktır. Bu sebeple mantığın bütün bilimlerin temelinde yer aldığını söyleyebiliriz. Ancak bilimlerin mantık ile olan bağlantısı detaylı bir şekilde belirtilmemiştir. Bu eksikliği kapatmak ve alanlar arasındaki bağın nasıl olduğunu göstermek amacıyla bu araştırmanın konusu şu şekilde belirlenmiştir :“İnsan bilimlerinin mantıksal temelleri nelerdir? Araştırmanın amacı, seçilmiş olan bilimlerle bilimsel çalışmanın özünü belirlememizi sağlayan mantık arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Araştırmada insan bilimleri ve mantık arasındaki yöntemsel bağı göstermek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda veri elde edilirken kullanılan yazılı ve görsel dokümanlar kapsamlı bir çalışma olanağı sunmaktadır. Bu çalışmada

elde edilen bulgular insan bilimlerinin temelini anlamının oluşturduğunu ve bu bilimlerin mantık zemininde inşa edilebildiğini göstermektedir. Her bilim kendisine konu ve amacına göre farklılık gösteren bir yöntem belirlemektedir. Fakat konu ne olursa olsun, doğru düşünmenin kuralları değişmemektedir. Bu kuralları belirleyen mantık bilimlerin bilimi olarak anılmaktadır. Bu araştırma sonucunda varılan sonuç şudur: Mantık, bilimlerinin bilgi elde etme süreçlerinde zorunlu olarak yararlandıkları, doğru düşünmenin yöntemini belirleyen formel bir disiplindir. Doğru ve düzgün bir düşünme için bazı prensipler gereklidir. Bu prensiplere, mantıkta aklın ilkeleri denilmekte ve özdeşlik, çelişmezlik, üçüncü halin imkansızlığı ve yeter sebep ilkesi olarak kabul edilmektedir. Bilim adamının düşüncesinde hareket noktası olarak bu üç ilke yer almalıdır. Aklın ilkeleri doğru düşünme için temel oluşturacak ve akıl yürütme türleri bizi sonuçlara ulaştıracaktır. Sonuçlara ulaşırken öncüller arasındaki ilişkilere bakılarak tutarlılık, geçerlilik denetlemesi yapılabilecek, beş tümel kullanılarak kavramlar arasındaki ilişkiler belirlenebilecek, sınıflandırma ile bazı özelliklere göre sıralamalar yapılabilecektir. Tüm mantıksal işlemler bilimsel araştırmaların yapılabilmesini sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler : Mantık, insan bilimleri, antropoloji, psikoloji, sosyoloji,

Sayfa Adedi yöntem. : 81

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Ekrem Ziya Duman

LOGICAL FOUNDATIONS OF HUMAN SCIENCES

(Master Thesis)

Ayşe Erdoğan

GAZI UNIVERSITY

INSTITUTE OF EDUCATIONAL SCIENCES

May, 2019

ABSTRACT

All scientific, philosophical, religious and artistic studies are a search for human being to find whatness. Each one makes investigations by focusing on different sides of human being with an intensity in that field. Logic, philosophy and science are historically and comprehensively in a close relationship with each other. Logic is the area in which science necessarily uses knowledge acquisition processes and determines the method of reasoning. Therefore, it can be said that logic is the basis of all sciences. However, the connection of sciences with logic is not explained in detail. In order to cover this deficiency and demonstrate how the connection between the fields is, the subject of the current study was determined as follows: “What are the logical foundations of human sciences?” The purpose of the research is to reveal the relationship between the three sciences determined by the logic that enables us to determine the essence of the scientific study. In the current study, document analysis, one of the qualitative research methods, was used in order to show the methodological link between human sciences and logic. Nitel araştırmalarda veri elde edilirken kullanılan yazılı ve gorsel dokümanlar kapsamlı bir

çalışma olanağı sunmaktadır. Written and visual documents used in obtaining data in qualitative research provide a comprehensive research opportunity. The findings obtained in the presents study show that understanding is the basis of human sciences and that these sciences can be built on the basis of logic. Each science determines a method that differs according to its subject and purpose. However, whatever the subject, the rules of accurate thinking do not change. The logic that determines these rules is called the science of sciences. The findings obtained in the current study are clarified by the statement: Logic is a formal discipline that determines the method of accurate thinking, which science uses as a necessity in obtaining information. Some principles are necessary for accurate and proper thinking. These principles are called the principles of reason in logic and are accepted as identity, contradiction, enough reason principle and impossibility of the third state. These three principles should take place as the starting point in the thinking of the scientist. The principles of reason will form the basis for accurate thinking, and the varieties of reasoning will lead to results. While reaching the results, by looking at the relationships between the predecessors, it is possible to check the consistency and validity, and the relationships between the concepts using the five universals, and sorting according to some characteristics with classification. All logical operations enable scientific research.

Keywords : Logic, humanities, anthropology, psychology, sociology, method

Number of pages : 81

Consultant. Assist. Prof. Ekrem Ziya Duman

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. *İfade Biçimleri*

Tablo 2. *Antropolojinin Dört Alt Disiplini ve İki Boyutu*

Tablo 3. *Sosyolojide Yer Alan Temel Kuramsal Yaklaşımlar*

Tablo 4. *Psikolojide Yaklaşımların Karşılaştırılması*

Tablo 5. *Kavram Türleri*

Tablo 6. *Sanayi ve Trafik İlişkisi*

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Antropoloji ve ilişkili olduğu alanlar

Şekil 2. İçlem ve kaplam ilişkisi

Şekil 3. Bilimlerin sınıflaması

Şekil 4. Bilimler ve mantık arasındaki yöntemsel ilişki

İÇİNDEKİLER

TEZ TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZ	v
ABSTRACT	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
İÇİNDEKİLER.....	xi
BÖLÜM I	1
GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu.....	4
1.2. Araştırmanın Amacı	5
1.3. Araştırmanın Önemi	5
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	6
1.5. Konu İle İlgili Araştırmalar	6
BÖLÜM II.....	9
YÖNTEM	9
2.1. Araştırma Modeli	9
2.2. Verilerin Toplanması	10
2.3. Verilerin Analizi ve Yorumlanması.....	10

BÖLÜM III	11
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	11
3.1. Mantık	11
3.1.1. Mantığın Tarihçesi ve Tanımları.....	11
3.1.2. Mantığın Önemi Nedir?.....	15
3.1.3. Bilimin Kökeni ve Tanımları	17
3.1.4. Bilim ve Dil İlişkisi	20
3.1.5. Bilimsel Yöntem Nedir?.....	22
3.1.6 Bilimsel Araştırmada Kullanılan Kavramlar	24
3.2. İnsan Bilimleri ve Metodolojisi	27
3.2.1. Antropoloji.....	31
3.2.2. Sosyoloji	36
3.2.3. Psikoloji.....	47
BÖLÜM IV	54
BULGULAR VE YORUM	54
4.1. Akıl Yürütme Türlerinin Kullanımına İlişkin Bulgular ve Yorum	55
4.2. Akıl İlkelerinin Kullanımına İlişkin Bulgular ve Yorum	60
4.3. Önerme Kullanımına İlişkin Bulgular ve Yorum	61
4.4. Kavram ve Tanım Kullanımına İlişkin Bulgular ve Yorum.....	62
4.5. Sınıflandırma Kullanımına İlişkin Bulgular ve Yorum	69
4.6. Çıkarım Kullanımına İlişkin Bulgular ve Yorum.....	70
BÖLÜM V	73
SONUÇ VE ÖNERİLER	73
KAYNAKÇA	77

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bilim; deney verileri, olgular hakkında mantıksal bir açıklama getirme girişimidir. Bilimsel açıklama, mantıksal açıdan geçerli, içeriği yönünden olgusal açıdan doğrulanabilir önermelerden kurulu bir dedüksiyondur (Özlem, 2014, s. 369). Bilginin hedefi, sosyal olayları anlamak değil, yasaya uygun bağlantılar aracılığıyla nedensel bir açıklamada bulunmaktır (Habermas, 1998, s. 84).

Bilim doğaya ilişkin olguları doğal sebepleriyle açıklar, gözlemleriyle destekler ve olgulara ulaşmaya çalışır. Çatı bir kavram olan bilim, insana ve doğaya yaklaşımları bakımından farklılık gösteren alanların özelleşerek kendi içinde çalışma disiplinlerini oluşturması ile farklı bilim dallarına ayrılmıştır.

Dilthey bilimleri tin bilimleri ve doğa bilimleri olarak sınıflandırmıştır. Doğa bilimlerinin konusu olan doğal olgular, tekrar ve süreklilik gösteren olgular olarak ele alınırlar ve bu yüzden bu olgular hakkında yasal ifadeler, belirli bir zaman kesiti için değil, tüm zamanlar için geçerli olacak biçimde konumlanabilirler. Doğa bilimleri her zaman için geçerli bir nedensellikte çalışabilir, ifadelerini zamanı sadece bir parametre olarak içeren, soyut ve genelgeçer bir matematiksel dile aktarabilirler. Doğa bilimlerinin yöntemleri çözümleyici ve açıklayıcı yöntemlerdir. Oysa Dilthey'a göre tinsel alanda durum değişiktir. Tinsel obje, herşeyden önce, hissedilen, bağlanılan, yaşanılan kural, değer ve normalara bağlılığıyla mevcudiyet kazanır. Tinsel alanda bu kural, değer ve normlar insan eylemlerini yönlendiren nedenler ve motifler durumundadır ve bunlar simgeseldir. Tinsel alanda karşımızda algılama objesi olarak duran şey sadece fiziksel hareketlerden ibaret görünüşleriyle insan eylemleridir. Ancak eylemi yönlendiren ama fiziksel gözlem düzeyinde saptanamayan bir neden vardır, ki bu neden, eylemi yönlendiren anlamdır; yani bağlanılan, inanılan bir ilke, bir ahlak kuralı, bir yaşam normudur.

İnsan eylemlerini nedenlerine göre kavramak için, bu eylemin nedeni durumundaki şeyi, bu eylemi bize “anamlı” kılan şeyi anlamak gerekir (Özlem, 2010, s.111).

Dilthey'a göre insan bilimlerinin konusu, zihne doğrudan ve 'özgünlüğü' içinde bir tür ilişkiler verilen deneysel gerçekliktir. Hayatın içeriden tecrübesi veya yaşama tecrübesinin oluşturduğu dünya, insan bilimlerinin konusudur (Bilen, 2016, s.97). İnsan bilimleri ile ilgili olan bilgi, suje ile objenin birbirleri ile canlı temas ve münasebetleri sonucunda ortaya çıkar (Birand, 1998, s.37).

Algıladığı nesnelere değiştirebilen ve bununla kendisi de değişen insan, bilimlerin hem öznesi hem de nesnesidir. Dilthey'da insan bilimlerinin yönteminin dayanacağı sabit bir nokta bulunur: O da yaşamdır. İnsan bilimlerinin konusunu, en geniş boyutlarıyla 'yaşama dünyası' olarak kabul edersek, Dilthey'in bunu ifade etmek için kullandığı yaşama tecrübesi kavramı, farklı bir önem kazanır. Demek ki, yaşamın dışı vuran ifadelerini anlamak insan bilimlerinin konusudur. Hermeneutik ise, bu anlamamanın metodu, dolayısıyla da bütün insan bilimlerinin metodudur (Bilen, 2016, s.105).

Hermeneutik başlangıçta İncil'in manevi hakikatlerini yorumlama çabalarına verilen isimdir, ancak insan bilimlerine Dilthey tarafından niyetli insani davranışlar ve kurumların araştırılmasına işaret etmek için eklenmiş ve Dilthey sonrası düşünürler tarafından gelenekler ve kültürlerin içlerindeki ve aralarındaki anlama süreçlerini ifade etmek için kullanılmıştır (Benton & Craib, 2015, s.135).

Hermeneutik, genelde anlama problemine ve anlamlar konusuna yönelimiyle bir anlam araştırması olduğu kadar anlam öğretisi de olmak durumundadır. Hal böyle olunca Hermeneutik yaklaşımda 'anlama' ve 'anlam' terimleri üzerine düşünme gereği vardır (Koç, 2012, s.183). Dilthey anlama kavramını, bütün insanlık hayatı ve bütün dünya ile ilgili bir kavram olarak göz önünde tutmuştur. İnsan genel olarak yaşadığı müddetçe anlar. Dünyada rastladığı her şeyi belli bir peşin anlamamanın ufku içinde ve her vakit belli bir yorumlama içinde şu yahut bu şey olarak anlar (Birand, 1998, s.43). Bu dünyayı meydana getiren olgular, içten yaşanarak bilinen olgular olduğu için tin bilimleri zorunlu olarak anlayıcı bilimdir (Birand, 1998, s.16).

Sahibi ve aynı zamanda parçası olduğumuz insan dünyası, yaşama deneyimi içerisinde bize sanat, tarih yazımcılığı ve soyut bilimler aracılığıyla hep yükselen bir bilinç sağlar. Her birimizin yaşamı, kendi en derin ilgileri yönünde ancak güzel sanatların, ifade, temsil ve yansıtmanın, edebiyatın, tarih yazımcılığının ve bilimsel düşünmenin oluşturduğu bu

atmosfer içerisinde soluk alabilir, kendini geliştirebilir ve şekillendirebilir (Dilthey, 2017, s.36).

İnsan eylemlerini yönlendiren nedenler sadece tinsel nedenler değildir, doğal nedenler de belirleyicidir. Ancak insan doğal durumdan toplumsal duruma geçtikten sonra kendi koyduğu kural, değer ve normlarla örülü bir çevrede yaşamakta; kendi yaratıları olan bu kural, değer ve normlar sonradan yine insan eylemlerini belirleyen neden olmaktadır. Dilthey'a göre insanlar kendi yarattıkları olan bu tinselliğe öylesine gömülüdürler ki, bu tinsellik onların tüm yaşam tarzlarını ve evrene bakış biçimlerini de belirler. Bu tinsellik kuşkusuz tarihin bir ürünüdür hatta bizzat tarihselliktir ve insan bu tarihsellik içinde tutukludur (Özlem, 2010, s.111).

İnsanın tarihine baktığımız zaman kendini ve çevresini anlamlandırma çabasında olduğunu görmekteyiz. Anlama, yaşamın içinde var olan, başkası ile paylaşılan alan içerisinde bireyselliğin fark edilebildiği bir kavramdır. Bilim insanları, genelden hareketle kendilerini bulabilmek için özel çalışma alanları oluşturmuştur. Bu alanlardan bazıları psikoloji, sosyoloji ve antropolojidir. Birbiri ile etkileşim halinde olan bu alanlar insana dair oldukça önemli bilgiler elde etmektedir.

Antropoloji sözcüğü, Grekçe "insan" anlamına gelen "anthropos" ile "logos/logia" sözcüklerinden türetilmiştir. Kavramın bilimsel bir disipline gönderme yapacak tarzda ilk kullanımının, 16. yüzyılda olduğu kaydedilmektedir. Antropoloji, insanın fiziksel-biyolojik özellikleri de dahil olmak üzere sosyal-kültürel yönlerini kapsayan genel bir bilimdir (Özbudun, Şafak, Altuntek, 2007, s. 9). Antropoloji, sosyoloji, psikoloji ve dil ile yakından ilgilidir. Onlardan beslenen ve onlara da kaynak sağlayabilen bir bilimdir. Bu noktada insanın düşüncelerini ifade etme alanı olan dil ile ilişkisinden de bahsetmemiz gerekmektedir.

Dil, dış dünyadaki varolanla dolaylı, zihindeki varolanla doğrudan ilişki kurar ve düşünenin tasarımlarını, tasarlayış biçimlerini söylem olarak yansıtmada, yeniden kurmasında aracılık eder. Dil, her şeyden önce, düşünenin zihinsel tasarımlarını yansıtan, dile getiren bir varolan alanıdır (Çotuksöken, 2000, s. 53). Düşünce gibi dilin yaptığı da insan zekasının şeyler arasında tesis ettiği mantık bağıdır (Renan, 2011, s. 84).

Bir bilim olarak psikolojiyi, davranışların ve zihinsel süreçlerin bilimsel incelenmesi olarak tanımlayabiliriz (Atkinson, Smith, Bem & Hoeksema, 2006, s.8). Psikoloji, insanda

kavramların nasıl oluştuğunu, hükmün nasıl verildiğini inceler. Psikoloji bakımından doğru veya yanlış düşünme yoktur; düşünme olgusu vardır. Bu nedenle psikoloji yalnız tasvir eder, olaylar arasındaki fonksiyonel alakayı araştırır (Taylan, 2011, s. 26). Psikolojinin daha bireyci yaklaşımından sosyolojinin toplumcu yaklaşımına geçecek olursak; sosyoloji insan “birlikteliği” gerçeği üzerinde odaklanır; toplumun her yerinde var olan, sosyal etkileşimin örüntüleşmiş düzenliliklerini inceler. Sosyoloji, bilgi gövdesi olarak insan ilişkileri gerçeğini alır, bu gerçek üzerinde merkezleşir. Söz konusu insan birlikteliğine katkıda bulunan veya ondan çıkarılan her şey sosyolojiktir. Felsefe, biyoloji, coğrafya, psikoloji ve etik gibi disiplinler içinde elde edilen bilgiler sosyolog tarafından, alanlarında sınırlanmış ve kanıtlanmış oldukları sayılılarıyla kullanılır (Fichter, 2006, s.3-8).

Mantık her türlü felsefe ve bilim yapma olanağının formel koşullarının öğretisi olarak kendisini göstermektedir (Özlem, 2014, s.19-23). Doğru ve düzgün düşünme formlarını inceleyen bir bilim dalı olarak mantığın konusu, doğru düşünme ve önerme formlarıdır. Mantıklı düşünmek doğru ve düzgün düşünmek anlamına geldiği gibi tutarlı düşünmek anlamına da gelir (Çüçen, 2012, s. 15).

Mantık, düşünme faaliyetlerinin temelinde zorunlu olarak kendini var kılan ve onsuz doğru düşünme ve ifade biçimlerine ulaşılamayacak olandır. Çelişkiden uzak, tutarlı ve geçerli bir bilgi elde edilmek isteniyorsa mantığın yöntemlerinin kullanılması gerekmektedir.

1.1.Problem Durumu

Mantık, felsefe ve bilim birbirleriyle sıkı bir ilişki içindedirler. Mantık bütün bilimlerin temelinde yatmaktadır. Çünkü mantıksal inceleme her şeyin özünü araştırır. Şeylerin temelini görmek ister. Deneyime dayanan her şeyin temelini ya da özünü anlama çabasındadır (Wittgenstein, 2014, s.62).

Diğer bilim dallarında olduğu gibi insan bilimleri de mantığı temel olarak kullanmaktadır. Ancak bu bilimlerin mantıksal temelleri üzerinde yoğunlaşılması yöntem bilgisini veren mantık ile ilişki kurulmamıştır. Bu belirlemenin eksikliğini kapatmak ve alanlar arasındaki bağın nasıl olduğunu göstermek amacıyla bu araştırmanın konusu şu şekilde belirlenmiştir:“İnsan bilimlerinin mantıksal temelleri nelerdir?”

Temel probleme bağlı olarak araştırmada yanıt bulmaya çalışılan alt problemler ise şunlardır:

1. Sosyoloji biliminin metodolojisinde mantığın yeri nedir?
2. Psikoloji biliminin metodolojisinde mantığın yeri nedir?
3. Antropoloji biliminin metodolojisinde mantığın yeri nedir?

1.2.Araştırmanın Amacı

İnsan bilimleri bir bütündür. Bunlardan yalnız biri insan ya da toplum gerçeğini tümüyle açıklayamaz. İki ya da daha fazla insan bilimi sınırında yapılan bilimler arası çalışmalar en verimli olanlarıdır (Ergun, 1982, s.45). Her bilim dalı olgulara ayrı bir bakış tarzıdır. Aynı bir olguyu inceleyen sosyoloğun, psikoloğun, ekonomistin, eğitimcinin, siyasal bilimcinin bakış açıları farklıdır. Fakat bunların ortaya koyduğu sonuçlar birleştirilip bir bütün olarak ele alınmadığı takdirde her zaman dayanıksız, anlamsız ve sınırlı kalmaya mahkûmdur (Armağan, 1983, s.8). Bu bağlamda bilimsel çalışmanın özünü belirlememizi sağlayan mantık ile belirlenmiş olan üç bilimin birbirleriyle olan ilişkisinin belirlenmesi ve disiplinler arası işbirliğinin önemi vurgulanmak istenmiştir.

1.3.Araştırmanın Önemi

İnsanı ve doğayı anlama çalışmaları bilimin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Ancak bilimin ilerleyebilmesi, sağlam argümanlar ve doğru çıkarımlar ile sonuçlara ulaşabilmesi için birliktelik ve işbirliği gerekmektedir. Bu amaç ile farklı alanlardan elde edilen bulgular sentezlenerek bir bütün elde edilmelidir. Mantık ve diğer bilim dalları arasındaki ilişkinin belirlenmesi bu sebeple oldukça önemlidir. Bilgi elde etmek için kullanılan araçlardan biri mantıktır. İnsan bilimleri özelinde mantık ve bilimler arasındaki ilişki bu çalışmada detaylandırılarak belirlenecektir. Bilimlerin metodu ve mantık arasında kurulmuş olan bağın bilimsel çalışmanın temelini oluşturuyor olması ve doğru düşünme, çıkarım yapma ve akıl yürütmenin her bilim dalı için geçerli olduğu bilinmektedir. Somut örnek ve kaynaklar ile yapılan detaylı bir çalışma bu disiplinler arası ilişkinin gösterilmesi için gereklidir. Bu çalışma bu noktayı açıklığa kavuşturması bakımından önemlidir.

1.4.Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmada insan bilimleri ve mantığın metodu açısından ilişkisi incelenmiştir. İnsan bilimleri; sosyoloji, psikoloji, antropoloji, dilbilim, tarih gibi bilimleri içine almaktadır. Fakat araştırmada antropoloji, sosyoloji ve psikoloji incelenmiştir. Bu insan bilimlerinin seçilmesinin sebebi ise insanın düşünme yetisi ve insanı tanımak için süregelen bir çabanın temel alanları arasındaki etkileşimi belirlemektir. Eğitim bilimleri, doğa bilimleri gibi diğer alanlar çalışmanın temel amacına odaklanarak bütünlük sağlanması açısından araştırmaya dahil edilmemiştir.

1.5. Konu İle İlgili Araştırmalar

Araştırma konusu ile ilgili birebir örtüşen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Mantığın konuları ve bilimler arası ilişkiler üzerinde yapılan araştırmalar mevcuttur. Bu çalışmaların detayları aşağıda belirtilmiştir.

Soysal (2012)'ın Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisinde yayınlanan “*Tarih Biliminin Sosyal Bilimlerle İlişkisi ve Önemi Üzerine Genel Bir Bakış*” adlı makalede bir toplumun kültürel yönden şahsiyet kazanabilmesi, geleceğini tasarlayabilmesi, yeni stratejiler geliştirmesi ve ulusal bilincin şekillenmesi genelde sosyal bilimlerle özelde de tarih ilmiyle olacaktır vurgusu yapılmıştır.

Bingöl (1999)'ün Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisinde yayınlanan “*İletişim Bağlamında Mantık ve Dil*” adlı makalesinde dil ve mantığın insanı iletişimin eklentisi değil vazgeçilmez iki ögesi olduğu belirtilmiştir.

Osman (2014) 'ün Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisinde yayınlanan “*Esrâr-ı Cinayet ve Mantık: Türkçedeki İlk Polisiye Romanda Yer Alan Bazı Akıl Yürütmeler Üzerine*” adlı makalesinde roman içerisinde kullanılan cümlelerde yer alan akıl yürütme türlerinden hareketle ulaşılan çıkarım türleri incelenmiştir.

Küçükşabanoğlu (2018)'nun Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde yayınlanan “*Mantık ve Doğa Bilimleri*” adlı yüksek lisans tezinde doğa bilimlerinin akıl yürütme, tanım, kıyas, sınıflandırma, önerme gibi mantık konularını kullandığını ve mantığın doğa bilimlerinin temellendirilmesinde önemli olduğu belirtilmiştir.

Köz (2002) 'ün Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisinde yayınlanan “*Aristoteles Mantığı ile Felsefe-Bilim İlişkisi*” adlı makalesinde Aristoteles'in mantığın bir alet bilimi olduğu düşüncesi bilimlerle ilişkilendirilerek ele alınmıştır.

Demiral (2008)'in Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yayınlanan “*Mantıksal ve Matematiksel Dedüksiyonun Karşılaştırılması*” adlı yüksek lisans tezinde matematik ve mantıkta kullanılan tümdengelim şekilleri incelenmiş benzer ve farklı yönler ele alınmıştır. Mantık ve matematiği birbirinden ayıran kesin bir ayrımın söz konusu olmadığı, sembolik mantık ile matematik arasında bir bağ olduğu belirtilmiştir.

Kutlusoy (2013)'un Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisinde yayınlanan “*Mantık-Matematik İlişkisi Üzerine*” adlı makalesinde matematik ve mantık etkileşimin birbirlerini zor durumdan kurtarıcı bir pozisyonda olduğu görüşü tarihsel bir süreç içinde incelenmiştir.

Gültekin (2012)'nin Hikmet Yurdu Dergisinde yayınlanan “*Akıl Yürütme Formlarının Mantık ve Bilimlerdeki Yeri ve Değeri*” adlı makalesi akıl yürütme türlerini bilimlerin çıkarım metodu olarak kullandıklarını gösteren bir çalışmadır.

Kemal (2008)'in Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisinde yayınlanan “*Bilim Tümevarım kaynaklı mıdır ya da Tümevarım Diye Bir Şey Var mıdır? Karl Popper'in Tümevarım Eleştirisi*” adlı makalesi Popper'in tümevarımı bilimsel olarak kabul etmediğini geçerli olan akıl yürütmenin tümdengelim olduğunu belirten bir çalışmadır.

Sarıtaş (2017)'in Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisinde yayınlanan “*Bilim Felsefesinde Bilimin Rasyonalitesi Sorunu Bağlamında Fen Eğitiminde Bilimi Anlamada Akıl Yürütme Yöntemlerinin Önemi Üzerine*” adlı makalesinde akıl yürütme yöntemlerine dayanılarak oluşturulmuş bir ders içeriğinin etkili olabileceği vurgulanmıştır. Öğrencilerin bilgiyi işleme noktasında yaşadıkları soruna akıl yürütme kullanımının öğretilerek çözüm bulunabileceği belirtilmiştir.

Bulutay (1969)'in Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisinde yayınlanan “*Mantık Kurallarının Bilimsel Alanda Kullanılmaları Üzerine*” adlı makalesinde mantık kurallarının matematik için oldukça faydalı olduğunu ancak bu kuralların mutlaka ve zorunlu olarak kullanılmasının bilimin gelişmesine engel olacağı düşüncesi savunulmuştur.

Harman, Çökelez (2016)'in Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisinde yayınlanan “*Analojilerin Fen Eğitimindeki Yeri ve Önemi*” adlı

makalesinde analogi kullanımının akademik başarıya olumlu yönde etkisi olduğu ve derslerde analogi kullanımının etkili bir öğrenme için önemli olduğu vurgulanmıştır.

BÖLÜM II

YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu bölümde yapılan araştırmanın modeline, veri toplama tekniklerine ve verilerin analizine yer verilmiştir.

Yöntem “nasıl’a” cevap verir; bir amaca göre bir araştırma planıdır. Yöntem bir idraktır, düşünsel bir girişimdir. Düşüncede bir tutumdur; ya da bir bilimin amacına ulaşmasını sağlayan zihinsel tutumların ve düşünsel girişimlerin bütününe yöntem denir. En kesin, en bilimsel yöntem nesnel gerçeği en çok yansıtan yöntemdir (Ergun, 1982). Mantığın genel ilkeleri evrensel geçerliliktedir; hiçbir konu veya olgu türünün koşullarına bağlı değildir. Düşünme alanımız ne olursa olsun, belirli bir mantığı varsayma zorunluluğundan kurtulamayız. Daha doğrusu, mantıktan bağımsız ne bilim, ne felsefe, ne de matematik düşünülebilir (Yıldırım, 1999, s.30). Diğer alanların bilim yapmalarını sağlayan, onlara yöntem bilgisini veren mantıktır. İnsan bilimleri de kendi yöntemlerini belirlerken mantıktan yararlanmaktadır. Bu araştırma da insan bilimleri ve mantık arasındaki yöntemsel bağı göstermek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda veri toplamada gözlem ve görüşmenin olanaklı olmadığı durumlarda veya araştırmanın geçerliliğini arttırmak amacıyla araştırılan probleme ilişkin olarak yazılı ve görsel materyaller de araştırmaya dahil edilir. Araştırma problemine ilişkin olarak yazılı ve görsel dökümanların incelenmesi daha zengin ve kapsamlı bir çıkarım sağlanması açısından oldukça önemlidir (Baş & Akturan, 2008, s.117). Araştırmaya katkı sağlayacak olan kaynaklar incelenmiş ve seçilenler çalışmaya eklenmiştir.

2.2. Verilerin Toplanması

Kavramsal çerçeveyi oluşturmak ve bulguları elde etmek için araştırma sürecinde belirlenen kaynaklar kütüphane, yayınevleri ve on-line kaynaklardan elde edilmiştir.

2.3. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Araştırmada, insan bilimlerinin yöntemlerinde mantığı nasıl ve ne ölçüde kullandıklarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda antropoloji, sosyoloji ve psikoloji bilimleri incelenirken yöntem üzerinde yoğunlaşmıştır. Bilimlerin yöntemleri ile mantığın ilişkisi mantığın konuları kapsamında örnekler verilerek ele alınmıştır.

BÖLÜM III

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

3.1. Mantık

Bu bölümde mantık ve mantık konuları ele alınmıştır. Mantık, doğru ve düzgün düşünme formlarını inceleyen disiplindir. Mantığın konuları bilimsel çalışma süreçlerinin nasıl olması gerektiğini belirlemektedir.

3.1.1.Mantığın Tarihçesi ve Tanımları

“Mantık” sözcüğü, Arapçada söylemek, demek, konuşmak, dile getirmek anlamlarına gelen “ntk”(nutk, nutuk...) kökünden türetilmiştir. Sözcüğün batı dillerindeki tüm karşılıkları ise, Grekçe “logos” sözcüğünden gelir. “Logos” akıl, düşünme, yasa, düzen, ilke, söz vb. anlamları içerir (Özlem, 2014, s. 27).

Hint ve Çin felsefelerinde kavram belirleme teknikleri ve eski Mezopotamya’da ve Mısır’da ölçme, sayma, sınıflandırma usulleri ve bazı aritmetik işlemler oldukça gelişmiş olmasına rağmen, buradan bir matematik ve mantık sistemine geçiş gerçekleştirilememiştir. Bu nedenle, mantık tarihi, genellikle logos kavramının ortaya çıktığı Ön Asya’dan, Anadolu’dan ve özellikle Anadolu’nun Ege kıyılarından, İyonya’dan başlatılır. Logos kavramı, söz, yasa, akıl ilkesi, tanrısal akıl, tanrısal yasa, tanrısal istenç, varlık düzeni vb pek çok anlamı içeren oldukça zengin anlamlı ve karmaşık bir kavramdır (Özlem, 2014, s. 389).

Grek düşünürleri, gerek tabiata eğilenleri olsun, gerekse insan ve toplum olaylarına eğilenleri olsun, mantıksal yasa ve ilkeleri kullanmışlardır. Elea Okulu düşünürleri ve Sofistler, mantığın kurulması için hazırlık çalışmaları yapmışlardır (Emiroğlu, 2004, s. 38-

39). Elealı Zenon retmeni Parmenides'in görüşlerini kanıtlamak için dolaylı bir mantık/akıl yürütme biçimine başvurmuştur. Parmenides'e göre "Varlık vardır, birdir, değişmezdir; buna karşılık yokluk yoktur ve yok olan da düşünülemez. " Zenon bu varlık anlayışını desteklemek için karşı varlık kuramının yani "Varlığın okluk, değişim ve hareket içinde olduğu" görüşündeki mantıksal çelişkileri ortaya koyan birçok argüman ne srmştir. Böylece Zenon mantıksal kanıtlama yöntemini felsefe tarihinde kullanması ve savunmasıyla n kazanmıştır (en, 2012, s. 31).

Bunun tam karşısında olan Herakleitos'a göre "Herşey değişme halindedir. Bir nehirde iki kez yıkanılmaz. Evren dinamiktir. Alem, zıt kuvvetlerin çarpışmasından doğan devamlı bir değişme halindedir". Sofistler ise şüpheci bir diyalektiği kullanmışlardır. Kendilerinden nceki Parmenides ve Herakleitos'un ispatlarına bakarak ortak hiçbir hakikatin olmadığını, hakikatin ispat edilemeyeceğini göstermek istediler. Sofistlerden Protagoras, bilginin kaynağını insanda aramıştır. Bu düşünceye göre, "Hakikatin ls insanıdır; hiçbir şey ispat edilemez. " (Emiroğlu, 2004, s. 39).

Sofistler bilgi ve varlık üzerine olan görüşlerini akıl yürütmelerle yani mantık kullanarak savunurlar. Kendi görüşlerini haklı çıkartmak ve karşı görüşü savunmaları ikna etmek için mantık kanıtlamaları ve dil oyunlarına başvururlar. Karşı tarafı çaresiz bırakmak kavramları ve delilleri çeşitli akıl yürütmelerle taşıdıkları anlamlardan farklı olarak kullanırlar. Böylece, kendi amaçlarını gerçekleştirirken mantığa da katkı yapmışlardır (en, 2012, s. 35). Sofistler arasında yetişen Sokrates, belagat ve ikna sanatı içinde mantıki tefekkr tespit etmeye çalıştı ve böylece mantığın kurucusu Aristoteles'e bir yönden zemin hazırlamış sayılmış. O, fikirlerini çoğunlukla karşılıklı konuşmalar şeklinde sürdürmüş ve muhatabını sorguya çekmiştir. Bu sorgulamadan güttüğü amaç diyalektiği, genel kavramları bulmak uğrunda araç olarak kullanmaktır. Mantık açısından bakıldığında, Sokrates, düşünce tarihinde kavram konusunu ilk defa açıkça ele alan ve tanım teorisine öncülük eden filozof olmuştur (Emiroğlu, 2004, s. 41).

Görüldüğü gibi Aristoteles'ten önce mantığın bir sistem olarak kurulmasını sağlayacak zemin hazırlanmış ve bir birikim meydana gelmiştir. Aristoteles de bu birikim üzerine bir disiplin olarak mantığı kurup ona sistem karakterini vermiştir.

Aristoteles, mantığı metafizikle ahenkli bir bütün olarak kurmuş, ve ahenkli olduğu kabul edilen bu bütün yirmi yüzyıldan fazla insan düşüncesine hükmetmiştir. Aristoteles biçimsel ve uygulamalı mantığı aynı eserde *Organon* adı altında anlatmıştır. Ona göre mantık,

“Organon” yani “alet ilmi”dir ve gayesi var olanları ve özel olarak varlık halinde varlığı inceleyen metafiziki temellendirmektir (Ülken, 1963, s.91). Bilimler sınıflamasıyla ilgilenen ve bilimleri; *teorik bilimler, pratik bilimler ve üretici bilimler* şeklinde gruplandıran Aristoteles, mantığı bu sınıflamanın dışında tutmuştur. Ona göre mantık bir bilim değil ancak bütün bilimsel etkinliklerin temelinde olması gereken vazgeçilmez bir araçtır (Eroğlu, 2012, s.117). Aristoteles'e göre mantık ispat etmek sanatıdır. Filozofun görevi kanıtlar yardımı ile ve sebeplik münasebetleriyle ispat etmek ve öğretmektir. (Ülken, 1963, s.91).

Aristoteles mantığında temel kanıtlama yolu kıyastır. Kıyaslar en mükemmel tümdengelim örnekleridir. Kıyaslar dilsel olmayan, düşünce formlarıdır. Aristoteles mantığı yüklem mantığına karşılık gelir. Mantığının temelinde kavramlar ve terimler vardır.

Aristoteles, kendisine bir şeyin yüklem yapıldığı “konu”yu ve bu konuya yüklenen “yüklem”leri toplamda on kategori halinde ifade etmektedir. Bunlar, “töz” (cevher), “nicelik”, “nitelik”, “görelilik”, “yer”, “zaman”, “durum”, “iyelik”, “etki” ve “edilgi”dir. Yani, bir “konu” belirlendikten sonra, bu konuya atfedilmesi mümkün olan yüklem toplama kategorik olarak dokuz sınıftır. Örneğin, “insan”, “at” tözdür; “iki dirsek uzun”, “üç dirsek uzun” niceliktir; “ak”, “gramerci” niteliktir; “çeyrek”, “yarım”, “daha büyük” göreliktir; “Agora’da” yerdir; “dün”, “geçen yıl” zamandır; “yatmıştır”, “oturmuştur” durumdur; “ayakkabıları ayağındadır”, “silahlıdır” iyeliktir; “o kesiyor”, “o yakıyor” etkidir; “o kesiliyor” edilgidir (Altunya & Yeşil, 2016, s.85).

Aristoteles için mantık, sözcüklerin değil, sözcüklerin işaret ettiği düşüncelerin incelenmesidir. Mantık, doğal tarihleri bakımından değil, doğruya ulaşmadaki başarı veya başarısızlıkları bakımından düşüncelerin; şeylerin doğasını meydana getiren değil, kavrayan düşüncelerin incelenmesidir (Ross, 2002, s. 37).

Aristoteles’ten sonra Stoacılar, mantık konularıyla uğraşmışlardır. Bunlar, mantığı metafizikten ayırmaya, onu şekil ve dil ile ilgili bir bilim haline getirmeye çalışmışlardır (Emiroğlu, 2004, s. 42). Stoacılar, Aristoteles’in tersine, mantığın ağırlık noktasını kavramdan sözcüklere ve önermelere kaydırmışlardır. Özellikle Chryssippos, mantıksal geçerliliğin temelini dilsel ifadelerin doğruluğu veya yanlışlığı açısından görmek gerektiğini ileri sürmekle, bugün lojistik (sembolik mantık) ilk habercilerinden olmuştur (Özlem, 2014, s. 397).

Rönesans ile birlikte doğa bilimlerindeki gelişmeler ve yeni buluşlar karşısında Aristoteles mantığının bilimsel araç olarak yetersizliği ortaya çıkmıştır.

Bacon ve Descartes'in karşı koymalarıyla, Aristoteles'in kıyası sarsılmaya başlamıştır. Her iki düşünür de kıyasın yetersizliğini göstererek yeni yöntem yolları aramışlardır. Bacon, tümdengelim karşı olarak tümevarım yöntemini esas almıştır. Mantığını yöntem yönünden eleştirmiştir. İlk defa Petrus Ramus, mantığı bölümlere ayırırken, terim, önerme ve kıyastan sonra dördüncü bölüm olarak yöntem konusunu eklemiştir (Emiroğlu, 2004, s. 50-51).

Kıyasın bir keşif metodu olmayıp sadece bir açıklama metodu olduğunu ilk defa Descartes şöyle ifade eder. "...Mantık tasımları (kıyas) ve başka bir sürü kuralları ile yeni bir şey öğretmekten ziyade, belli şeyleri başkalarına açıklamak, bilinmeyen şeyler hakkında muhakemesiz söz etmekten başka bir işe yaramaz..." (Taylan, 2011, s. 19).

Buna karşılık Leibniz, Descartes'in yöntemini hiç beğenmez, onun kullandığı kavramları, iyi tanımlanmamış, karanlık, dolayısıyla işe yaramaz bulur; öyle ki Descartes'in işaret ettiği yönde yürümek için başka bir yönteme ihtiyaç olacaktır. Bu yöntem de karakteristik (*characteristique*) dir. Leibniz, evrensel karakteristik fikriyle, sembolik mantık düşüncesiyle, yeni mantığın büyük bir öncüsü sayılabilir (Hızır, 1945, s. 443-440).

Sembolik mantık, belli bir düşünce biçimi demektir. Formel bir sistem denilince, sembolik bir dil ve bu sembollerin nasıl kullanılacağını bildiren kurallar, yani aksiyomatik bir sistem anlaşılır. Dolayısıyla formel bir sistem olarak mantık, aksiyomatik ve sembolik bir düşünüş türüdür (Ural, 1991, s.169).

Formel kurallara vurgu yapan Kant şunları *Critique of Pure Reason* adlı eserinde şunu söyler: Mantığın sınırları oldukça kesin biçimde şu gerçeğe belirlenir: Mantık tüm düşünmenin formel kurallarından başka bir şeyi sunmayan ve kanıtlamayan bir bilimdir (bu düşünme ister ampirik isterse apriori olsun, ne tür bir kaynak veya nesneye sahip olursa olsun ve zihinlerimizde ne tür tesadüfi ya da doğal bir engellerle karşılaşabilir olsun, durum değişmez). *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*'da ise: Mantık "her hangi bir ampirik parçaya, yani düşüncenin evrensel ve zorunlu kurallarının deneyden kaynaklanan temellere dayandırıldığı bir parçaya sahip olamaz; çünkü bu durumda o, mantık yani anlama (*understanding*) ve akıl (*reason*) için bir kanon (tüm düşünme için geçerli ve kanıtlanmak zorunda olan bir kanon) olamazdı" der (Pozzo, 2004, s. 194).

Mantık ile ilgili yapılan tanımlamalara ve açıklamalara baktığımız zaman şu belirlemelere ulaşıyoruz. Mantık bir alet ilmidir. Mantık, doğru düşünmenin yollarını gösterek zihni

hataya düşmekten korur. Formel bir alandır. Sembolik bir düşünüş tarzıdır. Öncüllerden yapılan çıkarımların geçerli ve tutarlı olması için gerekli koşulların neler olduğunu belirler.

3.1.2.Mantığın Önemi Nedir?

Aristoteles'te mantık, "ne söylediğimizin farkında olmamıza" yardımcı olur. Başka bir ifade ile işaret edilen şey hakkındaki iddianın sebebini yeterince kavramış olmak ve bu iddianın yol açtığı sorunları fark etmek, bunların da hesabını vermeye hazır olmaktır. Yani mantık, doğru ile yanlış ayırt etmemizi sağlar. O halde mantık, her çeşit tartışmanın ve eleştirel düşünmenin temelinde yer alır (Duman, 2008 s.24).

Mantık, ilim ve felsefe tahsilinde bulunanların, kendisini ilmen ve fikren geliştirmek isteyenlerin akıllarını iyi kullanmalarına, düşüncelerini doğru, düzgün ve tutarlı bir şekilde dile getirmelerine hizmet eder. Mantık kapısından girmeden, onun sunduğu aletleri kullanmadan fikir binası veya felsefe inşa edilemez, fikirler tartılamaz, bağlayıcı eleştiriler getirilemez ve müşterek uzlaşma zemini bulunamaz (Emiroğlu, 2004, s. 36).

Sedat'a göre akıl, mantık ilminin kurallarına uygun hareket ettiği müddetçe hiç yanılmaz. Onu asıl yanlış düşüren şey, duyu verileridir. Duyulardan başka penceresi olmayan akıl, mantık kurallarını dikkate almadan ve sadece bu duyu verilerine dayanarak hüküm verirse yanlış düşmektedir (Ayık, 2002, s. 197). Mantık, zihni, düşünürken hataya düşmemesi için uyarır; uyarmakla kalmaz, düzgün düşünmek için sağlam ölçüler ve bol temrinler verir. Bu ölçü ve temrinler, kavramlar, hükümler, akıl yürütme yolları ve ilimlerin takip edeceği yöntemlerle ilgilidir (Emiroğlu, 2004, s. 32).

Mantık bilmek, sağlam argümanlar sunarak düşüncelerimizi temellendirebilme yeteneği sağlar. Elimizde ki dayanakları ve bunlara bağlı olarak varacağımız sonucun doğruluğu ve düzgünlüğü konusunda bizi güçlü kılar. Mantık kurallarına uygun bir konuşma zemini oluşturulduğunda; yanlış anlaşılmalara, kavram karmaşaları, kavram yanlışları, yanlış kelime kullanımına bağlı olarak meydana gelen anlaşmazlıkların önüne geçilmiş olacaktır. Mantığı kullanarak tartışan bir kişi, sunduğu argüman, önerme, varsayım ve çıkarımları ile karşısındaki kişiyi kontrol altına alarak konuşmayı kendi istediği gibi yönlendirebilir. Günlük hayatta mantığın kullanılmasıyla verimli ve eğitici tartışma ortamları sağlanarak, eleştirel düşüncenin gelişmesi sağlanabilir.

Eleştirel düşünme dayanıksız olan zihinsel yapıları mantıklı bir şekilde ve akıl yürüterek güçlendirir. Mümkün olduğu kadar sağlam bir temel üzerinde, iddiaları ve görüşleri ortaya koyar. Bu nedenle eleştirel düşünme mantık ile iç içedir (Lipman, 2003, s. 213).

Geniş anlamda, mantık insana her konuda açık seçik düşünmesini, düşündüklerini, özellikle inandıklarını belirli ve tek anlamlı bir şekilde dile getirmesini; dar anlamda ise, ister kendi buluşu ister başkasınınki olsun, ancak yeteri kadar belgelenmiş olan bir inancı doğru saymasını, dolayısıyla yeteri kadar belgelenmemiş herhangi bir inancı doğru diye kabul etmemesini öğretir (Batuhan & Grünberg, 1970, s. 4).

Mantıklı dediğimiz kişi, her şeyden önce şu iki kurala sınıksız bağlıdır (Emiroğlu, 2004, s. 34) :

- Tutarlı olmak; başka bir deyişle birbiriyle çelişen ve bağdaşmayan düşünce, inanç veya iddialara zihinde yer vermemek.
- Yeterince ve güvenilir yoldan belgelenmemiş hiçbir iddia veya teoriyi doğru kabul etmemek, aynı şekilde yeterince belgelenmiş iddia ve teoriler karşısında şu ya da bu nedenle ayak dirememek.

Mantığın bize öğretmesi gereken ilk ders düşüncelerimizi nasıl netleştireceğimizdir; buna gereksinim duyan aklımızın, değerini azalttığı bir şeydir bu. Ne düşündüğümüzü bilmek, kendi vermek istediğimiz anlamın ustası olmak, önemli ve ağırlıklı düşünce için sağlam bir temel kurmamızı sağlayacaktır (Peirce, 2004, s. 51). Bu temeli sağlayacak olan düşünce, ancak bir dil vasıtası ile ifade edilebilir; ortaya çıkabilir. Dildeki çelişiksiz yapılanmalarla düzenli düşünceler ortaya çıktığı için, mantık denen aletle, dil-düşünce ikilisinin belirli kalıplara konulması sağlanır. Mantık bir bakıma kural demektir. Bu kural, düşüncelerin bir sistem dahilinde yapılanmasını sağlayan mantıktır. Mantık düşüncüyü başkalarına aktarma aracı olarak kullanıldığına göre, bu yapı içinde kelimelerin yerli yerinde bulunması gerekir. Yani düşüncüyü ortaya çıkarmak için bir dile, dile sahip olmamız için kelime ve dil bilgisine, kelimeleri bir ahenk içinde kurallara göre sıralamamız için de mantığa ihtiyaç vardır. (Şen, 2003, s.42)

Mantık, düşünmenin aletidir. Ancak, düşünmek, bilmenin belirli bir biçimi, belirli bir türüdür. Bundan dolayı da mantık, bilgi teorisinin bir bölümüdür. Ayrıca bilgi teorisi ve mantık, ancak doğruya yönelmiş olan, doğru olmayı amaç edinen bilme ve düşünme ile

uğraşırlar. Yani, bilgi teorisi ve mantık, doğru olan bilginin yolu ve yöntemi üzerine bir bilimdirler (Aster, 1994, s. 11).

Mantık argümanların ve ikna etmenin dil çalışmaları çerçevesinde gelişme göstererek başlamış ve aklın birbirine geçmiş bir zinciri şeklinde devam ederek ortaya çıkmıştır. Bu nedenle dile kökten bağlıdır. İnsanın her türlü zihin faaliyetinin vazgeçilmez bir aleti olan, düşünmenin kurallarını belirleyen, doğru ve yanlışın ölçülerini veren de mantıktır. Öyle ki, herhangi teorik bir bilginin doğru olabilmesi de mantık kurallarına uymasıyla mümkündür. Her türlü zihin faaliyetimiz, doğru veya yanlış diye nitelendirdiğimiz düşünceler daima dile bürünmüş olarak ortaya çıkar. Yani her dilsel iletişimin gerisinde bir mantık akışı bulunmaktadır (Bingöl, 1999, s. 108).

Mantık, içeriksiz, yani formel bir dildir. Böyle bir dil sayesinde bir çıkarımın geçerli olup olmadığına matematik işlemi yapar gibi karar vermek mümkündür. Çünkü kullanılan dilin (mesela günlük dilin) mantık açısından yapısı ve işleyişi uygun bir formel sistem vasıtasıyla ifade edilebilir. Dolayısıyla da bir çıkarımın mantık açısından doğruluğu tamamen sembolik bir dil kullanarak denetlenebilir. Sembolik bir dil yani formel sistem, bir akıl yürütme işleminin içerikten bağımsız olarak ifadesine imkan vermesinden ötürü büyük öneme sahiptir (Ural, 1992, s. 14).

Mantık, her türlü bilme etkinliğinin temelinde yer almaktadır. Mantık dolayımından geçmeden doğru bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Formel bir alan olan mantık, akıl yürütmenin kurallarını belirleyerek geçerli çıkarımlara ulaşmayı sağlamaktadır.

3.1.3.Bilimin Kökeni ve Tanımları

Bilimin Latince sözlük karşılığı “science”dir. Grekçede ise “logos” sözcüğü bilim karşılığında kullanılmaktadır (Aziz, 2008, s.3). Ortaçağda eski Fransızcada ortaya çıkan science (bilim) kelimesinin türediği Latince scientia Antik Roma’da en geniş anlamıyla “bilgi” anlamına gelmektedir. Özgün halinde bu terim sadece doğanın incelenmesiyle elde edilen bilgiyi değil, felsefe, siyaset ve teolojii de içeren bütün entelektüel disiplinleri kapsamaktadır (Robinson, 2014, s.7).

Felsefe, kendisinden temel meselelerin doğduğu ama onları hep ilk ve asli kökte birleştiren ‘ilk bilim’dir. Bilim -doğuran- bilim’dir. İşte bu bildirdiğimiz, aslında iki bin yılı aşkın bir geleneğin özetidir (Duralı, 2006, s.84).

Gerçeklik sahasında ne kadar çeşitli bölüm varsa o kadar çeşitli de bilim vardır. Çeşitli bilimler birbirinden konuları bakımından ayrılır. Bilinmesi ve incelenmesi mümkün olan ayrı bir konu ortaya çıkınca bir özel bilimin varlığı anlaşılmış olur. Bilimlerin sınıflanması bilimlerin ayrılmasına dayandığından bilimleri konularına göre sınıflamak daha uygun olur. Bilimlerin sınıflanması hakkında filozofların bakış açıları çeşitlidir. Her filozof felsefi metoduna göre bilimleri sınıflar. Buna dayanarak bilimlerin sınıflanması için çeşitli yöntemler ortaya çıkmıştır (İzmirli, 2013, s.18).

Bilim dallarını olgusal ve formel diye iki ana kümede toplayabiliriz. Olgusal bilimler, dünyada olup bitenleri betimleme, açıklama ve öndeme arayışları içinde kalan çalışmalardır. Gözlem veya deneysel sonuçlarıyla yoklamaya elvermeyen hiçbir hipotez veya kurama olgusal bilimlerde yer verilmez. Formel bilimlere (mantık ve matematik) gelince, bunlar olgusal dünyaya değil, soyut, nesnel ve ilişkilere yönelik çalışmalarıdır (Yıldırım, 2008, s.12-13).

Bilimin bilgiye hizmet ettiği ve bilginin kendi değerini kendi içinde taşıdığı, bilimsel bilginin günlük yaşamın gereksinim ve ilgilerinden bağımsız olduğu, onun kendi başına bir bilgi olmak istediği ve olduğu düşüncesi; özellikle klasik Antikçağın bilim idesini oluşturmuştur (Ströker, 1995, s.127).

Klasik ilkçağ biliminin kurulmasında şu iki kavram göze çarpar (Hızır, 2007, s.39):

Eidos (idea, öz),

Logos (söz, düşünce, akıl).

Bu iki kavram ilkçağ biliminin-genel olarak ilkçağda her gerçek bilginin (episteme'nin) – zorunlu koşullarıdır. Eidos olmadan Logos olamayacağı gibi, eidos dilde izdüşümü olan Logos olmadan da bilim olamaz. Gerçek bilgiyi Eidos ile Logos'a dayandırma olayı, İlkçağda ve Ortaçağda başat görüş olarak süregelmiştir. Ama bunun yanında, İslam bilginlerinden esinlenen türlü ortaçağ düşünürleride; örneğin bir Roger Bacon'da deneysel bilginin üstünlüğüne yer verilmekte, Eidos'un karşılığı olan deneysel bilgi, Logos'un karşılığı olan akla dayanan bilginin karşısına konarak değerlendirilmekte, böylece “gerçek bilgide bunların hangisi üstündür?” sorusu belirlenmektedir (Hızır, 2007, s.39).

Aristoteles'le sona eren klasik dönemi Helenistik dönem izler. Bu yeni dönemde entelektüel etkinliklerin merkezi Atina'dan İskenderiye'ye geçmiştir. Euclides'in yanı sıra Archimedes, Aristarchus, Hero İskenderiye'de yetişen bilgin-mühendisler arasında başta gelen adlardır.

Görsel nesnelerin devinimlerini matematiksel olarak açıklayan Ptolemy de ünlü Almagest adlı yapıtını İskenderiye’de yazmıştı. Ptolemy sistemi Copernicus devrimine kadar geçen 1500 yıl boyunca egemenliğini sürdürür. Modern uygarlığın özünü oluşturan bilimin oluşmasında, iki temel ögenin Babillerin sayısal ve nicel bilgi edinme tekniği ile klasik Yunanlıların ispata yönelik mantıksal düşünme yönteminin kaynaşması başlangıç noktası olmuştur (Yıldırım, 2008, s.285).

Modern anlamda “bilim” kavramı ilk kez XIX. asır ortalarında İngiltere’de kullanılmıştır. Bu anlamda bilim olgulara dayanır. Evrende olup biten ya da var olan her şey olgudur. Bugünkü anlamda, bilimsel faaliyetin amacı incelenen konudaki olguları tanımlamak, olgular arasında nedensellik ilişkisi kurmak ve bu ilişkileri genelleştirip teoriler içinde toplayarak bilimsel kanunlara ulaşmaktır (Soysal, 2012, s. 348).

Modern bilimin doğuşunda, dört büyük bilim insanının çalışmaları önemlidir. Bunlardan ilki Güneş merkezli dizgesiyle modern astronominin temellerini kuran Copernicus’tur. Onu Kepler ile Galileo izler. Kepler, Copernicus dizgesini matematiksel yoldan doğrular; Galileo matematikle deneyi birleştirerek bilime bugün bildiğimiz yöntemi kazandırır. Nihayet Newton ile bilim kuramsal düzeyde yüzyılımıza gelinceye dek tartışılmaz bir senteze ulaşır (Yıldırım, 2008, s.288).

XIX. yüzyıla gelindiğinde bilimler üniversitelerde kendilerine yer bulurlar; buralarda bilim, felsefe, edebiyat bölümleri birbirinden ayrılırlar. Bilimler ile felsefenin asıl kopuşu böylelikle gerçekleşmiş olur (Güzel, 2010, s.20-21).

Bilimin bazı inançlara dayandığı ifade edilir (Özlem, 2012, s.14):

- a- Bilim realisttir: Dış dünya öznenen bağımsız ve gerçektir.
- b- Bilim rasyonalisttir: Bu dünya anlaşılabilir, akla uygun bir dünyadır ve olguların akıl yoluyla kavranmaya elverişli belirli bir düzeni vardır.
- c- Bilim nedenseldir: Her şeyin bir nedeni vardır: doğadaki tüm olgular arasında neden-sonuç ilişkisi bulunur.
- d- Bilim niceldir: Varolan her şey ölçülebilir.

Bilim, dünyanın işleyişinin altında yatan mantığı ve yapısal süreçleri ortaya çıkarmak ve açıklamak amacıyla nesnel bilgi üretme yöntemidir (Haviland, Prins, Walrath, Bunny & Mcbride, 2008, s.79). Olaylardan hareketle olgulara ulaşmaya çalışır ve bu olguları

nedenleriyle, ilişkileriyle birlikte açıklar. Bunun için de bilim adamı önce gözlem olgularının betimlenmesine yönelmek ve bundan sonra, açıklanması gereken verileri, kendisini bir kurallılığa götürebilecek olan bu betimlemelerle birlikte ele almak durumundadır (Ströker, 1995, s.41). Bilim; deney verileri, olgular hakkında bir mantıksal açıklama getirme girişimidir. Bilimsel açıklama, mantıksal açıdan geçerli, içeriği yönünden olgusal açıdan doğrulanabilir önermelerden kurulu bir dedüksiyondur. Bir bilimsel kuram, en üstte yasaların da dayandığı bazı temel tanım önermeleri olarak aksiyomlardan aşağı doğru, yani tekil deney verilerine kadar inen bir dedüktif yapı olarak kendisini gösterir (Özlem, 2014, s.369).

Tüm bu açıklamaları toparlayacak olursak, bilimde ilk adımların atılması için bilimsel etkinliklerin yapılabileceği uygun bir birikimin olması gerekiyordu. Bu birikimin başlangıcını eski uygarlıklarda görüyoruz. Yazı dizgeleri oluşturmuş olanlar, geometride ileri düzeyde olanlar, aritmetik üzerine yoğunlaşan bu uygarlıklar bilim için mihenk taşı olmuştur. Bilim tüm bu bilgi hazinesinin üzerinden kendine yol bularak ilerlemeye ve gelişmeye devam etmiştir. Bilim, zaman içinde kendine eklediği bilgilerle birikerek ilerler ve ilerleme boyunca elde ettiği kesin bilgilere yenilerini ekleyerek bir sonraki aşama için temel oluşturur. Bu sonsuz bir döngüdür, sürekli devam eder. Bilimin araştırması yöntem ve tekniklere dayanır. Bilimle ilgili şu belirlemeleri yapabiliriz. Bilim; neseldir, mantıksaldır, doğrulanabilir ve geçerliği en yüksek olan nesnel bilgidir.

3.1.4.Bilim ve Dil İlişkisi

Herhangi bir düşünce ve niyetin açığa çıkarılmasına, bir zihinden ötekine aktarılmasına yarayan işaretler sistemine dil denir. Dil, yalnız insana özgü olan konuşma ve sözdür. Dilin ruhu fikirlerdir. Sadece insana ait olan dil ve konuşma bir takım soyut kavramları içermesi, bunları mantıksal bir irtibatla ifade etmesi ve daima değişip gelişmesi yönleriyle sırf duylara ait olan ve daima sabit kalan hayvanların dilinden ayrılır. Bu nedenle mantık gibi dil de yalnız insanda ortaya çıkan bir fenomendir.” (Taylan, 1996, s.61).

Dil, dış dünyadaki varolanla dolaylı, zihindeki varolanla doğrudan ilişki kurar ve düşünenin tasarımlarını, tasarlayış biçimlerini söylem olarak yansıtmasında, yeniden kurmasında aracılık eder. Dil, her şeyden önce, düşünenin zihinsel tasarımlarını yansıtan, dile getiren bir varolan alanıdır (Çotuksöken, 2000, s.53). Dilin kendisi düşünmenin taşıdır (Wittgenstein,

2014, s.125). Düşünce gibi dilin yaptığı da insan zekasının şeyler arasında tesis ettiği mantık bağını kurmaktır (Renan, 2011, s.84).

Konuşma dilin dışı dönük yönüdür, konuşma ve düşünme kelimelere bağlı birer şeydirler, kelimelerin üstüne kurulmuşlardır. Diğer yandan kelimeler anlamların yerine geçmiş birer sembol olduklarından zihin hayatımızın kelimeler üzerine oturtulmuş olduğu söylenebilir. Anlamlar ancak dil yardımıyla kendi kendimize var ettiğimiz birtakım hayallerdir. Kelimeler bu hayallerin yerini aldıkları gibi, düşünme üzerinde de tesir ederler. Keza dil bize düşünme için gerekli olan materyali verdiği gibi, aynı zamanda duyu organlarımız vasıtasıyla duyduklarımız, fikri yani subjektif olanı, dışımızdaki eşya ile yani objektif alanla sıkı sıkıya birbirine bağlar. Bilgilerimizin kişisel olmaktan çıkıp, bütün insanlık için ortak bir değer olması dil ile olur. Dil, düşüncenin yayılması için biricik araçtır (Taylan, 1996, s. 62). Düşünce, düşünmenin dilselleşmiş biçimidir. Düşünceler başkalarının düşüncelerinin nesnesi olabilirler; başka düşünceleri yönlendirebilirler. Düşünme dile döküldüğünde, dil alanına geçtiğinde düşünce adını alır (Çotuksöken, 2000, s.37).

Dil olmadan düşünce ifade edilemez. Bu durumda düşüncenin doğal olduğu kuralların incelenebilmesi için dilin özelliklerinin bilinmesine ihtiyaç vardır. Mantık yürütme işi dilin özelliklerine bağlı olmak zorundadır. Ayrıca olgular hakkında ortaya konulabilecek bilgiler de yine dilin özelliklerine bağlıdır. Mantık, bir yandan doğru ve tutarlı düşünmek için bir takım ilkeler ortaya koyarken, öte yandan bunları dile getirmede yani dilsel iletişimde dilde karşılaşılan güçlükleri aşmak için çareler aramaktadır. Mantığın bu noktada üstlendiği görev, kelimelerin yanlış anlama gelmemeleri ve bağlandıkları anlamı tam olarak yansıtmaları için hangi durumda bulunmaları gerektiği sorusuna cevap aramaktır (Bingöl, 1999, s. 110-111).

Bizler tabaka tabaka birbirinin üzerine kurulu konu dilleri ve üst-dillerle anlaşırız. Konu dilleri, günlük ve bilim dili olmak üzere ikiye ayrılır. İşte bu dillerle iletişimin temiz yapılabilmesinde üst-diller, yani bu dillerin üzerine kurulu, bu dilleri konu edinen, eleştiren, arıklayan diller yardıma koşarlar. Mantık bir üst-dildir. Tam olan yani hem bir sentaks, hem bir semantiği olan üst-dil, felsefedir. Her bilimde bu iki dil iç içe bir tek bütün oluşturuyor. Konu dili dediğimiz malzeme olmaksızın bilim olmayacağı gibi, o malzemeye anlam veren, onu bilim yapan üst-dilsiz de bilim olamaz (Hızır, 2007, s.25-36).

Mantık, dilin ifade edilmesinde oluşabilecek anlam karışıklığını önlemede ve bilimsel çalışmaya yön verecek olan düşünmenin doğru olan metodunu belirlemede önemli bir noktadadır. Düşünme dile döküldüğü anda düşünce adını almakta ve başka düşünceleri

yönlendirebilecek duruma gelmektedir. Bu sebeple düşüncelerin doğru ifade edilmiş olması gerekmektedir.

3.1.5.Bilimsel Yöntem Nedir?

Bu çalışmada disiplinler yöntem ilişkisi bakımından ele alınmıştır. Bu sebeple, bilimsel yöntemin ne olduğu ve bilimsel çalışma basamakları ile ilgili kısa açıklamalar araştırmanın kavramsal zeminine eklenmiştir.

Bir incelemede izlenen yol anlamına gelen yöntem sözcüğü Yunancada meto (boyunca) ve hodos (yol) sözcüklerinin birleştirilmesinden oluşan bir sözcüktür. Etimolojik anlamı ile, belli bir amaca erişmek için izlenen yol anlamına gelmektedir. Bu yol zihinsel bir yol olabileceği gibi eylemsel bir yol da olabilir (Armağan, 1983, s.21).

Bilimsel yöntem bilim insanının doğaya, topluma, bireye, bireyin ürettiklerine ve bunlar arası ilişkilere ilişkin doğru betimleme ve açıklamalarda bulunabilme hedefine ulaşabilmek için gerek yürüdüğü yol ve harcadığı çaba, gerek yürüyeceği yolu ve harcayacağı çabayı önceden belirleyen kurallar topluluğudur (Çelebi, 1991, s.47).

Bilimsel araştırma yöntemi, araştırma boyunca nereden başlanılacağını, nasıl bir çerçeve belirleneceğini, ne şekilde hareket edileceğini bize sunan bir yol haritasıdır.

Yöntem, bilinmeyen gerçeklikleri keşfetmek için veya bilinen gerçekleri ispat etmek için izlenen ilkelerin veya kullanılacak olan araçların bütününe denir. İnsan gerek bir amaca ulaşmayı hedeflesin gerek bir gerçeği keşfetmeye uğraşsın özetle hangi konuyu takip ederse etsin eğer rastgele hareket ederse istediği sonuca ulaşamayacaktır. İşte bu konuda takip edeceği kuralların veya kullanacağı araçların bütününe yöntem denir (İzmirli, 2013, s.26). Yöntem, zihnin reel olaylar üzerinde nesnel doğrulara varmak, yasalara ulaşmak amacıyla harcadığı düşünme faaliyetini ifade eder (Çelebi, 2004, s.132).

Yöntem her bilimin temel şartıdır. Fransız filozofu Descartes metodik şüphe basamaklarını şu şekilde belirlemiştir (Descartes, 2017, s.32):

1. Doğru olduğunu apaçık bilmediğim hiçbir şeyi asla doğru kabul etmemek, yani acelecilikten ve peşin hükümlü olmaktan özenle kaçınmak ve kendini açıkça ve seçikçe sunan, şüpheye düşmeye hiç yer bırakmayanlar dışındaki hiçbir şeyi hükümlerime dahil etmemek.

2. İnceleyeceğim meselelerin her birini, mümkün olduğu ve en iyi biçimde çözümlenmek için gerektiği kadar çok parçaya ayırmak.
3. En yalın ve tanınması en kolay olan konulardan başlayarak basamakları çıkar gibi en bileşik olanların bilgisine kadar yavaş yavaş tırmanmak için düşüncelerimi bir düzen dahilinde sevk etmek ve birbiri ardından doğal biçimde sıralanmayan şeyler arasında bile düzenlilik farz etmek.
4. Hiçbir şeyi dışta bırakmadığımdan emin olana kadar her yerde eksiksiz sayımlar yapmak ve geneli gözden geçirmek.

Her bilimin amacı külli gerçeklikleri keşfetmek ve ispat etmektir. Külli gerçeklikler de açıkça anlaşılacakları için akıl yürütmekten başka bir çare yoktur. Bundan dolayı metodun temeli akıl yürütmedir (İzmirli, 2013, s.27).

Aklın işleyiş kuralları ile akıl yürütme biçimleri zihinsel bir tutum olarak yöntem ile sıkı sıkıya ilintilidir. Aklın işleyiş kurallarını konu edinen bilim dalına mantık diyoruz. (Çelebi, 2004,132) Gazali, eğer ilimlere metodolojik olarak önderlik edecek bir ilim yoksa, ilmin de olamayacağını kabul eder. O metodolojinin zorunluluğuna inanmaktadır. Bu metodoloji de her şey değişirken bizim anlayışımızın yapısındaki değişmez olan mantıktır. Çünkü kesin bilginin ölçütü mantığın prensipleridir (Vural, 2004, s.18).

Bilimin yöntemi iki yanlı bir süreç halinde kendini gösterir: Zihinsel ve eylemsel. Yöntemin zihinsel yanı mantık olarak adlandırılan aklın işleyiş kuralları ile tümevarım, tümdengelim, analogi, hipotetik-dedüktif diye adlandırılan akıl yürütme tarzlarıyla ilgisinden kaynaklanır. Bilimsel yöntemin eylemsel yanı ise araştırma kuralları topluluğuyla ilgisinden kaynaklanır ve bu iki yan birbirini tamamlarlar (Çelebi, 1991, s.49).

Bilimsel yöntemin aşamaları şu şekildedir (Düztepe, 2004, s.50):

1. Güçlüğün sezilmesi (bir ihtiyacın ortaya çıkması).
2. Güçlüğün araştırılacak bir problem olarak tanımlanması.
3. Çözümün tahmin edilmesi (olası neden-sonuç ilişkisinin kurulması, denencenin oluşturulması).
4. Tahmin edilen çözümün doğrulanabilmesi için sınavıcıların belirlenmesi.
5. Sınavıcıların kullanılarak çözümün denenmesi.
6. Elde edilen sonuçların kaydedilmesi.

Bilim insanının bilgiye ulaşmak için yaptığı sistemli uğraşa bilimsel araştırma diyoruz. Araştırma yaparken beklenen ilk şey sorunun açık ve seçik olarak ortaya konulmasıdır. Bu belirlemeden sonra araştırmanın kavramsal sınırları çizilir ve çalışma bir düzen içerisinde devam eder. Bu sürece mantığında en baştan dâhil olduğunu görmekteyiz. Bilimsel araştırmada önemli olan kavram ve tanımları açıklamak, doğru bir düşünme evresinden sonra önermeler arasındaki ilişkilerden hareketle çıkarım yapabilmektir. Bu aşamaların kurallarını belirleyerek araştırmanın seyrini yönlendiren disiplin mantıktır.

3.1.6 Bilimsel Araştırmada Kullanılan Kavramlar

Bilim, dikkatli, sistematik ve açık fikirli bir biçimde şevkle çalışan, adanmış bir grup insan tarafından en olası yanıtlar için yürütülen arayıştır (Neuman, 2013, s.31). Bu arayış esnasında başlangıç noktasını belirleyen, yolun nasıl ve ne şekilde olacağını bize sistemli bir biçimde sunan bilimsel araştırma basamakları bulunmaktadır.

Literatürde “bilimsel araştırma basamakları” (Arık, 1998, s.45-46):

1. Araştırmayı başlatıcı fikir veya başlatan ihtiyaç ve problem alanının ortaya konması
2. İlk literatür tetkikleri
3. Araştırma problemini tarif
4. Tasarlanan araştırmanın potansiyel başarısını tahmin
5. Literatürün ikinci kez tetkiki
6. Araştırmanın hangi yaklaşımı kullanacağını saptama
7. Araştırma hipotezini belirleme
8. Verileri toplama tekniklerini ve yöntemlerini seçme
9. Veri toplama aletlerinin seçimi ve geliştirilmesi
10. Veri analiz planını tespit ve hazırlama
11. Veri toplama planını yapma – düzenleme
12. Popülasyonu belirtme ve örnek grubu tespit
13. Veri toplama yaklaşımı, yöntemi ve aletleri ile veri analiz planının üzerinde pilot çalışmalar

14. Data toplama planını tamamlama – uygulama
15. Data analiz planını tamamlama – uygulama
16. Araştırma raporunu hazırlama
17. Bulguların yayılması, yayımlanması ve bundan sonraki hareketleri teşviiktir.

Araştırma sorununun kavramsal çerçevesi çizilirken araştırmanın konusu açık-seçik olarak tanımlanmalıdır. Üzerinde bilgi sağlamak üzere gözlem yapılacak birimlere araştırma evreni denir. Araştırmanın tipi saptanırken, araştırmanın amacına ve aranan bilginin türüne göre bir durumun saptanması, tanımlanması; olguların arasındaki nedensellik ilişkisini arama ve açıklama ya da bir varsayımı sınaama ve genelleme şeklinde bir belirleme yapılır. Araştırmanın tipi bağımsız değişkenin türüne göre, diğere bir deyimle nicel ya da nitel olmasına göre belirlenir (Köknel vd., 1989, s.12).

Bilimin dinamik yönünü, yani sistemli ve doğru bilgi toplama vasıtası olan yöntemi kabaca beş basamağa ayırabiliriz. 1. Problem, 2.Hipotez, 3.Ölçüm-test/ deney/ gözlem/ inceleme/ anket/...yani veri (data) toplama, 4.Verileri analiz-değerlendirme (istatistik ve matematik işlemler...),5.Sonuç çıkarma, genelleme prediksyon (Arık, 1998, s.7).

3.1.6.1. Problem

Problem, değişkenler arasındaki ilişkinin nasıl olduğunu belirten çözümlenebilir bir soru ifadesidir.

Bir problemin araştırılabilmesi için, onun çözümlenebilir olması; çözümlenebilir olması için de bundan, olasılık derecesinin test edilebileceği bir hipotezin çıkarılması; test edilebilir bir hipotezin çıkarılabilmesi için ise problemin belirli bir yapıya sahip olması gerekir. Yapıyı teşkil eden terimlerin operasyonel olarak tarif edilmesi gerekir. Soruya cevap teşkil eden verileri toplamak mümkün olmalıdır (Arık, 1998, s.74).

3.1.6.2. Hipotez

Bir ön fikir veya bir hipotez, bütün deneysel muhakemeler için zorunlu bir başlangıç noktasıdır (Hyman, 1990, s.15). Doğru veya yanlış olduğunu test ederek bulma bakımından, hipotezin “sentetik” ifade biçimine sahip olması şarttır. Sentetik ifade, doğru ya da yanlış olabilen ifadelerdir. Bu ifadeler doğru veya yanlış olma probabilitesine sahiptir. Bir başka

deyişle, reddedilmesi mümkün ifadelerdir. İfade biçimleri ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir (Arık, 1998, s.94).

Tablo 1

İfade Biçimleri

İfade Biçimi	Analitik	Sentetik	Çelişkili
Simgesel	b veya b değil	b	b ve b değil
Sözel	İstanbul'dayım veya İstanbul'da değilim	İstanbul'dayım	İstanbul'dayım ve İstanbul'da değilim
Hakikat/Doğruluk veya Olasılık Değeri	Tamamiyle doğru	$1.0 > P > 0$ Doğruda olabilir, yanlış da	Tamamiyle yanlış

Hipotezlerin “eğer” yapısına sahip olması gerekir. Eğer belirli şartlar yerine getirilirse/varsal/elde edilirse, o halde belirli diğer şartlar da yerine getirilir/vardır/elde edilir (Arık, 1998, s. 95-96). Sentetik ifadeler, bilgimizi genişletir, çoğaltır. Kavramın dışına çıkıp onunla başka kavramlar arasında bağlantılar kurmamızı sağlar.

3.1.6.3. Kuram/Teori

Teori (theoria) sözcüğü, Grekçe “kuşbakışı seyretmek” anlamında bir fiilden gelir. Teori bir açıklama aracıdır. Hipotezleri ya da yasaları da içeren bir kapsayıcılığa sahip olduğundan, çok yüksek bir açıklama gücüne sahiptir ve bu nedenle, yüksek zihinsel etkinliği de gerektirir. Bu yüzden, bir teoriyi bir hipotezden ayıran temel özellik, teorinin bazen oldukça karmaşık bir kavramlar ağı, bir sistem olmasıdır. Bilimde teori kurmak iki açıdan önemlidir (Özlem, 2010, s.64):

1. İyi kurulmuş bir teori, bilgi ve anlayış gücümüzü etkiler, evrene bakış açımızı genişletir.
2. Teori kurmak, bilimsel etkinliğin erişilmesi güç bir zirvedir ve olgular hakkında en üst düzeyde bir zihinsel etkinliği gerektirdiğinden, bir bilimsel teoriyi yakından tanımak, tümüyle bilimsel etkinliğin niteliğini anlama olanağı verir.

Teori, bir sistem, bir dizi düzenleme ilkeleri sağlayarak, bilimin gelişmesine ve kuşaktan kuşağa ilerlemesine olanak tanımaktadır. Teori olmaksızın, bilimin önceden tahminlerde bulunması olanaklı değildir. Bilimin gelişmesi, teori ile olaylar arasındaki sürekli ve karşılıklı etkileşimin bir ürünü olarak değerlendirilmektedir (Güven, 2006, s.14).

Bilimsel bilgi, teoriler halinde düzenlenir. Şimdilik, toplumsal kuram, toplumsal dünya hakkındaki bilgileri özetleyen ve düzenleyen, birbirine bağlı fikirler sistemi olarak tanımlanabilir. Bilimciler özelleşmiş teknikler kullanarak veri toplar ve teorileri desteklemek ya da reddetmek için bu verileri kullanır. Veriler, kural ya da prosedürlere uygun olarak dikkatle toplanan ampirik kanıtlar ya da bilgilerdir. Veriler nicel ya da nitel olabilir (Neuman, 2013, s.12).

Nicel araştırmacı, inceleme nesnesinin mümkün olan aracısız ve açık bir temsilini elde edebileceğine inanır. Bu sebeple niceliksel araştırmacı nesnel bilgiye ulaşmaya çalışır, anlamla ilgilenir, anlamı inceler, tahmin etmek yerine sadece açıklamaya çalışır (Arkonaç, 2014, s.15). Nicel araştırmada ise araştırmacı olay ve olgulara dışarıdan bakar, nesnel bir tavır geliştirir. Nitel araştırma, verilerin sayılar biçiminde olmadığı, nicel araştırma ise verilerin sayılar biçiminde olduğu görgül araştırmadır (Çapcıoğlu & Beşirli , 2013, s.47).

3.2. İnsan Bilimleri ve Metodolojisi

İnsan bilimlerini bağımsız ve kendi metodolojisine sahip bir bilim haline getirmek isteyen Dilthey, bilimleri tin bilimleri ve doğa bilimleri olarak sınıflandırmıştır. Dilthey, doğa bilimleri ve tin bilimlerini birbirinden açıklayıcı ve anlayıcı bilimler olarak ayırır. Doğa bilimleri açıklarlar buna karşılık tin bilimleri anlarlar (Birand, 1998, s.7). Doğa bilimleri ile insan bilimleri arasındaki kesin ayrılık, konu veya nesne farklılığından değil, biçimsel yöntem farkından kaynaklanır. Bu bilim dallarının içerikleri değil; biçimleri onların bilimsel bilgi olma konumlarını belirleyen öğedir (Bilen, 2016, s.99). Dilthey’da insan bilimleri tin bilimleridir ve yaşama felsefesini sağlam temellere oturtmak gibi bir ilgi açısından ele alınırlar. Yaşama insanın tinselliğidir, onun tarihidir ve bu nedenle yine ancak tinsellikten kalkılarak anlaşılabilir (Özlem, 2010, s.113).

Tin bilimleri terimi XIX. Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. Bu terim Dilthey’in “Tin Bilimlerine Giriş” kitabı ile birlikte insanlık ve tarih dünyasının bütününe kuşatan bir terim olarak klasikleşmiştir. Böylece bir yandan insanlık hayatının topluluk, hukuk, adet, eğitim,

ekonomi, teknik gibi kurumlar içindeki düzenlenmesi; öte yandan dünyanın din, sanat, mitos gibi oluşumlar içindeki yorumlanması tin bilimlerine konu olmuştur (Birand, 1998, s.13).

İnsan kendisini, doğanın ortasında, kendi eylemlerinin oluşturduğu çerçeve içerisinde tanıır. İşte burada, insan için, kendi bilincinin olgusu denen şey, tinsellik oluşur; böylece de kendi olanaklarıyla bağımsız hareket eden bu tinsel dünya içinde, insanın kendi eylemlerine koyduğu hedeflere göre oluşan bir değer, bir yaşama amacı ortaya çıkar. O bununla bir nesnel zorunluluklar alanı olan doğa alanından ayrılıp yine bu doğa ortasında oluşan bir şey olarak tarih alanına geçer. Özgürlük, bu tinsel bütünlüğün sayısız noktasında hep ışıldar; burada doğal değişimlerin mekanik akışına karşıt olarak, iradeye dayalı eylemler vardır. Bu bütün, insanın, kendi emeği ve kendi atılımlarıyla başardığı her şeyi içine alır. Birey, bu bütünlüğün anlamına yaşadığı zamanla sınırlı olarak, kendi deneyimleri çerçevesinde sahip olur. İnsan burada, doğanın akışındaki boş ve ıssız tekrarı bilinç yoluyla aşar ve bilincinin tasarımları altında kendi tarihsel gelişimini kurar. İşte, tin bilimlerinin konusu, tamamen insani/tarihsel olan bu gerçekliktir (Dilthey, 2017, s.25).

Dilthey'a göre insani tecrübenin tanımlayıcı özelliği tarihselliğidir. İnsan ne olduğunu ve neyi istediğini tüm ayrıntısıyla olmasa da kendi varlığının yüzyıllar boyunca gelişimi içerisinde tecrübe edebilir; bu hiçbir zaman nesnel düşünceler içerisinde değil, kendi varlığının derinliklerinden çıkıp gelen yaşayan deneyim kapsamında gerçekleşir. Diğer bir ifadeyle kişinin kendisini anlaması doğrudan değil dolaylıdır; bu anlayış, geçmiş dönemlerde oluşturulmuş ifadeler arasından hermeneutiksel bir dönüş yapmalıdır. Tarihe bağlı olduğu için o, temelde ve zorunlu olarak tarihseldir (Palmer, 2015, s.171). Dilthey felsefesinin temel kavramı olan 'tarihsellik', içinde insanın mahiyetinin oluştuğu, insanı hem oluşturan hem de insanın oluşturduğu bir şey olarak tinsellikten başka bir şey değildir. Bu tinsellik ise sadece ve sadece insana özgüdür. Tarihsellik kavramını Dilthey'a göre öncelikle tarihte genel geçerlik arayan her türlü girişimin karşısına koyarak anlamak gerekir. Tarihsellik doğrudan doğruya yaşamsallık kavramıyla ilgili olması sebebiyle tarihte mutlak anlam değil, her zaman değişmekte olan anlamlar çokluğu vardır (Koç, 2012, s.184).

Tin bilimleri, doğrudan doğruya iç gerçekliğin bizzat kendisidir ve muhakkak ki bu içten yaşanarak deneyimlenmiş bir bağlam olarak vardır. Kişinin kendi özgül durumlarının farkına vardığı iç deneyim, tek başına alındığında kişinin tekillik bilincinin doğması için yeterli değildir. Kişi kendi tekilliğini ancak başkalarıyla karşılaştığı zaman deneyimleyebilir. Bizden başkalarının bilgisine yönelme sürecinde her şey, bizim kendi yaşamımızdan transfer edilmek suretiyle, bir yeniden kurma aracılığıyla yapılmak zorundadır. Tekil olarak şekillenmiş bir bilinç, böyle bir yeniden kurma ile yabancı ve tamamen başka bir yapıda olan

bir tekilliğin objektif bilgisine “anlama” yöntemi ile ulaşabilir. Anlama, duylara dıştan verili olan işaretler aracılığıyla içsel gerçekliğin bilinmesidir. (Dilthey, 2017, s.92-93).

Dilthey’e göre tin bilimlerinin konusu, bir gerçeğin yalnız bir bilinçteki aksi değil, içten yaşanan bir bağlılık olarak, iç gerçekliğin doğrudan doğruya kendisidir. Doğrudan doğruya yaşanan bu gerçeğin bilgisinin de yaşanılarak anlaşılması gerekir. Bundan dolayı, tin bilimleri anlayıcı bir bilim olmak zorundadır. Çünkü biz, doğayı açıklarız ama tinsel olanı anlarız. Anlayıcı bilim, bir anlama metodunu şart koşar. Bundan dolayıda tin bilimlerinin bir anlama metoduna dayanmaları gerekir (Birand, 1998, s.19). Anlamak bize bireysel kişilerin dünyasını ve dolayısıyla da bizim kendi yapımızdaki imkanları açar. Anlamak sadece bir düşünme eylemi değildir, aynı zamanda o yer değiştirme ve başka bir kişinin yaşamış tecrübesinde karşılaştığı dünyayı yeniden tecrübe demektir. O, bilinçli yansıtmacı bir karşılaştırma eylemi olmayıp, bir kişinin kendisini yansıtma öncesinde diğer kişi yerine koymayı başaran sessiz bir düşünme faaliyetidir. Bir kişi kendisini başkasının varlığında keşfetmektedir (Palmer, 2015, s.169). Tinsel bilimlerle ilgili olan anlama metodu, ardından yaşamaya dayanır. Ardından yaşayan benin ödevi de, başkası ile ilgili olan bir hayat görünüşüne düşünerek dalma ve onu kendi iç dünyasında yeni baştan meydana getirmedi (Birand, 1998, s.49).

Kendi dışımızdaki bir yaşantıyı sonradan, kendi içimizde kurabilmemiz ve anlayabilmemiz, kendi iç denememizle ilgili olan olguların başka insanlarda da meydana çıkabileceğini zorunlu saymamızdan ve kendi denemelerimize benzer denemeleri başka insanlarda da yeni baştan bulmak imkânına sahip olmamızdan ileri gelir. İnsanlarla ilgili olan bütün ruhsal olgular, iç denemede, yani yaşantıda ve subjektif gerçeklik içinde meydana çıkar ve sonra topluluğun dış organizasyonu ile ilgili olan şekillenmelerde, kültür sistemlerinde objektifleşirler. Asli olarak iç denemede verilmiş olan bu olgular, historik ve sosyal dünya içinde ruh yapılarındaki benzerlik ve aynılık dolayısıyla bir bağlılık meydana getirirler. Yani ruh yapılarındaki ortaklaşalık yoluyla kavranabilirler. Canlı ruh bağlılığının objektif bir şekilde kavranılabilecek düzenli bir yapısı olduğundan, bir çok hayat birlikleri için, aynı düzeni mümkün kılar. Kültür sistemleri, topluluğunun dış organizasyonu ile ilgili olan şekillenmeler, bu sayede fert üstünde yaygın bir kuvvet olarak ortaya çıkarlar. Bu suretle, tin bilimlerin konusunu meydana getiren olgular, bize oldukları gibi iç denemede, yani yaşantı içinde verilmişlerdir. Tinsel bilimler "tinsel" adını bu olgulardan alırlar. Bu bilimlerin yapı ve karakteri yaşantı ile belirlenir (Birand, 1998, s.45).

İnsan bilimlerinin konusu, harici kategorilere göre değil, dahili kategorilere, hayatı yine hayattan kaynaklananlarla anlamak olmalıdır. yani hayat, yine hayat deneyiminden hareketle

anlaşılmalıdır. Hayat, içeriden bilinen insan tecrübesidir ve yaşanan tecrübe gerçekliğinde mevcuttur (Palmer, 2015, s.153).

İnsan bilimlerine dair yapılan açıklamalara baktığımız zaman temelde iki kavram karşımıza çıkmaktadır: Anlama ve yaşantı. Anlamanın gerçekleşebilmesi için tinsel bir olgunun yaşam içinde bulunması gerekir. Yaşam aynı zamanda tarihselliği de içerir. İnsan kendi tarihselliğinin içinde anlamı bulmaya çalışmaktadır. Dilthey'e göre, doğa bilimleri açıklama yapmakta, insan bilimleri ise hayatı anlamaktadır.

Dilthey, insan bilimleri için güçlü bir temel sağlama arzusuyla yola çıkıp yeni bir epistemolojinin gerekliliğine dikkat çekerek, hermeneutiği insan bilimlerinin ana yöntemi olarak sunmuştur. Ona göre tüm insan/tin bilimleri Hermeneutik bilimlerdir. Hermeneutik, genelde anlama problemine ve anlamlar konusuna yönelimiyle bir anlam araştırması olduğu kadar anlam öğretisi de olmak durumundadır. (Koç, 2012, s.183-184). Hermenötik kavramı Yunanca bir fiil olan ve genellikle “yorumlamak” olarak tercüme edilen *hermeneuein*'den ve isim olarak da “yorum” anlamındaki *hermeneia*'dan gelmektedir (Palmer, 2015, s.41)

Hermeneutik etimolojik olarak Yunan mitolojisinde Tanrılarla insanlar arasında aracılık eden, mesajların ileticisi ve yazıyla dilin mucidi olan elçi-Tanrı Hermes'e dayanır. Rivayete göre Tanrı, bir mesajı iletme üzere Hermes'i görevlendirir. Ancak Tanrının akli mükemmel olduğu ve Tanrının fani insanlara özgü bir dili olmadığı için elçi-Tanrı Hermes insan kavrayışının dışında olan mesajları insan zihninin kavrayabileceği bir forma sokma durumundadır. Hermes'in Tanrıdan söz olmaktan ziyade anlam olarak aldığı sözü insanlara ulaştırırken onların düzeylerini, tarihsel durumlarını, ölümlülüklerini gözetme zarureti vardır. Bu sebeple Hermes düz bir aktarıcı olmayıp mesajları sözü edilen koşulları göz önünde bulundurarak ölümlülerin anlayacağı şekilde yorumlayarak iletme bir Tanrıdır. Bu suretle ilk defa Hristiyanlıkta kutsal metinlerin tefsir hareketi olarak ortaya çıkan ve adını Hermes'ten alan Hermeneutiğin klasik ve romantik çabaları bir sözün insanlara ulaşması ve insanın bu sözü almasının mahiyeti üzerine yoğunlaşmış ve bu suretle sözün 'asl'ına ulaşmak hedeflenmiştir. Başlangıçta kutsal metinleri hukuki ve dini hakikati anlayıp yorumlama işiyle meşgul olan Hermeneutik zaman içerisinde başlangıçtaki anlamından tamamıyla kopmasa da büyük ölçüde uzaklaşarak geçen yüzyılda daha çok tarih ve kültür bilimlerinin temellendirilmesine ve metodolojisine yönelmiş, yüzyılımızda ise bir kültür felsefesine dönüşmüştür (Koç, 2012, s.183).

Hermeneutiğin çağdaş oluşumu hermeneutiğin bağımsız bir araştırma alanı olarak temellerini atan Schleiermacher ile başlamış, Schleiermacher'dan doğrudan etkilenen Dilthey ile devam etmiştir. Dilthey'la birlikte tüm insan bilimlerinin karakteristik metodu haline gelen Hermeneutik, zaman içinde anlama problemini temele alarak Heidegger,

Gadamer, Habermas, Ricoeur, Derrida'ya uzanan radikal versiyonlarına kadar geniş bir etkinlik alanına sahip olmuştur (Koç, 2012, s.183).

Hermeneutik teoriye göre insan, sürekli geçmişi yorumlamaya bağlıdır. Bu sebeple insanın, kendisini her zaman kendi fiil ve kararlarında mevcut bir miras ve geçmişten gelen paylaşımlı bir dünyayı yorumlamak suretiyle anlayan “hermeneutiksel canlı” olduğu söylenebilir. (Palmer, 2015, s.173). Dilthey, hermeneutiği tüm insanlığın sanat, aksiyon ve yazılarını anlamaya yönelik tüm disiplinler için temel olabilecek bir sistem şeklinde görmektedir. İnsan bilimlerinin metodolojisi için hermeneutikte en insancıl ve tarihi temeli bulmuştur (Palmer, 2015, s.78-79).

İnsan bilimleri, insan eylemlerinin kendisini, yapısını, bu eylemi canlandıran istekleri ve bu eylemin uğradığı değişiklikleri inceler (Goldmann, 1998, s.40). İnsan bilimlerinin konusu tarihsel ve toplumsal gerçeklikler üzerinde düşünen, yorum yapan, süreç içinde de kendisi üzerinde düşünen ve bu düşünce üzerinde düşünümde bulunan ve ayrıca bu yaptıkları üzerinde de yorum yapan insandır (Bilen, 2016, s.104). İster sosyolog, ister antropolog, tarihçi veya psikolog olalım, çalışmalarımız araştırma nesnelerimizin dünyaya yükledikleri anlamları anlamayı gerektirir. Anlam hakkında birtakım kabulleri olmayan bir bilim düşünmek zordur (Benton & Craib, 2015, s.131).

3.2.1. Antropoloji

Antropoloji sözcüğü, Grekçe “insan” anlamına gelen “anthropos” ile “logos/logia” sözcüklerinden türetilmiştir. Kavramın bilimsel bir disipline gönderme yapacak tarzda ilk kullanımının, XVI. Yüzyılda olduğu kaydedilmektedir. Antropoloji, insanın fiziksel-biyolojik özellikleri de dahil olmak üzere sosyal-kültürel yönlerini kapsayan genel bir bilimsel yaklaşımdır (Özbudun vd., 2007, s.9).

Antropologlar, insanı ve insanın ortaya koyduğu ürünleri, karşılaştıkları her zaman ve her yerde -Kenya'nın kırsal kesiminde, Türkiye'de bir kahvede, Mezopotamya'da bir mezarda ya da Kuzey Amerika'da bir alışveriş merkezinde- incelerler. Antropoloji, insanlık hakkında olabildiğince çok şeyi anlayabilmek için zaman ve mekan sınırı tanımaksızın insan çeşitliliği üzerine çalışır. Antropoloji, başka hiçbir bilim dalının olmadığı kadar karşılaştırmaya dayalı ve holistik (bütüncül) bir bilimdir. Holizm insan olmayı her yönüyle incelemeye karşılık gelen bir tabirdir: Geçmiş, şu an ve gelecek; biyoloji, toplum, dil ve kültür. Antropoloji, devamlı olarak

bir toplumun adetlerini bir başka toplumla karşılaştırarak eşsiz bir kültürlerarası bakış açısı sağlar (Kottak, 2016, s.2-3).

Antropolojinin insana dair pek çok bilgiyi gün ışığına çıkarmış olmasının en temel özelliği kültür-aşırı bir bakış açısına sahip olmasıdır. İnsanı tek bir kültüre bakarak anlamak ve açıklayabilmek mümkün değildir. Kültür bir başka kültürle kıyaslanana kadar saklı kalmış sayılır. Örneğin, teknolojik bir aletin insanları nasıl etkilediğini belirleyebilmek için başka kültürler ve başka zamanlar arasında bir karşılaştırma yapılmalıdır.

Akademik bir disiplin olarak antropoloji ya da bilinen diğer adıyla genel antropoloji dört ana alt disiplin veya alanı kapsar. Bu dört disiplin sosyokültürel, arkeolojik, biyolojik ve dilsel antropolojidir (Kottak, 2016, s.9). Kültürel antropoloji hem bugün yaşamakta olan hem de geçmişte yaşamış toplulukları inceler. Kültürel çeşitliliği incelemek ve yorumlamak için kültürel antropologlar iki tür faaliyette bulunurlar: saha çalışmalarına dayanan etnografya ve kültürlerarası karşılaştırmaya dayanan etnoloji (Kottak, 2016, s.7). Etnografyanın en karakteristik biçimi, antropologun görece geniş bir zaman dilimi içinde incelediği toplumdaki insanların günlük yaşamına katılmasını, neler olduğunu gözlemesini, neler söylendiğini dinlemesini ve sorular sormasını kapsar. Bir başka deyişle, etnografya “orada olma’yı” “deneyim’i” ve “gözlem’i” imler(Altuntek, 2009, s.9).

Etnoloji, etnografların elde ettiği sonuçları yani farklı toplumlardan elde edilen bilgileri inceler, yorumlar ve çözümler. Bu bilgileri toplum ve kültürle ilgili genellemelere ulaşmak ve bu ikisi arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymak için kullanır. Etnoloji kullanacağı verileri sadece etnografyadan değil, diğer bilimsel disiplinlerden, özellikle de eski toplumsal sistemleri yeniden canlandıran arkeolojiden de alır. Antropolojik arkeoloji ise bugüne ulaşmış kalıntılardan yola çıkarak geçmişte yaşamış insan topluluklarının yaşam tarzlarını yeniden inşa eder. Biyolojik antropoloji zaman ve coğrafi dağılıma bakarak insanın biyolojik çeşitlenmesini konu alır. Biyolojik yada fiziki antropolojinin biyolojik çeşitliliği inceliyor olması bünyesinde beş uzmanlık alanının biraraya gelmesini sağlamıştır (Kottak, 2016, s.8-9):

1. Fosil kayıtlarının ortaya koyduğu insan evrimi (paleoantropoloji).
2. İnsan genetiği.
3. İnsan gelişimi ve büyümesi.

4. İnsanın biyolojik esnekliği.

5. Primatoloji.

Biyolojik çeşitlenmeye duyulan ilgi antropoloji ile biyoloji, zooloji, jeoloji, anatomi, fizyoloji, tıp ve halk sağlığı gibi diğer bilim dalları arasında bağlantıların oluşmasına yol açmıştır. Antropoloji, jeoloji ve zooloji gibi doğa bilimleri ve sosyoloji ve psikoloji gibi toplumsal bilimlerle olan bağlarının yanında beşeri bilimlerle de güçlü bağlara sahiptir. Bu beşeri bilimler arasında İngiliz dili, karşılaştırmalı edebiyat, klasikler, folklor, felsefe ve sanat sayılabilir. Antropologlar farklı ulus, kültür, zaman ve mekanlara ait sesleri dinler, kaydeder ve duyurur. Antropoloji yerel bilgiye, farklı dünya görüşlerine ve alternatif düşünce sistemlerine değer verir (Kottak, 2016, s. 9-11).

Dilsel antropoloji ise toplumsal ve kültürel alanda dili inceler. Dil, yalnızca insanın diğer insanlarla doğrudan iletişimini olanaklı kılmayıp, aynı zamanda onun deneyimlerinin ve bilgilerinin saklanması, bunların gelecek kuşaklara aktarılmasına da olanak sağlamıştır (Beals & Hoiyer, 1991, s.14). Dil ilkin kültürün bir ürünü olarak ele alabiliriz: Dil, kullanıldığı toplumun genel kültürünü yansıtır. Tylor'ın şu ünlü tanımını hatırlayalım: kültür; araçları, kurumları, inançları, gelenekleri ve tabii ki dili kapsayan karmaşık bir bütündür. Dili kültürün bir koşulu olarak da ele alabiliriz (Strauss, 2012, s.107). Antropolojinin dil ile ve dolayısıyla kültür ile olan ilişkisi incelendiğinde toplumun yapısını yansıtan ipuçları bulunabilir. Dil, kültürün taşıyıcısı onun bir parçasıdır.

Antropolojinin akademik antropoloji ve uygulamalı antropoloji olmak üzere iki boyutu vardır. Uygulamalı antropologlar, antropolojinin bilimsel faaliyet alanının dışındaki alanlar ile bağlantı kurmasına yardımcı olurlar. Antropologlar resmi hükümet görevlileri ile birlikte çalışarak sosyal denetim, eğitim, güvenlik ve halk sağlığı gibi sorunlara çözüm bulmaya çalışırlar. Örneğin, adli antropologlar, işlenen suçların mağdurlarının tespitinde, kazalarda, savaşlarda ve terör olaylarında polis, tıbbi dedektifler, yargı organları ve uluslararası örgütlerle birlikte çalışırlar (Kottak, 2016, s.40).

Tablo 2

Antropolojinin Dört Alt Disiplini ve İki Boyutu

Antropolojinin Alt Disiplinleri (Akademik Antropoloji)	Uygulamalı Örnekleri (Uygulamalı Antropoloji)
Kültürel antropoloji	Kalkınma antropolojisi
Arkeolojik antropoloji	Kültürel kaynaklar yönetimi
Biyolojik veya fiziki antropoloji	Adli antropoloji
Dilsel antropoloji	Okul-sınıf ortamında dil çeşitliliğinin incelenmesi

Not: Kottak, 2016, Antropoloji, Ankara: De Ki kaynağından alınmıştır.

Fiziksel antropolojinin biyoloji bilimiyle, kültürel antropolojinin ise sosyal bilimlerle ve diğer insan bilimleriyle yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Ancak bu iki yaklaşımın bütünleşmesi antropolojinin özelliklerinden birisidir. Kültürel antropolojinin en çok benzetildiği sosyal bilim sosyolojidir. Çünkü iki bilim dalı da bir toplumsal bağlam içindeki insanların davranışlarını tanımlamaya ve açıklamaya çalışır. Ancak kendine özgü kültürler arası ve uzun dönemli tarihsel bakış açısı, antropolojiyi diğer sosyal bilimlerden ayırmaktadır(Haviland vd., 2008, s.57).

Şekil 1. Antropoloji ve ilişkili olduğu alanlar

Şemaya baktığımız zaman, “yatay” ilişkilerin kültürel antropoloji, “dikey” ilişkilerin sosyal antropoloji, “eğik” ilişkilerin ise her ikisine karşılık geldiğini görmekteyiz.

Antropoloji ister “sosyal” ister “kültürel” olsun, bütünsel insanı her zaman ya icatları ya da tasvirleriyle tanımaya çalışır. Bundan anlaşılıyor ki “kültürcü” bir yaklaşım antropolojiyi coğrafya, teknoloji ve prehistoryaya yaklaştırırken, “sosyolojik” yaklaşım onu arkeoloji, tarih ve psikolojiye doğrudan ilişkiler kurmaya iter (Strauss, 2012, s.498).

Antropolojinin temel ögelerini şöyle özetleyebiliriz (Altuntek, 2009, s.204-205) :

- 1.) Kültür: Antropolojinin en temel kavramıdır. Bir paradigmanın kültür tanımı onun bilgi kuramsal ve yöntembilimsel perspektifinin temel öncüllerini yansıtır.
- 2.) Alan çalışması: Sosyal/kültürel antropolojinin başlıca yöntemidir.
- 3.) Etnografya: Bir toplumun, grubun veya halkın kültürünün derin ve yoğun bir şekilde incelenmesidir. Etnografyada amaç ‘öteki’ni anlamaktır.
- 4.) Bütüncü perspektif: İnsana her bir perspektiften bakar, yaşamın farklı yönleri arasındaki ilişkileri vurgular.
- 5.) Hümanist perspektif: Aydınlanma felsefesine dayanan ‘hümanizm’, insana odaklanır ve onun koşullarını iyileştirmeyi amaçlar. Antropolojide kültürel eleştirinin bir biçimi olarak yer alır.
- 6.) Bilimsel yaklaşım: Doğrudan deneyime ve gözleme dayanır. Etnografik araştırmalarda da doğrudan gözlem yapmak en temel yöntemsel yaklaşımdır.
- 7.) Özne/nesnel perspektiflerin bileşimi: Etnografik metinler antropolog ile aktör arasındaki ilişkinin bir ürünü olarak kabul edilir.
- 8.) Eklektik yaklaşım: Eklektik teriminin anlamı, hem kuram hem de konu bağlamında ‘seçmek ve toplamak’tır.
- 9.) Kültürler arası karşılaştırma perspektifi: Antropolojik yaklaşımların en belirgin özelliği hümanizm/bilim, farklılıklar/benzerlikler, yerli/gözlemci gibi bir dizi kavramsal ve kuramsal karşıtıklara dayanmasıdır.

3.3.1.1. Antropolojinin Araştırma Yöntemi ve Kullandığı Teknikler

Antropologlar farklı ulus, kültür, zaman ve mekanlara ait sesleri dinler, kaydeder ve duyurur. Antropoloji yerel bilgiye, farklı dünya görüşlerine ve alternatif düşünce sistemlerine değer verir. Özellikle kültürel ve lingüistik antropoloji, aralarında kendi toplumsal ve kültürel ortamlarında gözlemlenen dil, sanat, anlatı, müzik ve dansın da bulunduğu yaratıcı ifade şekillerine seçici olmayan, karşılaştırmalı bir bakış açısı sağlar (Kottak, 2016, s.11).

Kültürel ön yargılardan arınmış, nesnel hipotezler oluşturmak için antropologlar “alan çalışması” yaparlar (Haviland vd., 2008, s.52).

Alan araştırması yönteminde, araştırma konusunun ya da sorununun alanına inilerek, doğrudan bu konu ya da sorunla ilgili kişi veya gruptan bilgi sağlanarak araştırılması yoluna gidilmektedir. Yani, araştırma konusuyla doğrudan ilgili olan ya da araştırma sorunundan doğrudan etkilenen kişiler üzerinde gözlem yapılmaktadır (Güven, 2006, s.30).

Toplumsal olgular arasındaki nedensellik ilişkilerinin kurulmasına yarayan ilk bilgilerin kaynağını gözlem oluşturur. Gözlem sistemli ve amaçlı bir şekilde düzenlenmiştir (Güven, 2006, s.83). Gözlem yapabilmek için üç yol kullanılabilir. Bunlar: Belgeler üzerinde yapılan gözlem, kapsamlı gözlem ve yoğun gözlemdir.

Belgelere dayanan gözlemler, özellikle toplumsal olgunun kökeni, başlangıcını ve gelişimini ve bu olaylarla ilgili bilgi eksikliğini, kökenini ve yetersizliğini tamamlamada önemli rol oynamaktadır. Kapsamlı gözlem, çok sayıdaki bireylerin oluşturduğu geniş kümeler üzerinde yapılan gözlemdir. Yoğun gözlem, az sayıdaki kişi üzerinde daha derinlemesine görüşmeler yapılarak bilgi toplama işidir (Güven, 2006, s.88-89). Etnografya, antropologun bir yabancı kültürün günlük yaşamını yakından izleyip kaydettiği ve bir parçası haline geldiği bir gözlem süreci olan alan araştırmasıdır. Antropolog bu süreç sonunda bu kültürle ilgili tanımlayıcı detayları ortaya koyan bir metin hazırlamaktadır(Kottak, 2016, s.11).

Alan çalışmaları araştırmacının ince detaylara ulaşmasına, birinci elden direk gözlem ile verileri elde ederek hipotezlerini sınama olanağı sunmaktadır. Bu çalışmalar doğrudan kişi ya da gruplara dair olabilmektedir. Varılan sonuçlar belirli kalıpları, inanışları, yaşam ritüelleri, grup ruhu gibi konularda bilgi edinilmesini sağlamaktadır.

3.2.2.Sosyoloji

Sosyoloji terimi, Latince “socio” ve Yunanca “logos” kelimeleri kök alınarak türetilmiştir: “socio-logie”. Logie, Fransızca’da açıklamaya yönelmiş bilimsel disiplinlerin adlandırılmasında yararlanılan bir ögedir, söz, düzenli bilgi anlamına gelmektedir. Socio, Latince’de arkadaş, dost, kendisiyle bir şeyler paylaşılan, işbirliği yapılan anlamına gelmektedir (Cangızbay, 2002).

Sosyolojik düşüncenin akademik bir disiplin haline gelmesinin başlangıcı yaklaşık yüz elli yıl öncesine dayanmaktadır. Sosyoloji kavramını ilk kez Auguste Comte dile getirmiştir. Emile Durkheim, Karl Marx, Max Weber bu alandaki akademik çalışmaların temellerini oluşturmuşlardır. Bu düşünürler toplumun ne olduğunu, toplum ile birey arasındaki ilişkileri, sosyal ve tarihsel değişimlere neden olan temel faktörlerin neler olduğunu sorgulayarak ekonomik, siyasal ve ideolojik faktörlerin sosyal düzen ve değişime etkilerinin önemini vurgulamışlardır (Bahar, 2009,s.7). Sosyoloji, toplumsal eylemi yorumlayıcı tarzda

anlamaya ve böylece onun yönünü ve sonuçlarını nedensel olarak açıklamaya çalışan bir bilimdir (Benton, 2013).

İlk defa sosyal olaylar üzerinde kafa yoranların Sofistler olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle sosyolojik düşüncenin ilk aşaması Grek Felsefesi'nin "Antik Çağ"ı ile başlatılabilir. Sofistler'in kendilerine atfedilen düşünceler ne olursa olsun, sosyal alandaki gözlemleri, karşılaştırma metodları ve tenkitçilikleri, diğer bir ifade ile şüpheli düşünceleri ile metodik düşüncenin ilk örneklerini verdikleri söylenebilir (Arslantürk & Amman, 2000, s.83)

Platon eski Yunan sitelerini inceler; ancak onları somut gerçekleri çerçevesinde değil de, kendi toplumsal kuramına göre varolmaları gerektiği biçimde ele alır. Ona göre bilimin ulaşmayı ve çözmeyi amaçladığı gerçek, olay ve olgularda değil, fikirler düzeyinde aranmalıdır. Aristoteles ise, çeşitli olay ve olgulardan, toplumsal düzen ve yaşamın temel yasalarını çıkarmayı amaçlamıştır. Site örgütlenmesinin temelinde bulunan toplumsal gerçeği oluşturan dört unsur, bireylerarası dayanışma, grupların ve devletin varlığı ile gelenek, görenek, ahlak ve hukuğun meydana getirdiği toplumsal kontrol ve düzenleme mekanizmalarıdır. İbn Haldun'a göre ise, biyolojik ve hatta tüm doğal varlıklar gibi, toplumlarda doğar, gelişir ve ölür. Ona göre her toplumun evriminde üç aşama vardır: göçebelik, kabile yaşamı, kentsel devlet (Tolan, 2005,s.2-3).

Felsefe tarihinde insanla ilgili tanımlarda insanı diğer varlıklardan ayıran beş temel özellik dile getirilir. Bunlar; akıl, düşünme, konuşma, alet yapma ve sosyal hayat sürmedir. Aslında bunların hepsi sonuçta düşünmenin ve aklın fonksiyonlarıdır. Bu nedenle insan düşünme ve akıl sahibi olma özelliği ile diğer varlıklardan ayrılır. Bu anlamda sosyolojinin ilgi alanına, düşünen ve akıllı varlık olan en az iki insanın karşılıklı davranışları girmektedir (Arslantürk & Amman, 2000, s.16).

Bu nedenle toplumsal ilişkide iki şartın var olması gerekir. Bunlar; karşılıklı haberdarlık (etkileşim ve iletişim) ve aidiyet duygusu (grup ruhu) dur. Karşılıklı haberdarlık ve aidiyet duyguları, bir taraftan insanlar arasındaki benzerlikten, diğer taraftan ise farklılıktan ileri gelmektedir (Çapcıoğlu & Beşirli , 2013, s.23). Sosyoloji, insan ilişkileri gerçeğini alır, bu gerçek üzerinde merkezleşir. Söz konusu insan birlikteliğine katkıda bulunan veya ondan çıkarılan her şey sosyolojiktir (Fichter, 2006, s.3).

İnsan toplumunun sistematik çalışması olan sosyoloji, sosyolojik bakış olarak adlandırılan bir bakış açısına sahiptir. Sosyolojik bakış, Peter Berger tarafından özeldeki geneli görmek

olarak tanımlanmıştır. Bununla kastedilen, sosyologların bireylerin davranışlarındaki genel kalıpları aradıklarıdır. Her birey benzersiz olmasına rağmen, toplum insanların davranışlarını birçok sınıfta (çocuk ve yetişkin, kadın ve erkek, zengin ve fakir gibi) farklı şekillerde değiştirir. İçinde bulunduğumuz genel sınıfın özel hayatlarımızı nasıl etkilediğini farkederek dünyayı sosyolojik açıdan görmeye başlarız (Macionis, 2017, s.2).

“Sosyal davranış örüntüleri” ifadesi sosyolojide çok önemli bir kavramı işaret eder. Kişilerin biricik, anormal, özel eylemleri sosyologları sadece ikincil düzeyde ilgilendirir. Çünkü yinelenen bir düzendeki, süregelen sosyal ilişkiler önemlidir. Sosyolog özünde sosyal davranışın her zaman aynı kalan yinelenmeleri üzerinde durur, onları inceler (Fichter, 2006, s.4).

Toplum, toprak, su, hava gibi fiziki doğa olaylarından, bitkilere, hayvanlara, insanlara kadar hepsiyle az çok ilişki halindedir. Fizik, coğrafya, jeoloji, meteoroloji, botanik, zooloji, demografya, antropoloji, bireysel bilinç olayları toplum denen bütünü bir ögesi gibi ele alınırsa kolektif bilinç ya da değerler gibi salt sosyolojik karakterde olaylar kadar sosyolojinin konusu olurlar. İşte toplum denen varlık bu sıraladığımız çeşitli öğelerin karşılıklı etkilerinin bir dengesidir (Köseihal, 1993, s.316). Sosyoloji, insanın hiçbir zaman tek yerde ve tek başına olmadığı, daima bir grup içinde yer aldığı düşüncesinden hareket eder (Öktem & Karagöz, 2015, s.127). Sosyolog, toplumsal olguları bireysel tezahürlerinden tecrit olmuş olarak ortaya çıktıkları bir yönden incelemeye çalışmaktadır (Durkheim, 2010, s.60).

Sosyoloji sosyal grup davranışı ve sosyal süreçlerle ilgilenir. Grup değerleri, normlar, roller, rol çatışmaları, grup ihtiyaçları, gruba uyum ya da sosyalleşme aşamasında yaşanan süreçler, sosyal kabul süreci ve sosyal amaçların gerçekleştirilmesi gibi konular sosyoloji biliminin konuları içerisinde yer alır. Toplumlar, kurumlar, örgütler ve gruplar sosyolojinin başlıca inceleme alanlarıdır (Yüksel, 2006, s.7).

Sosyoloji, pozitif bir bilimdir; çünkü hukuk ve ahlak gibi normatif olmayan toplumsal gerçeği, hiçbir değer yargısında bulunmadan ele alır. Buna karşılık, toplumsal olay ve olguların pozitif bilimlerin yöntem ve teknikleriyle incelenebileceğini savunan pozitivizmle yaklaşımdaki nesnellik ve yöntemdeki biçimsel yakınlık açısından bir benzerlik gösterebilir. Şu halde sosyoloji, pozitif nitelik taşıyan, fakat pozitif olmayan bir bilimdir. Sosyoloji, bütün sosyal bilimler gibi eleştiren, anlayan, açıklamaya çalışan ve olguları gözlemleyen bir çaba olarak düşünülmelidir (Arslanoğlu, 2015, s.3-4).

Gözlemleri anlamaya arzusu sosyolojinin kuram olarak bilinen önemli bir yönüne vurgu yapmamızı gerektirmektedir. Kuram, belli gerçekliklerin neden ve nasıl ilişkili olduklarına dair bir önermedir. Sosyolojik kuramın işi toplumsal davranışı gerçek dünyada açıklamaktır. Düşünme ve araştırmayı yönlendiren, toplumun temel bir görüntüsü olarak düşünebileceğimiz üç kuramsal yaklaşım vardır (Macionis, 2017, s.13). Bunlar: Yapısal işlevsel yaklaşım, sosyal çatışma yaklaşımı, sembolik etkileşim yaklaşımı.

Tablo 3

Sosyolojide Yer Alan Temel Kuramsal Yaklaşımlar

	Yapısal İşlevsel Yaklaşım	Sosyal Çatışma Yaklaşımı	Sembolik Etkileşim Yaklaşımı
Analiz Düzeyi	Makro düzey	Makro düzey	Mikro düzey
Yaklaşımın Nasıl Bir Toplum Görüşü Vardır?	Toplum, nispeten sabit, birbiriyle ilişkili parçalardan oluşmaktadır. Her parça toplumun düzenli işleyişi için çalışır. Bu yaklaşımın takipçileri genellikle ahlaki olarak neyin doğru neyin yanlış olduğunu tartışırlar.	Toplum bir sınıf (Marx), toplumsal cinsiyet (feminizm ve toplumsal cinsiyet çatışma yaklaşımı) ve ırka (ırk çatışması yaklaşımı) dayalı eşitsizlikler sistemidir. Toplum bazı kategorilerdeki insanlara yarar sağlarken diğerlerine zarar verecek şekilde çalışmaktadır. Toplumsal eşitsizlikler toplumsal değişime sebep olacak çatışmalar yaratmaktadır.	Toplum devam eden bir süreçtir. İnsanlar sembolik iletişim yollarını kullanarak sayısız şekilde etkileşimde bulunurlar. İnsanların deneyimlediği gerçeklik çeşitli ve değişkendir.
Yaklaşım Temelinde Hangi Soruları Sorar?	Toplum nasıl bir arada kalır? Toplumun temel parçaları nelerdir? Bu parçalar birbirlerine nasıl bağlıdır? Her parça toplumun işleyişine nasıl yardım etmektedir?	Toplum nüfusu nasıl böler? Avantajlı insanlar çıkarlarını nasıl korurlar? Yoksun insanlar değişim arayışında topluma nasıl meydan okurlar?	İnsanlar toplumu nasıl deneyimler? İnsanlar deneyimlediği gerçekliği nasıl şekillendirirler? Davranış ve anlam kişiden kişiye ve durumdan duruma nasıl değişir?

Not: Macionis, 2017, Sosyoloji, Ankara: Nobel kaynağından alınmıştır.

Toplumsal alanı, farklı paradigmlar açısından farklı biçimlerde tanımlayan, bu alan üzerindeki olay, olgu ve sorunsallarla ilgilenen veya bunların faili olan insana ilişkin konuları ele alıp inceleyen sosyoloji, bütün sosyal bilim alanlarına veri sağlar (Öktem & Karagöz, 2015, s.131). Sosyoloji, insan bilimleri alanında yapılan tüm çalışmalar da dayanak olarak alınması gereken, insanın toplum içindeki konumuna dair belirlemelerin elde edilebileceği nesnel bir bilimdir. Antropoloji, psikoloji, dilbilim gibi alanlar ile etkileşim

halindedir. Çeşitli yardımcı disiplinler sosyologa sayıltı düzeyinde değerlendirilebilecek bilgileri sağlarlar. Felsefe, biyoloji, coğrafya, psikoloji ve etik gibi disiplinler içinde elde edilen bilgiler sosyolog tarafından, alanlarında sınanmış ve kanıtlanmış oldukları sayıltısıyla kullanılır (Fichter, 2006, s.8).

Sosyolojiye dair genel anlamda şunları söyleyebiliriz. Sosyoloji, insanlar arasındaki ilişkileri, bu ilişkilerden doğan sosyal kurumları, sosyal yapıyı, kültürü ve toplumdaki değişimleri inceleyen bir bilimdir. Amacı, toplumu ve toplumsal olayları bilimsel bir bakış açısıyla incelemek, toplumun benzerlik ve farklılıklarını ortaya koyarak neden ve nasıl değiştiğini anlamak, açıklamak ve genellemelere vararak toplumdaki değişim süreci hakkında öngöründe bulunabilmektir.

3.3.2.1. Sosyolojinin Araştırma Yöntemi ve Kullandığı Teknikler

Sosyoloji, toplum hayatı hakkında yeni fikirler üretir, eski fikirleri eleştirir ve güncelliğini sorgulayarak toplum yaşamına yeni bakış açıları kazandırır. Sosyoloji, sosyal hayata ilişkin verilerin elde edilebilmesi için bilimsel araştırma teknikleri ortaya koyar. Bu teknikler, aile yapısı ve ilişkilerinin incelenmesinde, suç oranlarının ve çeşitlerinin belirlenmesinde, polis-halk ilişkilerinin kalitesinin tespitinde, medyanın çocukların şiddet davranışları üzerindeki etkisinin belirlenmesinde ve diğer alanlarda kullanılır (Bahar, 2009, s.3).

Sosyal araştırma, araştırmacıların toplumsal dünya hakkında bilimsel bilgi üretmek için sistematik olarak uyguladıkları yöntem ve teknikler ile referansta buldukları metodolojilerin toplamıdır. Sosyal araştırmalar, toplumsal dünya ile ilgili sorular hakkında düşünmek ve bilime dayalı yeni bilgi üretmek için bir dizi süreci takip etmeyi içerir (Çapcıoğlu & Beşirli, 2013, s.33).

Sosyal bilimlerin yöntemindeki temel öge olguları ortaya çıkarmak ve onları gözlemlemektir. Araştırma ve gözlemin izlediği iki tür yöntem vardır (Duverger, 1973, s.94-95) :

- 1- Yazılı belgeler, filmler, fotoğraflar, gramofon plakları vb. gibi sosyal olgulara ışık tutan belgelerin analizi.
- 2- Soruşturma, mülakat ve soru kağıtları aracılığı ile sosyal gerçekliğin dolaysız olarak gözlemlenmesi. Dolaysız gözlem kendi içinde ikiye ayrılır. Geniş toplulukları analiz

için örneklemeler kullanılırsa bu yolla derinlemesine bir analiz yapılamaz; dar, küçük topluluklar için kullanılırsa bu takdirde alandan kaydedilmekle beraber, derinlemesine bir analiz yapılmış olur. Birincisine yaygın gözlem, ikincisine ise yoğun gözlem denebilir.

Sosyolojik araştırma iki gereksinimle başlar. Bunlardan ilki, sosyolojik bakışı uygulamaktır. Bu bakış açısı çevremizdeki tüm ilginç davranış türlerinin daha fazla incelenmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır. İkinci gereksinim, merak edip sorgulamaktır. Dünyaya sosyolojik olarak bakmak ve sorular sormak sosyolojik araştırmanın temelidir (Macionis, 2017, s.29) Sorulan soruların cevaplarını ararken doğrunun pek çok çeşidinin var olduğunu ve doğru cevaplara ulaşmanın üç yolu olduğunu söyleyebiliriz. Pozitivist sosyoloji: Sosyal davranışın bilimsel olarak gözlenmesine dayalıdır. Bu anlayışa göre toplum düzenli bir sistemdir ve araştırmacı tarafsız bir gözlemci olmaya çalışmaktadır. Yorumlayıcı sosyoloji: İnsanların sosyal dünyalarına atfettikleri anlamlar üzerine odaklanarak toplumu incelemektedir. Bu anlayışa göre, toplum etkileşimli bir süreçtir ve araştırmacı katılımcıdır. Eleştirel sosyoloji: Sosyal değişim ihtiyacına odaklanan toplum çalışmasıdır. Bu anlayışa göre toplum, bir eşitsizlik örüntüsüdür ve araştırmacı eylemcidir. Bu üç anlayışın temele almış oldukları yaklaşım şekilleri farklılık göstermektedir (Macionis, 2017, s.36):

Sosyologlar nasıl veri toplarlarsa toplasınlar mutlaka kuram oluşturarak bulgularını anlamlı ifadelere dönüştürmelidirler. Bunu iki şekilde yaparlar: Tümevarım mantığı ve tümdengelim mantığı. Tümevarım mantığı, belirli gözlemleri genel bir kurama dönüştüren akıl yürütmedir. Tümdengelim mantığı, genel bir kuramı test etmeye uygun şekilde belirli hipotezlere dönüştürme düşüncesidir(Macionis, 2017, s.49). Akıl yürütme türüne bağlı olarak veriler elde eden sosyolog bu veriler üzerinde çalışmaya başlayacaktır. İnsanın duygu, düşünce ve tavırlarında meydana gelebilecek değişiklikler sosyologun kesin bir çıkarım yapmasının önünde engel olacaktır.

Yeni bir bakış, yeni bir icat, yeni bir keşif sosyal yapıyı değiştirebilir. Yeni oluşacak sosyal yapı yeni özellikler gösterebilir (Öktem & Karagöz, 2015, s.111). Değişmeyen ve süreklilik arz edecek kesin bir belirleme yapma olanağı yoktur. Her toplumun, her bölgenin, her yapının sahip olduğu iç dinamikler farklı olacağından varılan sonuçları genellenememek sağlıklı bir veri sağlamayacaktır. Değişimleri ve yenilikleri takip etmek, buna neden olan etmenleri incelemek ve ona göre bir açıklama yapmak gerekir. Bunun için sosyal araştırmacıların her daim toplumun içinde bir kaşif olması gerekmektedir.

Araştırma yapmak için sistematik bir plan gereklidir. Sosyologlar neyi, nasıl öğrenmek istediğine bağlı olarak farklı yöntemler kullanırlar. Bu yöntemleri üç başlık altında toplayabiliriz. Bu yöntemler: Saha/alan araştırması, tarama araştırması ve deneysel araştırma.

3.3.2.1.1. Saha/Alan araştırması (nitel)

Saha araştırması, kendi gündelik yaşantılarının doğal akışında hareket eden insanların incelenmesidir. Saha çalışanı, ötekilerin nasıl yaşadığı, nasıl konuşup nasıl davrandığı ve onları neyin cezbedtiği ve üzdüğü hakkında ilk elden bilgi edinmek için onların dünyalarını anlamak için yapılan bir inceleme yöntemidir (Neuman, 2013, s.541).

Saha araştırması yönteminde araştırma evrenini temsil eden bir gruba belirli bir konudaki tutum veya davranışları hakkında sorular sorulur. Bu araştırma soru kağıdı yöntemiyle yapılabileceği gibi telefonla da yapılabilir. Genellikle korelasyon yönteminde kullanılacak veriler soru sorma yöntemiyle toplanmaktadır (Yüksel, 2006, s.15). Korelasyon, iki veya daha çok değişken veya değişken dizisi arasındaki ilişki olarak tanımlanır. Burada değişken, başka değişkenlerin değişmesi sonucunda değişen veya başka değişkenlerin değişmelerine yol açan öğedir. Bu terimleri sosyolojiye ilk kez sokan Durkheim'dır (Tolan, 2005, s.201).

Sosyolojik araştırmaların insanların günlük yaşam ritüellerinin gözlemlenebildiği alanda yapılabileceğini düşünen anlayışa göre, toplumsal yaşamın özü gündelik küçük ayrıntılarda gizlidir. Saha araştırmacısı da bunu fark etmek ister.

Saha araştırmasının belirli bir aşamasında elde edilen verilere göre, daha fazla ayrıntı elde etmek veya bu verilerin geçerliliğini doğrulamak için, istatistiksel bakımdan temsil edici nitelikte kimselerle derinleştirilmiş mülakatlar yapılır (Tolan, 2005, s.206). Derinlemesine mülakatlarda, belli soru kümelerinden ziyade kapsamlı bilgi edinmeye ilgi duyulan konular vardır. Araştırmacı karşısındaki kişiyi konuşturur, mülakat boyunca ya notlar tutar ya da mülakatı kayıt eder (Cole, 1999, s.113). Bu çalışmada elde edilen verilerin güvenilirliği iç ve dış tutarlılığa bağlıdır.

İç tutarlılık, tutarlı bir bütün oluşturup oluşturmadığını, bir kişi ya da olay hakkında bilinen diğer her şeye uyup uymadığını ve sık rastlanan aldatma biçimlerinden kaçınıp kaçınmadığını anlamak için araştırmacının, verilerin mantıklılığını incelediği bir veri güvenilirliğini sağlama biçimidir. Dış tutarlılık, saha araştırmasında, araştırmacının nitel verileri birden çok bilgi kaynağı

kullanarak kontrol ettiği ve doğruladığı bir veri güvenilirliğini sağlama biçimidir (Neuman, 2013, s.581).

Saha araştırmaları gözleme dayalı teknikleri içerir. Tasvir, betimleme, keşfetme ile olaylar doğal akışları içinde anlaşılması gerektiğinde başvurulan tekniklerdir (Çapcıoğlu & Beşirli, 2013, s.53). Gözlem, bilimsel bilginin üretilmesinde araştırma sürecinin her aşamasında başvurulan vazgeçilmez bir araçtır. Gözlem yapılırken bu işlem belli varsayımlar ve kuramlar içinde örgütlenir. Sistemli ve amaçlı bir şekilde düzenlenir (Güven, 2006, s.83).

Sosyologların kullandığı bir diğer veri toplama yolu vaka incelemesidir. Vaka incelemeleri, sosyolojik meselenin daha geniş alanına ışık tutabilecek bazı fenomenleri veya süreç dizilerini yansıtacağı veya somutlaştıracağı düşünülen bir veya birkaç birey, grup, topluluk, örgüt veya olayların detaylı araştırılmasını içerir. Yeni inceleme alanları keşfetmek ve sosyolojik araştırma gündemine yeni konular eklemek için de kullanılır. Vaka incelemesi, ampirik bir araştırmadır (Bilton vd., 2008, s.458).

Bir araştırma teknikleri bütünü olarak tanımlayabileceğimiz etnografik yöntem, köy gibi homojen topluluklar ile ilgili araştırmalarda, onlarla birlikte yaşayarak, yaşam biçimleri üzerinde gözlem yoluyla veri toplama amacını güder. Bu yaklaşımda ağırlıklı olarak katılımlı gözlem kullanılır (Tolan, 2005, s.205). Katılımlı gözlemde araştırmacılar, uzun bir zaman araştırdıkları insanlarla karşılıklı etkileşimde bulunurlar. Araştırdıkları grubun birçok üyesini tanırlar ve birçok grup faaliyetine katılırlar. Bu tür araştırma için veriler, gözlemci tarafından tutulan ayrıntılı notlardır (Cole, 1999, s.113). Araştırmacıyı bu noktada zorlayacak olan kendini gruba kabul ettirmektir. Bulguların gerçeği yansıtma düzeyinin artması için araştırmacının grup iklimine uygun bir etkileşime sahip olması gerekir.

Bir diğer yöntem ise monografidir. Monografi, aile veya köy gibi belirli bir toplumsal grubun, belirli bir plan içerisinde bütün ayrıntılarıyla incelenmesidir. Tümevarımcı bir yaklaşımla birtakım toplumsal yasalara varılmaya çalışılır (Tolan, 2005, s.205).

3.3.2.1.2. Tarama Araştırması (nicel)

Tarama araştırmacıları, aynı soruları yanıtlayan çok sayıda yanıtlayıcı örnekleri, birçok değişkeni ölçer, birden fazla hipotezi test eder ve geçmişteki davranışlar, deneyimler ya da özelliklerinden zaman sırasıyla ilgili çıkarım yapar. Değişkenler arasındaki ilinti istatistik teknikleriyle ölçülür. Bir anket planlarken alternatif açıklamaları düşünür, alternatif

açıklamaları temsil eden değişkenleri ölçer ve sonra alternatif açıklamaları bertaraf etmek için etkilerini istatistiksel olarak ölçerler (Neuman, 2013, s.400).

Tarama yaparken geniş araştırma konularını kesin, araştırılabilir sorularla özetlemek gerekir. Araştırma sorusunu tanımlarken, taramaya katkıda bulunabilecek önceki çalışmaları saptamak önemlidir. Taramalar normalde bir dizi adım içinde planlanır. Bu planlama şu şekildedir (Bilton vd., 2008, s.449) :

1. Ele alınacak konunun saptanması.
2. Taranacak yanıtlayıcı popülasyonun belirlenmesi. Temsil edici niteliğe sahip olmalıdır.
3. Toplam popülasyonu temsil niteliğine sahip olan yanıtlayıcılar örnekleminin seçilmesi.
4. Deneme koşusu.
5. Görüşme planının hazırlanması ve uygulanması.
6. Görüşmelerin sürdürülmesi.
7. Toplanan verilerin analizi.
8. Bulguları yorumlama.

Görüşme tekniği, bir konu hakkında, ilgili kişilerden sorulacak sorular çerçevesinde bilgi almaktır. Bu teknik diğer araştırma teknikleri içerisinde, araştırmacıya ve görüşme yapılan kişiye esneklik, derinlik sağlayan bir gözlem tekniğidir. Ancak nesnelliğin sağlanmasına dikkat edilmelidir. Görüşme tekniğinin temelinde karşılıklı ilişki, iletişim yatar. Bu sebeple araştırmacının ilişkiyi çok iyi kurması gerekir (Aziz, 2010 s.84).

Görüşme, iki yabancı arasındaki açıkça bir kişinin ötekinden belirli bilgiler elde etmesi amacıyla yürütülen kısa süreli, ikincil toplumsal etkileşimdir. Toplumsal roller, görüşmeci ve görüşülen ya da yanıtlayıcı rolleridir. Bilgi, görüşmecinin önceden ayarlanmış sorular sorduğu ve yanıtları kaydettiği ve yanıtlayıcının da cevap verdiği yapılandırılmış bir sohbetle elde edilir (Neuman, 2013, s.441). Nicel ve nitel olmak üzere iki görüşme türü vardır.

Nitel görüşme, görüşülen kişiye, bir konu hakkında ayrıntılı, nitelikle ilgili sorular sorarak, konu ile ilgili ayrıntılı bilgi almaktır. Bu tip görüşmeye derinlemesine görüşme türü denilmektedir (Aziz, 2010, s.85). Derinlemesine görüşme açık uçlu, keşif odaklı bir

yöntemdir. Görüşmenin amacı, görüşmecinin duygularını, bakış açısını ve perspektifini derinlemesine keşfetmektir. Kişilerin tutum ve davranışlarının temelinde yatan sebeplere ulaşılmak istenir (Baş & Akturan, 2008, s.111). Nicel görüşme ise görüşülecek kişilerin çok olduğu görüşme türüdür. Nitel görüşmenin tersine, bir konu hakkında derinlemesine değil, yüzeysel olarak çok kişiden veri toplanır. Bunun için şıkları belirlenmiş soru cetvelleri oluşturulur ve yanıtların bu sistemleştirilmiş şıklar arasından seçilmesi sağlanır (Aziz, 2010, s.86).

Görüşmenin en yaygın ve çok kullanılan biçimi anketlerdir (Tolan, 2005, s.206). Anket, bir dizi soru ya da cümleye katılımcıların verdiği cevaplardan oluşan bir araştırmadır (Macionis, 2017, s.41). İyi anket soruları hem araştırmacıya geçerli ve güvenilir ölçümler verir, hem de yanıtlayıcıların soruyu anladıklarını ve yanıtlarının anlamlı olduğunu hissetmesine yardımcı olur (Neuman, 2013, s.402). Araştırmacının katılımcılara yüz yüze soru sorduğu araştırma şekli ise mülakattır. Mülakat, tümüyle serbest bir nitelik taşıyabileceği gibi, belirli sorularla sınırlı olarak kapalı uçluda olabilir. Belirli aralıklarla, aynı kişilerde yinelenen mülakatlara ise, panel adı verilir (Tolan, 2005, s.206). anket ve mülakatlarda sorulacak soruların seçimi oldukça önemlidir. Duygusal tepkiye sebep olabilecek ifadeler sorulara verilecek olan cevapları etkileyebilir. İyi bir araştırma için soruların herkese eşit mesafede, standartlaştırılmış olması gerekir.

Survey, sosyal bilim araştırmalarında en fazla kullanılan bilgi toplama tekniğidir. Geniş insan kümelerinin eğilimlerini, tavır/tutumlarını ve düşüncelerini ölçmede en iyi araçtır. Surveyler, sosyal problemlerin hem betimlenmesi hem de açıklanması amacıyla kullanılabilir. Survey araştırması için iki temel koşul gereklidir (Çapcıoğlu & Beşirli, 2013, s.56) :

1. Evrenden seçilmiş temsili bir örneklem.
2. Standart veri toplama aracı (soru kağıdı veya görüşme yönergesi).

Surveyler genelde, değişkenlerin istatistiksel ölçümlerini ve onların bir örneklem popülasyonu ile -geniş bir nüfusu temsil edecek şekilde kurulan bir örneklem- olan korelasyonuna eğilirler. Bu araştırmacının, çok sayıdaki benzer vakayı genelleştirebilmesini sağlar (Bilton vd., 2008, s.445).

Survey tekniği, sosyal bilime ilişkin pozitivist yaklaşımın içinde geliştirilmiştir. Surveyler, sosyal dünya hakkında nicel enformasyon üretir ve insanların ya da sosyal dünyanın

görünümlemlerini betimler. Aynı zamanda açıklama ya da keşfetme için de kullanılır. Surveyler cevaplayıcılar olarak adlandırılan çok sayıda insana inançları, fikirleri, karakteristikleri ve geçmiş ya da şimdiki davranışları hakkında sorular sorar. Surveyler kişisel ifadelerle dayalı inançlar ya da davranışlara ilişkin araştırma soruları için uygundur. Eğer insanların sorulara verdikleri cevaplar değişkenleri ölçüyorsa surveyler en güçlü tekniktir (Kuş, 2012, s.44).

Tarama araştırmalarının avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Avantajları; çok sayıda yanıtlayıcıya ulaşabilir, güvenilir örneklemeyle dayanır, aracın standartlaşmış olması başkalarının araştırmayı yinelenmelerini sağlar, büyük hacimli verilerin hızlı istatistiksel analizini mümkün kılar. Dezavantajları ise; yanıtlanma oranı düşük olabilir, büyük ölçekliyse pahalı olabilir, dış çevrenin yanıtlayıcı üzerindeki etkisini denetleyemez, yanıtlayıcıların yaptıklarını söyledikleri biçimde fiili olarak davrandıkları ve düşündüklerinin garantisi yoktur (Bilton vd., 2008, s.453).

3.3.2.1.3. Deneysel Araştırma (nicel)

Temel bilimsel yöntem olan deney, birbirinden farklı biçimlerde çevrelerinde değişikliklere maruz bırakılmış gruplar ya da bireylerin basit düzeyde karşılaştırılmasını kapsar (Neuman, 2013, s.357). Karşılaştırma bütün araştırmaların anahtarıdır. Deneysel araştırmanın sonuçlarını dikkatli biçimde inceleyerek, bir araştırmacı iç geçerliğe tehditler hakkında çok şey öğrenebilir ve müdahalenin bağımlı değişken üzerinde bir etkisi olup olmadığını anlayabilir (Neuman, 2013, s.388).

Deney, farklı biçimde alınmış iki veya daha fazla grubu (deney ve kontrol grubu) ve katılımcıların bu gruplara rastlantısal olarak tayin edilmesini içerir. Deney grubu, bir değişkene maruz kalır ve sonra deney ve kontrol grupları, değişkenin bir etkisinin olup olmadığını anlamak için özdeş koşullar altında incelenir. Sosyolojik araştırmalarda doğru deneyler yapmak, neredeyse mümkün değildir. Çünkü, çoğu insan laboratuvar benzeri koşullarda yaşamaz. Çoğu sosyolog, nicel araştırma yaparken deneyden ziyade taramayı tercih eder (Bilton vd., 2008, s.445).

Deneysel tekniklerin, neden-sonuç ilişkilerini ortaya çıkarmaları, yönlerini göstermeleri ve dış etkileri kontrol etmeleri nedeniyle iç geçerlilikleri yüksek, ancak elde edilen sonuçların genelleştirilebilmesi yani dış geçerlilikleri düşüktür (Çapcıoğlu & Beşirli, 2013, s.56).

3.2.3.Psikoloji

Psikoloji, Yunanca Psyche (ruh, nefes, zihin) ve Logos (bilgi, düzenli söz) sözcüklerinden oluşmuştur (Köknel vd., 1989, s.1). Modern psikolojinin kurucularından biri olan, Amerikalı filozof, tıp doktoru William James 1890 yılında psikolojiyi “zihinsel yaşamın bilimi” olarak tanımlamıştır (Butler & Mcmanus, 1998, s.9).

Psikoloji, davranışların ve zihinsel süreçlerin sistematik ve bilimsel olarak incelenmesidir. Davranış, hem insanlarda hem hayvanlarda gözlemlenebilir faaliyet ve tepkiler anlamına gelir. Doğrudan gözlemlenebilir olmayan zihinsel süreçler ise düşünmek, hayal kurmak, incelemek ve rüya görmek gibi çok kapsamlı zihinsel süreçleri kapsar. Psikologların davranışları ve zihinsel süreçleri incelerken dört hedefi vardır: tanımlamak, nedenini açıklamak, önceden kestirmek ve kontrol etmektir (Plotnik, 2009, s.4).

Modern psikolojinin kökenleri İÖ 4. ve 5. Yüzyıllardaki felsefeye kadar indirilebilir. Büyük Yunan filozofları Sokrat, Platon ve Aristoteles zihinsel yaşam hakkında temel sorular ortaya attılar: İnsanlar gerçekliği doğru olarak mı algılar? Bilinç nedir? İnsanlar doğuştan akılcı ya da akılsız mıdır? İnsanların seçme özgürlüğü var mıdır? Günümüzde de iki bin yıl öncesindeki kadar önemli olan bu sorular, beden ya da davranışların niteliğinden çok, zihin ve zihinsel süreçlerin niteliğiyle ilgilidir ve bilişsel bir yaklaşımın habercileridir (Atkinson vd., 2006, s.10-11).

İlk psikologların tanım, yaklaşım ve hedef konuları birbirinden farklılık göstermektedir. Wilhelm Wunt ile yapısalcı yaklaşımın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yapısalcılık; bilinçli zihinsel tecrübelerimizi oluşturan en temel unsurlardan olan duyum ve algıların incelenmesidir. Bu inceleme Wunt'un içe bakış yöntemini geliştirmesini sağlamıştır. İçe bakış, deneklerin kendi içlerine bakarak duyum ve algılarını ifade etmeleri suretiyle bilinçli zihin süreçlerinin keşfedilmesi yöntemidir.Yapısalcılık fazla öznel ve dar kapsamlı olma gerekçeleriyle eleştirilmiş ve yeni bir yaklaşımın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu yeni yaklaşım William James tarafından geliştirilen işlevselcilik olmuştur. İşlevselcilik, bilincin yapısı yerine işlevini inceler, zihnimizin değişen çevre şartlarına nasıl uyum sağladığıyla ilgilenmektedir (Plotnik, 2009, s.12). James'in çalışmaları modern psikoloji için oldukça önemlidir. Şu an uzmanlık alanı olarak kabul edilen bazı alanlar James'in çalışmalarının öncülüğünde oluşturulmuştur. Bu yüzden psikolojinin babası olarak anılmaktadır.

Wunt'un yapısalcı yaklaşımına bir eleştiri de Max Wertheimer'dan gelmiştir. Wertheimer, gestalt yaklaşımını ortaya çıkarmıştır. Gestalt yaklaşımı; algının, parçalarının birleşmesinden daha fazlası olduğunu belirtir ve duyuların nasıl anlamlı algısal deneyimler olarak birleştiğini incelemektedir. John B. Watson ise gözlemlenebilir davranışlar üzerinde çalışmıştır. Davranışçılık yaklaşımı; gözlemlenebilir davranışların tarafsız ve bilimsel olarak analiz edilmesinin önemini vurgulamaktadır (Plotnik, 2009, s.13). Psikologların davranış ve zihinsel süreçlere yaklaşımları birbirinden farklıdır. Yaklaşımlar psikologların amaçlarını, hangi konuda araştırma yaptıklarını ve kullandıkları araştırma teknikleri de etkileyerek farklılık yaratır. Yedi farklı yaklaşım vardır. Bunlar; psikodinamik, davranışçı, hümanistik, bilişsel, biyolojik, evrimsel ve sosyokültürel yaklaşımlardır (Gerrig & Zimbardo, 2018, s.9).

Tablo 4

Psikolojide Yaklaşımların Karşılaştırılması

Yaklaşım	İnceleme Odağı	Ana Araştırma Konuları
Psikodinamik	Bilinçdışı etkenler Çatışmalar	Davranışın bilinçdışı isteklerin açık ifadesi olması
Davranışsal	Belirli, açık tepkiler	Davranış, davranışın etkin olmasının sebebi ve sonuçları
Hümanistik	İnsan deneyimi ve potansiyeli	Yaşam dizinleri, değerler, hedefler
Bilişsel	Zihin süreçleri Dil	Davranışsal belirleyicilerle zihinsel süreçlerin anlaşılması
Biyolojik	Beyin ve sinir sistemi süreçleri	Davranış ve zihinsel süreçlerin biyokimyasal temeli
Evrimsel	Gelişmiş psikolojik adaptasyonlar	Evrimsel adapte işlevleri açısından zihinsel mekanizmalar
Sosyokültürel	Kültürler arası tavır ve davranış şekilleri	İnsan deneyiminin evrensel ve kültürel yönleri

Not: Gerrig & Zimbardo, 2018, Psikoloji ve Yaşam, Ankara: Nobel kaynağından alınmıştır.

Farklı yaklaşımlar sayesinde araştırmacılar, insan deneyimi hakkında yaratıcı bir şekilde düşünebilmektedir. Psikoloji için düşünme bir davranış biçimi, bir olgudur. Her olgu gibi düşünme de bazı koşullar altında oluşmakta ve etkinlik kazanmaktadır. Psikoloji bu koşulları tanıma ve saptama için birtakım gözlem ve deneylere başvurur; düşünme çeşitlerini

belirlemeye çalışır; elde ettiği sonuçları açıklamak için hipotezler kurar, bunları gözlem veya deney yollarından temellendirme olanakları arar (Yıldırım, 2000, s.32).

Pozitif bir bilim olan psikoloji “neden?” sorusunun cevabını bulmaya çalışır. Davranışların, duyguların, yönelimlerin, isteklerin geri planında olan ve eylemi gerçekleştirici gücün ne olduğunu, bireyi nasıl ve ne ölçüde etkilediğini bilmek ve açıklamak ister.

3.3.3.1. Psikolojinin Araştırma Yöntemi ve Kullandığı Teknikler

Psikolojik araştırma tekrar tekrar gözlenebilen bir olgu-bir kavram veya kavramlar arasındaki ilişki- hakkındadır. Psikolojik araştırma, bütün bilimsel araştırmalar gibi, kavramlar ve onların arasındaki ilişkiler hakkındadır. Araştırmayı yürüten psikolog bir çeşit kavramsal sistemle işe başlar. Kavramsal sistemi betimlerken “zihinsel harita” analogisi kullanmak onun ne demek olduğunu anlamada yardımcı olabilir. Harita, eksik ve hatalı olsa da, ne araştırılacağını ve nereye varılacağını kabaca gösterir ve araştırmaya kavramsal bir odak noktası sağlamada yardımcı olur (Hyman, 1990, s.3-4).

Psikolojik olguların analizine çeşitli açılardan yaklaşılabilir. Bunlardan her biri bireylerin neden belirli bir biçimde davrandıklarına ilişkin farklı açıklamalar getirir ve bütünsel insanı kavrayışımıza katkıda bulunabilir (Atkinson vd., 2006, s.10-11). Psikoloji sahaları, kullandıkları ayrıntılı yöntem ve teknikler açısından birbirinden farklı olmakla birlikte hepsinde ortak olan amaç, zihinsel işlevleri anlayabilmektir (Arkonaç, 2005, s.25).

Psikolojik ve bilimsel araştırma olguları toplama, analiz etme ve bildirme tarzıdır. Bu bilimsel araştırmanın, yaratıcı olmanın yanı sıra ampirik ve objektif olması demektir. Psikologların bilim adamı olmaya hak kazanabilmeleri için, tekrarlanabilirlik ve objektiflik şartlarına uygun veriler toplayabilmeleri gereklidir (Hyman, 1990, s.35).

Psikologlar olgular hakkında bilgi topladıkça, araştırma soruları oluşturmada önemli bir bağlam olacak teoriler oluştururlar. Birçok psikoloji teorisinin genel çekirdeğinde belirlenimcilik (determinizm) vardır. Belirlenimcilik, bütün olayların nedensel faktörler sonucu olduğu ve onlar tarafından belirlendiği fikridir. Bu nedensel faktörler, bireyin çevresinde ya da kendi içinde olanlarla sınırlıdır (Gerrig & Zimbardo, 2018, s.23).

Psikoloji'nin bilimsel yöntemin mantık ve ilkelerine bağlı kalarak uyguladığı çeşitli gözlem teknikleri, korelatif teknikler, soruşturma -yoklama- tarama teknikleri, görüşme teknikleri, yarı deneysel teknikler, alan deneyleri, ex post facto (olaylar olup bittikten sonra) araştırma teknikleri ve içerik analizi teknikleri de bulunmaktadır. Bunlarla toplanan verilerin

güvenilirlik, geçerlilik, ve genellenebilme sınırları elden geldiğince titiz ölçülere göre ifade edilmekte, isabetleri her an tartışılan belirli olasılık oranlarından bahsedilmektedir. Ölçek sonuçları sayılarla da ifade etme bilimsel yöntem'in ilkelerinden biridir (Arık, 1998, s.1).

Psikolojide kullanılan belli başlı yöntemler (Butler & Mcmanus, 1998, s.18) :

1. Laboratuvar deneyleri: Bir teoriden türetilen bir hipotez, hem kullanılan deneklerin seçiminde hem de incelenen değişkenlerin ölçümünde tarafsızlığı azaltmak amacıyla kontrollü şartlarda test edilir.
2. Alan deneyleri: Hipotezler laboratuvar dışında, daha doğal şartlarda test edilir, ancak bu deneyler daha az kontrollü, tekrarlanması güç olabilir ya da diğer ortamlara genellenemeyebilir.
3. Korelasyon yöntemleri: İki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkinin gücünün değerlendirilmesi.
4. Davranışın gözlenmesi: İncelenecek olan davranış açık bir şekilde tanımlanmalı ve gözlem yöntemleri güvenilir olmalıdır.
5. Vaka çalışması: Özellikle gelecekteki araştırmalar için fikir kaynağı olarak ve farklı şartlar altında tekrar tekrar ortaya çıkan aynı davranışın ölçümü için faydalıdır.
6. Öz ifade ve soru formları çalışması: Kişinin kendisi hakkındaki bilgisine dayanan öznel veri sağlar.
7. Mülakat ve anket.

Anketler, vaka çalışmaları ve deney yöntemlerinin her biri farklı türde bilgi sağladığından araştırmacılar sık sık üç yönteme başvururlar. Anketler, belirli sorular hakkında bilgiyi, çok sayıda insandan sağlar. Vaka incelemeleri, tek bir kişi hakkında ayrıntılı bilgi sağlar. Deneyler, neden sonuç ilişkilerini ortaya çıkarır (Plotnik, 2009, s.28).

Her bilim dayandırıldığı veri kadar sağlam olabilir. Bu yüzden psikologlar veri toplama, çözümlenme ve yorumlama yöntemlerinde, istatistikleri kullanımlarında ve çözümlenmelerin sonuçlarının yorumunda nesnel olmalıdırlar (Butler & Mcmanus, 1998, s.18).

Psikolojik araştırma kontrollü araştırmadır. Bunun ifade ettiği anlamlardan biri, gözlemlerin kavramsal bir odak noktası açısından yapılmasıdır. Veriler oldukça sınırlandırılmış bir problemle ilişkili biçimde toplanır. Bilim adamı ancak ortaya koyduğu sorularla ilişkili araştırma yönleriyle dikkatini sınırlandırabildiği ölçüde araştırmasında başarılı olur.

Kavramsal odak noktası, araştırıcının bir sürü imkandan, ancak problemle ilişkili bilgi verenleri seemesine yardım eder (Hyman, 1990, s.47).

3.3.3.1.1. Deneysel Yöntem

Deneysel yöntemde araştırmacı, koşulları genellikle bir laboratuvarda dikkatle denetler ve değişkenler arasındaki ilişkileri bulmak için ölçüm yapar. Değişkenler üzerinde kesinlik sağlama yeteneği deneysel yöntemi diğer bilimsel gözlem yöntemlerinden ayırır (Atkinson vd., 2006, s.17).

Deneysel araştırmalarda deneyci, bağımsız değişkeni fiilen manipüle eder. Ondan sonra da, bağımsız değişkenin aldığı değerleri izleyen bağımlı değişken değişmelerini gözler. Deney yapmada esas olan, bir bireye bir Şey yapmak ve performansının bilinen bir bazal değere kıyasla ölçülebileceği Şartlarda onun reaksiyonunu gözlemektir. İdeal olarak bazal değer, deneğe “bir Şey” yapmamış olsaydık gzleyeceğimiz davranıştır (Hyman, 1990, s. 57-58).

Deneysel yöntemi kullanan psikologlar genellikle nicelikleri ya da nitelikleri belirtmeyi zorunlu görürler. Değişkenler bazı durumlarda fiziksel araçlarla ölçülebilir. Bazı durumlarda da değişkenlerin belirli bir düzene yerleştirilerek derecelendirilmeleri gerekir. Böylece, tam bir bağlantı kurmak için, her değişkene bir sayı verilir; bu süreç ölçüm olarak adlandırılır. Deneyleer genellikle tek bir denek üzerinde değil, pek çok denekten oluşan bir örnek üzerinde ölçüm yapmayı gerektirir. Bu durumda araştırmanın sonucu, özetlenmesi ve yorumlanması gereken bir sayılar grubu biçimindeki verilerdir. Bu görevi yerine getirmek için istatistiklerin kullanılması gerekir. Bir disiplin olarak istatistik, belirli bir gruptan örnek olarak alınan verilerden ve örnekten hareketle grubun bütünü hakkında sonuç çıkarmakla ilgilenir. En bilinen istatistik yöntemi ortalamadır. Bu, aritmetik ortalamayı göstermek için kullanılan teknik terimdir (Atkinson vd., 2006, s.20).

3.3.3.1.2. Gözlem Yöntemi

İlk psikologlar psikolojik sorulara cevaplar bulmak için iebakiş, yani kişinin kendi bilinç deneyimlerinin yansımasına dayanmaktaydılar. Ancak, 1859 yılında C. Darwin’in “Türlerin Kökeni” adlı kitabının basımının ardından psikolojinin faaliyet alanı bilincin yapısının yanı sıra işlevlerini de içerecek Şekilde genişlemiştir. Çağdaş psikologlar, teorilerini, kendi deneyimlerinin yansımaları yerine, ilgilendikleri fenomenin dikkatli bir Şekilde yapılmış gözlemlerine dayandırmayı tercih etmektedirler (Butler & Mcmanus, 1998, s.13)

Gözlem, kendiğinden oluşan ya da araştırmacı tarafından bilinçli olarak oluşturulan davranışları ve olayları, belirledikleri sırada belirli bir amaçla ve düzenle inceleme yöntemidir. Bilimde gözlemin üç önemli rolü vardır (Köknel vd., 1989, s.13):

1. Bilimin hareket noktasıdır. Olguların arasındaki ilişkilerin kurulmasına yarayan ilk bilgilerin kaynağıdır.
2. Oluşturulan varsayımların doğrulanıp doğrulanmadığının sınanmasında, diğer bir deyişle evetlenip, hayırlanmasında gözlemden yararlanılır.
3. Doğrulanan, evetlenen varsayımlardan hareketle oluşturulan ön deyilerin geçerliği gözlem yoluyla saptanır.

Gözlemler açıkça belirtilmiş şartlar altında yapılır. Bilimsel gözlem sonuçları ile birlikte ne arandığı, hangi şartlar altında arandığı ve hangi işlemlerle arandığı belirtilir. Bu belirtmeler bir çeşit talimat veya reçetedir. Bu talimatta bilim topluluğunun öbür üyelerine, bildirilen gözlemleri nasıl denetleyebilecekleri veya tekrarlayabilecekleri söylenir. Ne aranacağı, nasıl aranacağı, hangi şartlarda aranacağı, hangi araçlarla aranacağı belirtilir (Hyman, 1990, s.47).

Gözlem yönteminde araştırmacı, insanların davranışlarını gözler ve elde ettiği izlenimleri veya ölçümleri kaydeder. Gözlem katılımlı veya katılımsız olmak üzere iki şekilde yapılabilir. Katılımsız gözlemde araştırmacı incelemek istediği sosyal olayın ya da grubun dışında kalarak tarafsız bir şekilde gözlem yapmaya özen gösterir. Fakat dışarda kalarak tam bir gözlem yapmak her zaman mümkün olmayabilir. Bu durumda gözlemci gözlemlemek istediği topluma katılır; toplum üyeleriyle birlikte yaşar, birlikte hareket eder. Böylece araştırmacı mümkün olduğunca incelediği grubun bir üyesi gibi davranarak grubun değerleri, tutumları, dünya görüşleri, kültürleri ile ilgili gerçeğçi verilere ulaşabilir (Yüksel, 2006, s.14).

Gözlemlerin başarısı, kendilerini grup üyelerine kabul ettirme hünelerine ve gruptaki bireylerin davranışını varlıklarıyla etkilemeden olan biteni beceriyle gözlemelerine ve kaydetmelerine bağlıdır (Hyman, 1990, s.48). Doğrudan gözlemle incelenmesi zor olan bazı sorunlar, anket ya da görüşme aracılığıyla yapılan dolaylı gözlemler yoluyla incelenebilir. Yani araştırmacılar, düzenli egzersiz gibi belirli bir davranışı gerçeğleştiren insanları gözlemek yerine onlara ne yaptıklarını sorabilir. Birini dolaylı olarak gözlemlemenin diğer aracı, onun yaşam öyküsünü çıkarmaktır (Atkinson vd., 2006, s.23-24).

Farkları saptama yöntemleri şeklinde belirtilen gözlem işlemlerinin karakteristiği, var olan değişiklikleri, verileri sınıflandırmak için kullanmadır. Bir gözlem, en az iki prensibe göre bir bireyin veya grubun sınıflandırılmasıyla sonuçlanır. Örneğin Piaget, klinik metod ile bir çocuğun düşünme sürecinin yapısına ilişkin bir hüküm vermeye çalışır ardından düşünce yapısındaki değişikliklerin çocuğun kronolojik yaşı ile korelasyon durumunu saptamaya çalışır (Hyman, 1990, s.52).

3.3.3.1.3. Korelasyon Yöntemi

Korelasyon yöntemi, denetleyemediğimiz bir değişkenin bir başka değişkenle birlikte yer alıp almadığını ya da değişkenlerin ilişkili olup olmadığını belirlemek için korelasyon yöntemi kullanılır. Genellikle her değişken pek çok değere sahiptir ve bir değişkendeki değerlerin bir başka değişkendeki değerlerle ilişkisini belirlemek gerekir. Bu belirleme korelasyon katsayısı denilen ve “r” harfiyle gösterilen bir istatistik kullanılarak yapılır. Korelasyon kat sayısı, iki değişkenin ilişkili olma derecesinin değerlendirilmesi ve -1 ile 1 arasında bir sayı olarak belirtilmesidir. 0 hiçbir ilişkiyi göstermez; kusursuz bir ilişki 1 ile gösterilir (ilişki pozitif ise +1, negatif ise -1). r, 0’dan 1’e doğru arttıkça ilişkinin gücü artar (Atkinson vd. 2006, s.20).

Değişken, değişik değerler alabilen veya değeri değişebilen herhangi bir şeydir. Bireylerin, durumların, olayların, şeylerin, farklı değerler alabilen herhangi bir özelliğidir. Yahut farklı sayısal değerler alabilen herhangi bir şeydir. Doğada var olan şeyler belirli bir biçimde, belirli özelliklerde veya belirli miktarlarda var olmaktadır. Bu bakımdan bilimsel tekniklerin elverdiği ölçüde bunları sınıflandırmak veya ölçmek mümkündür (Arık, 1998, s.109).

Korelasyon yönteminde iki veya daha fazla değişkenin birbirleriyle ilişkili olup olmadıklarına, daha doğrusu bir değişken vasıtasıyla diğer bir değişkenin tahmin edilip edilemeyeceğine bakılır (Yüksel, 2006, s.14).

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUM

Bu araştırmanın temel problemi doğrultusunda cevap aranan alt problemlere ait bulgular aşağıda sırasıyla ele alınmıştır. Mantığın her bir konusu bilimlerle ilişkilendirilerek bulgulara ulaşılmıştır.

Genel söylem olarak bilim, dünya hakkında, doğa dünyası ile insan dünyası hakkında bir soruşturmadır. Bilim bu dünya hakkında açıklamalar sunar. Onu felsefeden ayıransa sorduğu sorular ile bu sorulara verdiği yanıtların başkalığıdır. Bir bilim soruşturması-hangi bilimse o bakıma- dünyanın ‘nasıl’ına yönelik bir soruşturmadır. Sorulan sorudaki ‘nasıl’a yanıt verilerek bir açıklamada bulunmaya çalışılır. Batı dilinde bilim demeye gelen sözcüğün türediği Latince sözcük scientia’dır. Scientia dış dünya hakkındaki bilgiye işaret eder (Güzel, 2010, s.14). Felsefe ve bilim yapan kişiler, herkesle ortaklaşa paylaştıkları bir şey olarak “mantıksal düşünme” üzerine sağlam bir bilgiye ve bilince sahip olmak zorundadırlar. Kavramlaştırma, temellendirme, açıklamada bulunma, çıkarımlar yapma, bilimi ve felsefeyi var kılan mantıksal işlemlerdir. Mantığın saltlığının görülebilmesi, onun diğer disiplinlerle ilişkisini ele almayı gerektirir (Özlem, 2014, s.23).

Her önerme bir biçim ve içeriğe sahiptir. Bilgi olayı biçimden ayrı düşünülemez. Bu belirleme bizi şu sonuca götürmektedir. Gerçek bilgi, mantıktan bağımsız olarak elde edilemez. Her bilimsel çalışma mantığın konularına kendi yöntemine uygun olarak ele almakta ve yöntemini güçlendirerek geçerli ve tutarlı bilgi elde etme yolunda ilerlemektedir. Mantık, bilimlerin bilimi olarak tanımlanmakta ve her bilimin bilim olması için ön koşul olarak kabul edilmektedir.

Bilimsel araştırmalar kavramsal bir sistem üzerinden ilerlemekte ve buradan hareket ile önermelerini, sınıflamalarını, kıyaslarını ve çıkarımlarını yapmaktadır. Saymış olduğumuz bu basamaklar, mantığın kurallarını belirleyerek tanımlarını yapmış olduğu kavramlardır. Bu sebeple her çalışma mantığı farklı oranlarda kullanmak zorundadır.

4.1. Akıl Yürütme Türlerinin Kullanımına İlişkin Bulgular ve Yorum

Mantık, düşünmenin yalnız bir türü, akıl yürütme türü ile ilgilidir; akıl yürütmeyi, üstelik bir olgu olarak ne betimleme, ne de açıklama yoluna gider. Sadece akıl yürütme biçimlerini tanıtlama, bunlardan hangilerinin geçerli, hangilerinin geçersiz olduğunu kesinlikle ayırt etmeye yarayan ölçüt veya kuralları saptamaya çalışır (Yıldırım, 1999, s.16). Akıl yürütmelere ilikin çözümleme tekniklerinin bir sistemi olarak mantık, tüm ussal etkinliklerin hizmetinde bir araçtır (Kutlusoy, 2003, s. 140). Mantık, akıl yürütme biçimlerinden geçerli ve geçersiz olanları birbirinden kesin olarak ayırt etmemizi sağlayan ölçütleri belirlemektedir.

Akıl yürütme, en az iki düşünce arasında, bu düşüncelerden birini öbürünün kanıtlayıcı olarak ele alıp buradan bir sonuca ulaşmaktır. Bir başka deyişle, akıl yürütme kanıtlama, ispat dediğimiz bir düşünme işlemidir (Özlem, 2014, s. 30). Mantıklı düşünmek doğru ve düzgün düşünmek anlamına geldiği gibi tutarlı düşünmek anlamına da gelir. Mantıklı düşünmenin tutarlılığı ya da tutarsızlığı kendini akıl yürütmeler de gösterir. Akıl yürütmek yargıda bulunarak ve usa vurarak çıkarım yapmaktır. Yargıya önerme, akıl yürütmeye de çıkarım denilir. Yargılar, hüküm ve haber veren cümleler olduğundan doğru ya da yanlış olabilirler. Doğruluk ve yanlışlık, önermenin gerçekte uygunluğuna bağlıdır (Çüçen, 2012, s.15).

Doğruluk ile geçerlik arasındaki ilişkiyi açıklığa kavuşturmak için aşağıdaki maddelere bakmak faydalı olacaktır (Yıldırım, 1999, s.22).

1. Verilen bir argümanın geçerli ve öncüllerinin doğru olduğunu biliyorsak, sonucun doğru olduğunu kesinlikle söyleyebiliriz.
2. Verilen bir argüman geçerli ve çıkarılan sonuç yanlışsa, öncüllerden hiç değilse birinin yanlış olduğunu kesinlikle söyleyebiliriz.

3. Verilen bir argümanda tüm öncüllerin doğru, sonucun ise yanlış olduğunu biliyorsak, argümanın geçersiz olduğunu kesinlikle söyleyebiliriz.

Geçerli, geçersiz, tutarlı, tutarsız, doğru gibi belirlemeler yapabilmek zihinsel işlemler gerektirmektedir. Mantık bize bu işlemleri nasıl yapacağımızı gösteren akıl yürütme türlerinden bahseder. Akıl yürütme türleri şunlardır: Tümevarım, tümdengelim, analogi.

1. **Tümevarım (Endüksiyon-İndüktif)** : Özel veya tekil önermelerden genel veya tümel önermelere doğru yapılan akıl yürütme şeklidir. Bu tür akıl yürütmeler zorunlu olarak geçerli değildir (Çüçen, 2012, s.17). Öncüllerin doğruluğu sonucun doğruluğunu belli derecelerde muhtemel kılar ama onu kesinlik derecesinde teminat altına alamaz (Taylan, 2011, s.243). Olası doğruluk veya yanlışlık değerini verebilirler. Tümevarım, gözlem ve deneylere dayanarak yeni varsayımlar benimseme sürecidir.

Mantık da tümevarım kullanımı:

Gözlediğim birinci kuş kanatlıdır.

Gözlediğim ikinci kuş kanatlıdır.

Gözlediğim üçüncü kuş kanatlıdır.

Gözlediğim n. kuş kanatlıdır.

O halde, bütün kuşlar kanatlıdır.

Sosyolojide tümevarım kullanımı:

II. Dünya savaşı sonrasında toplumsal düzenin tamamen değiştiği, İngiltere’de sınıf sisteminin yıkıldığı, savaş ortamının gelecek kaygısı, belirsizlik, toplumsal değerlerde yozlaşma, yoksulluk, işsizlik gibi sorunlar yarattığı görülmektedir. Kurulduğundan beri İngiltere’de mevcut olan sınıf sistemi savaş sonrasında değişmiştir. Herkesin belirli bir sınıfa ait olarak doğduğu ve sınıfını değiştiremediği, sınıf atlamanın mümkün olmadığı, kesin çizgilerle belirlenmiş bu sistem artık savaş sonrasında yıkılmıştır. Çıkarılan sosyal devlet yasaları ile her kesimden gençler eğitim hakkı elde etmiş böylece ait oldukları sınıfı kendileri belirlemiştir. Ancak, alınan önlemler, çıkarılan sosyal devlet yasaları ve toplumda görülen değişimlere rağmen toplum istenilen refah düzeyini yakalayamamış, yaşanan değişim ve zor günler bireyi toplumdan uzaklaştırmış, yalnızlaştırmıştır. Köklerinden uzaklaşan birey, özellikle de genç nesil, giderek topluma yabancılaşmıştır. Savaş sonrası toplum hayatında görülen köklü değişikliklerin bireyleri, özellikle de dönemin gençlerini, giderek daha umutsuz ve çaresiz bir hale getirdiği, köklerini kaybedip yeni düzene uyum

sağlayamayan, sınıflar arasında sıkışan bu neslin giderek toplumdan uzaklaştığı, kimlik sorunları yaşadığı ve içinde bulunduğu topluma yabancılaştığı görülmektedir (Aydoğan & Uygur, 2017, s.120).

Psikolojide tümevarım kullanımı:

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinde sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımının yaygınlığını ve bunu etkileyen faktörleri araştırmak amacı ile yapılmıştır. Kesitsel tipteki bu araştırmada veriler, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Ziraat Fakültesi ve Reyhanlı Sağlık Meslek Yüksek Okulu öğrencilerinden elde edilmiştir. Çalışmada en yaygın kullanılan maddenin sigara olduğu saptanmıştır. Bu sonuç ülkemizde yapılmış olan diğer çalışmaların sonuçlarını destekler niteliktedir. Öğrenciler arasında yaşam boyu sigara deneme oranı % 73.2 iken, son bir ay içerisinde sigara kullandığını belirtenlerin oranı % 38.6 olarak gözlenmiştir. Türkiye’de sekiz üniversitenin birinci sınıf öğrencileri arasında yapılan çalışmada halen sigara içme oranı %22.5’dir. Şimşek ve arkadaşları, Harran Üniversitesi birinci sınıf öğrencileri arasında yapmış oldukları çalışmada öğrencilerin %25.4’ü halen sigara içtiklerini bildirmişlerdir. Akfert ve arkadaşlarının çalışmasında üniversite öğrencileri arasında yaşam boyu en az bir kez sigara deneme oranı %61.5’dir. Çamur ve arkadaşlarının çalışmasında araştırmaya katılan öğrencilerin %65.6’sı en az bir defa sigara denemişlerdir. Türkiye’de değişik bölgelerde yapılmış çalışmalardaki bulgularla kıyaslandığında, bu çalışmada sigarayı en az bir kez deneme ve halen sigara kullanım sıklığının bir miktar daha yüksek olduğu görülmektedir. Bulgular yaklaşık her üç üniversite öğrencisinden birinin halen sigara içtiğini göstermektedir. Bu bulgular sigara konusunda daha çok çaba harcanması gerektiğini, gösterilen çabaların önemli ancak halen yetersiz olduğunu düşündürmektedir. Sigara içimi halen Türkiye için en önemli halk sağlığı sorunlarından birisidir (Turhan, vd. 2011, s.40).

Bir öğretmenin sınıf içinde tümevarım kullanımı:

Tümevarımlı uygulamalarda öğretmen öğrencilere o gün hangi kavramdan söz edeceklerini söyler. Daha sonra öğrenciler kavramla ilgili verileri (örnekler ve örnek olmayan öğeler) çözümler; kavramın örnekleri ve örnek olmayan öğeleri sınıflandırırken kavramla ilgili kendi akıl yürütmelerini dile getirirler, kavramla ilgili yeni bilgilerini örnekler üzerinde uygularlar ve en sonunda örneklerden çıkarımladıkları ayırt edici özellikler yoluyla tanıma ulaşmaya çalışırlar. Tümevarımlı kavram öğretimi sürecinde, önce örnek ve örnek olmayan üyeler sunulmakta; daha sonra ayırt edici özelliklere ve kavramın tanımına ulaşılmaktadır (Bozkurt, 2018, s.15).

Gözlem sonuçları önermelerde verilen bilginin genellenerek bir tümevarım gerçekleştirilmesini sağlamıştır.

2. **Tümdengelim (Dedüksiyon-Dedüktif)** : Salt bir çıkarım yöntemidir. Bilgilerimizi artırıcı değil, bilgi veya hipotezlerimizi çözümleyicidir (Yıldırım, 1999, s.26). Doğru tümel öncüllerden zorunlu olarak doğru tümel veya tikel sonuç çıkartmaya denir.

Tümdengelim akıl yürütme, genelden genele ya da genelden tekile doğru giden bir düşünme biçimidir (Çüçen, 2012, s.16). Dedüksiyonun esas önem ve işlevi, bilgilerimizi bir kuram ve hatta sistem içerisinde düzenlememize elveren kanıtlayıcı özelliğindedir (Özlem, 2014, s.40). Dedüksiyon terimi, tümdengelim olarak düşünülmekte ve öyle kabul edilmektedir. Ancak bazen önermelerde “tümden gelme” değil, “tümden tüme geçme” olabilmektedir. Bu da göz önünde bulundurulmalıdır.

Mantık da tümdengelim kullanımı:

Bütün insanlar ölümlüdür.

Sokrates insandır.

Sokrates ölümlüdür.

Antropolojide tümdengelim kullanımı:

1. İnsanlar dünyanın en ücra köyünde de olsalar, özellikle kitle iletişim araçları yoluyla dünyada olan bitenin bir parçası durumundadırlar. Küresel-yerel bağlantıların incelenmesi çağdaş antropolojinin giderek daha fazla önem kazanan bir parçası olarak öne çıkmaktadır. Doğal felaketleri ele alalım. Bhopal’i, Çernobil’i, Şilili Madencileri ve Tayland, Endonezya ve Japonya’ya yerle bir eden deprem ve tsunamileri düşünün. Son olarak da ulaştığımız son cephe uzay: Apollo 11’in 1969 yılında aya inişi, küresel televizyon yayıncılığının daha ilk günleri sayılabilecek bir dönemde 600 milyon kişi tarafından izlenmiştir (Kottak, 2016, s.8)

2. Çevreden gelen ve fiziki yapıyı etkileyen faktörler ruhsal yapıyı da etkilemektedir. Montesquieu'nun açıklaması bu konuda örnek olarak verilebilir. Montesquieu diyor ki: “sıcak memleketlerde yaşayanların ihtiyaçları çok değildir. Bu bakımdan kadın ve çocuklara bakmak ve onların geçimlerini sağlamak pek pahalıya mal olmamaktadır. Şu halde, sıcak memleketlerde birkaç kadınla evlenmek güçlük arzetmemektedir.” (Örnek, 1968, s.171).

Sosyolojide tümdengelim kullanımı:

“Arkadaşlık etkisi erkeklerin de sağlık kalitesini yükseltir. Arkadaşı çok olan yaşlı erkeklerin arkadaşı az olanlara göre daha az kalp rahatsızlığı yaşadığına dair çalışmalar mevcuttur. Genç dağcı üniversite öğrencilerinin sırtlarında ağır çantalar ile yüksek zirvelere nasıl tırmandıkları araştırılmış ve yanlarında arkadaşları ile tırmananların yalnız tırmananlara göre daha optimist yaklaşım sergilediği görülmüştür(Macionis, 2017, s.53).

Bir öğretmenin sınıf içinde tümdengelim kullanımı:

Tümdengelimli uygulamalarda öğretmen öncelikle kavramın ayırt edici özelliklerini verir, kavramı tanımlar ve öğrencilere kavramın etiketini verir. Ardından öğrenciler örnekleri inceler (olumlu ve olumsuz) ve örneklerin kavramı temsil eden bir üye mi, yoksa kavramın örneği olmayan bir üye mi olduğunu belirlemeye çalışır. Değerlendirme sürecinde ise yine öğrencilerden örnekleri sınıflandırmaları istenir. Tümdengelimli kavram öğretimi sürecinde, örneklerden ve örnek olmayanlardan önce, ayırt edici özelliklere bağlı kalınarak oluşturulmuş bir tanım sunulmaktadır (Bozkurt, 2018, s.15).

Tümel bir önermenin çözümlenmesiyle tikel bir önermeye ulaşılmıştır. Yeni bir bilgi elde etme değil, bir çıkarım gerçekleştirilmiştir.

Geçerli argüman biçimlerini ayırt etme ve belirleme mantıkta başlıca çalışma konusudur. Mantıksal geçerlik akıl yürütme türleri arasında yalnız dedüktif çıkarım türünde aranabilir. Ancak yalnız günlük düşünmede değil bilimsel argümanlarda da dedüktif olmayan akıl yürütmelere yer verilir. Bunlar arasında en çok üzerinde durulan indüktif akıl yürütmedir. Dedüktif argümanın başta gelen özelliği, öncüllerin sonucu kesinlikle doğruladığı savını taşımasıdır. Bu savın gerçekleşmesi halinde argüman geçerlik kazanır; aksi halde argüman dedüktif nitelikte olmasına karşın geçersiz kalır (Yıldırım, 1999, s.24). Dedüktif olduğu halde geçersiz bir argüman olabilir ancak geçerli olup dedüktif olmayan bir argüman olamaz. Bir argümanın geçerli olması için mutlaka dedüktif olması gerekmektedir.

3. **Analoji (Analojik):** Analoji, öncüllerde ortak olan özelliklerden veya benzerliklerden sonuçta da olduğunu varsayan bir çıkarım biçimidir. Bu nedenle zorunluluğu içermediği için doğruluk değeri de olasılıklıdır (Çüçen, 2012, s.19). Analoji tekil olay, olgu ve nesnelere başlar ve diğer olay, olgu ve nesneye varır, genellemeye gitmez.

Mantık da analoji kullanımı:

C ve D, X özelliğine sahiptirler.

C, ayrıca Y özelliğine sahiptir.

O halde, D de Y özelliğine sahiptir.

Psikolojide analoji kullanımı:

1. Problem: Elimizde bir kutu kibrit, iki mum, bir parça ip ve birkaç tane raptiyemiz olduğunu düşünün. Bir mumu ışık kaynağı olarak kullanabilecek şekilde duvara nasıl sabitlerdiniz?
Mum problemini bir içgörü ile çözeniz gerekir. Ancak çoğumuzun bu problemi çözmek için bir strateji belirlemesi gerekir, iyi bir strateji analoji kullanımını gerektirebilir. Analoji,

yeni bir durum ile eski, bilindik bir durum arasında bir benzerlik bulmaya yönelik stratejidir. Eğer mum problemini çözmek için analogi benimserseniz düşünme şeklimiz muhtemelen şu şekilde olacaktır: Mumları duvarda tutmak için genelde bir raf kullanırım. Elimdeki nesnelere hangisi -mum, kibrit kutusu ya da mum- raf görevi görebilir? Kibritleri çıkartırsam kutuyu raptiyelerle duvara tutturabilirim (Plotnik, 2009, s.309). Tecrübe ve bilgi kazandıkça analogi konusunda daha başarılı hale gelmektedir. Tecrübe, karşılaşılan yeni bir durum karşısında eskiye dayanarak analogi kurmayı sağlayacak ve problemin çözümünü hızlandıracaktır.

2. Sivas Yarıaçık Cezaevi'nden cezasının bitimine 14 ay kala firar eden Mehmetşah Demirtaş evine giderek ölüm saçı. Eşini kötü yola düştüğü için, iki çocuğunu da geride perişan bir şekilde kalmamalarını istediği için öldürdüğünü belirtti. Yetiştirme yurdundaki çocuklarını öldürmeye giderken polis tarafından yakalandı. (Cüceloğlu, 1997, s.21). Bilişsel psikologlar Mehmetşah'ın davranışının, onun toplumu ve kendini algılama şeklini, inançlarını ve tutumlarını bilmeden açıklanamayacağını savunurlar. Mehmetşah'ın içinde bulunduğu aynı fiziksel ve sosyal çevre içine Amerikan toplumunun değerleri içinde yetişmiş biri koyulsa, olayları değerlendirmesi ve bilişsel süreçleri algılaması farklı olur. Bu nedenle Mehmetşah'ın yaptığı türden bir davranışta bulunmaz. (Cüceloğlu, 1997, s.30)

Antropolojide analogi kullanımı:

Türler benzer seçici baskılara maruz kalır ve bunlara karşı benzer şekilde adapte olurlarsa, benzer özellikler ortaya çıkabilir. Bu tür benzerliklere analogi denilmektedir. Analogilerin ortaya çıktığı süreç yakınsak evrim olarak adlandırılmaktadır. Örneğin, balık ve yunuslar sudayaşamak için yakınsak evrimden kaynaklı pek çok analogiyi paylaşmaktadır. Memeli olan yunusların balıklar gibi yüzgeçleri vardır. İkisi de kılızdır ve su direncini kırmak için akışkanlığı sağlayacak biçimlidir. Kuşlar ve yarasalar arasındaki analogiler (küçük vücut yapısı, kanat ve hafif vücut kemikleri) uçmak için benzer özelliklerin evrimleştiğini göstermektedir (Kottak, 2016, s.111).

4.2. Aklın İlkelerinin Kullanımına İlişkin Bulgular ve Yorum

Mantık, kavram oluşturma, önerme kurma ve çıkarım yapma işlemlerini yaparken bazı temel ilkeleri kullanır. Bu ilkeler doğru düşünmemiz için gereklidir.

- a. Özdeşlik ilkesi : Özdeşlik, iki ayrı şey arasındaki bir ilişki değildir, bir şeyin kendisi olması durumudur. Bir şey ne ise odur. Mantıkta özdeşlik, özdeşlik önermesi denen "A, A'dır" ifadesiyle açıklık kazanır (Özlem, 2014, s.49). Bir şey zorunlu olarak kendi kendisiyle özdeşdir. Özdeşlik ilkesiyle yapılmış önermeler totolojik ve analitik bir yapıya sahiptirler. Özdeşlik ilkesiyle kurulan önermeler düşünce evrenimize yenibir anlam ya da varlık alanı katmazlar. Onlar ancak öznesiyle özdeş olan kavramı ya da varlığı dile getirirler (Çüçen, 2012, s.22).

Zihnin uyması gereken ilk ilkedir ve diğer ilkelere ancak bu ilke temele alınarak uyulabilir. Özdeşlik ilkesi sayesinde akıl yürütme süreci boyunca bir terim hep aynı anlama karşılık gelecek ve tutarlılığı sağlanmış olacaktır.

- b. Çelişmezlik ilkesi : Bir şey aynı anda ve aynı yerde hem kendisi hem de kendisinden başka bir şey olamaz. Çelişmezlik ilkesi önermeyi veya bir şeyi kendisinden başka olanlardan ayırarak tanımlar (Çüçen, 2012, s.24). Bir şeyin kendisinden başka bir şeyle özdeş olduğunu düşünmek çelişkidir. Bir şey hem kendisi, hem başka bir şey olamaz. Çelişmezlik ilkesi özdeşlik ilkesinin bir türevi durumundadır. “A, A – olmayan değildir” biçiminde formüle edilebilir ve buna çelişmezlik önermesi denir (Özlem, 2014, s.51). Zihni kendi içine kapanmaktan çıkararak başka varlıklarında olduğunu anımsatır.
- c. Üçüncü halin imkansızlığı ilkesi : Her şey ya “A” ya da “A olmayan” dır; üçüncü bir hal imkansızdır. Bir yüklem özne hakkında ya tasdik edilmiştir ya da tasdik edilmemiştir; üçüncü bir durum imkansızdır (Taylan, 2011, s.103). Bu ilke sınırlayıcıdır. İki den fazla değer olamayacağını söyler. Bir önerme ya doğru ya da yanlıştır. Üçüncü bir olanak yoktur.
- d. Yeter- sebep ilkesi: Bir önermenin ya da bir şeyin yeterli sebebi yoksa ne önerme doğru ne de bir şey var olabilir. Her şeyin yeterli sebebi olması zorunludur. Yeter sebep ilkesinin diğer üç ilke ile arasında sıkı bir ilişki yoktur. Bu ilke doğrudan doğruya önermenin doğru ya da yanlışıyla ilgili (Çüçen, 2012, s.28).

Bilimlerde aklın ilkelerinin kullanımı:

Sözcük anlamıyla bilimden, kendilerinden hareketle kavramların oluşturulduğu bir ilkeler topluluğu anlaşılır ki, bu kavramlar gerçekten de bu ilkelere göre tamamen belirlenmiş haldedir. Bu ilkeler tüm düşünsel ilişkiler bağlamı için sabit ve genel geçerdirler ve parçaları bir bütüne bağlamaya aracılık ederler (Dilthey, 2017, s.22). Dilthey’in burada kastetmiş olduğu ilkeler mantık ilkeleridir.

4.3. Önerme Kullanımına İlişkin Bulgular ve Yorum

Gerek doğruya gerekse yanlışa “doğruluk değeri” denir. Buna göre, önermeleri belli bir doğruluk değeri olan deyimler (yani söz veya sembol dizileri) olarak tanımlıyoruz. Doğru

olan bir önerme her yerde, her zaman, herkes için doğrudur. Yanlış olan bir önerme için de durum böyledir. Şu halde, tek görevli, belirli, tek anlamlı olan cümlelerin halis birer önerme olduğunu görüyoruz (Batuhan & Grünberg, 1970, s.105).

Mantıkta önerme kullanımı:

Aristoteles'e göre önermede bir şeye bir şey ya evetletilir ya da değilletilir. "Tebeşir beyazdır" önermesinde tebeşire beyaz olması yüklenerek bir şey kabul edilerek, evetlenmiştir (Çüçen, 2012, s.72).

Psikolojide önerme kullanımı:

Beyin konuşmak ve anlamak için genetik olarak programlanmıştır. Yapılan araştırmalar doğuştan gelen biyolojik faktörler ile bir çocuğun 6800 dilden herhangi birini öğrenebilmesi için gerekli programı sağladığını göstermektedir. Çocuğun hangi dili öğreneceği çevresine bağlıdır (Plotnik, 2009, s.316).

Antropolojide önerme kullanımı:

Alt-soy kuralı nüfus artışının azınlıklara isnat edilmesine yol açmaktadır. Azınlıklar nüfuslarının düşüşe geçmesi durumunda siyasi ağırlıklarını kaybetmekten korkarlar (Kottak, 2016, s.282).

Sosyolojide önerme kullanımı:

Türkiye'de üniversiteden liselere doğru felsefe ve sosyoloji derslerinin yayılışında yetişen genç bilim adamlarının, eğitim çevrelerinin ve dönemin siyasal iktidarının konuya gösterdiği önemin büyük etkisi olmuştur (Zabun, 2013, s.44).

4.4. Kavram ve Tanım Kullanımına İlişkin Bulgular ve Yorum

Kavram, bir şeyin zihindeki tasarımı olarak tanımlanır. Zihin ve düşüncede olan bu tasarımın dilsel ifadesine terim denir. Bir obje veya olgunun düşüncedeki karşılığı kavramdır. Bu karşılığın dile getirilmesi ise terimdir. Kavram imgelemeden farklıdır. Bir şeyin imgesi, tek ve somut bir varlığa aitken, bir şeyin kavramı genel ve soyut varlığa aittir. Tek bir kavram ancak bir şeye karşılık gelir ve o şeyin ne olduğunu verir. Kavram ve terimler doğru ya da yanlış olamazlar. Yanlışlık ve doğruluk önermelere aittir (Çüçen, 2012, s.55). Mantık kavramın neliği, felsefe ve bilim ise kavramın gerçekliğiyle ilgilenirler (Özlem, 2014, s.91).

Tanım, bir kavramın anlamını belirleme işlemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir kavramın anlamını belirlemek ise, o kavrama yükletilebilecek özellikleri dil aracılığıyla ifade etmek demektir. Bunun dilsel yolu da o kavramı özne, o kavrama yükletilebilecek özellikleri yüklem olarak içerecek önermeler kurmaktır. Her tanım bir önermedir. Ancak her önerme bir tanım değildir (Özlem, 2014, s.108).

Psikolojide tanım kullanımı:

Kişilik envanteri, kişilik değerlendirmesi için kullanılan ve kişisel düşünceler, duygular ve davranışlarla ilgili bir dizi öge içeren öz bildirim testi (Gerrig & Zimbardo, 2018, s.433).

Sosyolojide tanım kullanımı:

Özümseme, iki veya daha çok kişi veya grubun bir diğerinin davranış örüntüsünü kabul edip uygulanmasıyla gerçekleştirilen bir sosyal süreçtir (Fichter, 2006, s.130).

Antropolojide tanım kullanımı:

Görelî tarihlendirme, zamanı mutlak olarak belirlenir bir tarihle belirlemekten ziyade, diğer katmanlara ve materyallere göre bir zaman çerçevesi oluşturmaktır (Kottak, 2016, s.64).

Kavram Türleri:

Genel-Tekil ve Tümel-Tikel Kavramlar: Zihinde tasarlanan bir şey tek bir varlığa karşılık geliyorsa bu kavram tekil bir kavramdır. Bir sınıfın tümüne ya da aynı türden varlıkların ortak özelliklerine karşılık geliyorsa bu kavrama genel kavram denir. Genel olan kavramlara tümel kavramlar da denilmektedir (Çüçen, 2012, s.56). Bir tümel önermede özne durumunda olan ve bir sınıfın tümünü gösteren tümel kavramdır. Bir tikel önermede özne durumunda olan ve bir sınıfın bir kısmını gösteren tikel kavramdır (Özlem, 2014, s.73).

Somut-Soyut Kavramlar: Tek bir nesneye işaret eden, başka bir şeye bağlı olmadan kendi başına var olan bir şeyin kavramı somut olarak tanımlanmıştır. Buna karşılık, varoluşunu bir başka şeye borçlu olan ve ancak düşünmede ve zihinde bir başka şeyle ilişki içinde, nesne veya nesnelerin niteliği olarak düşünülen şeyin kavramı soyut olarak kabul edilmiştir (Özlem, 2014, s.73).

Kollektif-Distribütif Kavramlar: Bir grubu diğer gruptan ayırarak değişik bireylerin belli amaç ve işlevler doğrultusunda bir araya gelerek oluşturdukları gruba kollektif kavram denir. distribütif kavramlar, kollektif kavramlar içinde dağıtılmış olarak bulunurlar. Bir sınıf içinde yer alan bireyleri gösteren kavrama distribütif kavram denir (Çüçen, 2012, s.59).

Olumlu- Olumsuz Kavramlar: Olumlu kavram, işaret ettiği şeyde bir niteliğin bulunduğunu; olumsuz kavram işaret ettiği bir şeyde bir niteliğin bulunmadığını bildiren kavramdır(Özlem, 2014, s.83).

Bağıl-Bağıl Olmayan Kavramlar: Bir kavram varlığını bir başka kavrama borçlu ise buna bağlı kavram denir (Çüçen, 2012, s.61).

Açık-Seçik Kavramlar: Açık ve seçik kavramlar modern felsefenin kurucusu Descartes tarafından tanımlanmıştır. Açık kavramlar bize doğrudan gelen, yani aracısız elde ettiğimiz kavramlardır(Çüçen, 2012, s.61). Seçik kavramlar ise başka kavramlardan ayırt edilen, ayrılmış kavramdır. Bir kavram seçikse mutlaka açıktır (Özlem, 2014, s.83).

Özlük ve İlinti Kavramlar: Yüklem durumundaki kavram özneyi içine alıyorsa, yüklem durumundaki kavram, özne durumundaki kavrama göre özlük kavramı olur. Yüklem durumundaki kavram öznenin özüne ait değil de onun ilintisine aitse, bu kavrama ilinti kavramı denir (Özlem, 2014, s.88).

Tablo 5

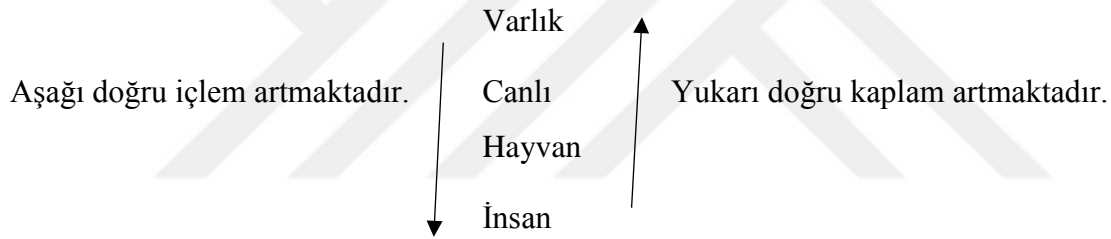
Kavram Türleri

Kavram Türü	Bilim Dalı	Örnek
Genel-Tekil Kavramlar	Psikoloji	Beyin (genel): Sinir sistemimizin en önemli bileşenidir. Medula (tekil): Nefes alma, kalp atışı ve kan basıncını kontrol eder.
Somut-Soyut Kavramlar	Antropoloji	İnsan (somut) / İnsanlık(soyut)
Kollektif-Distribütif Kavramlar	Sosyoloji	Meslek (kollektif) / Sosyolog (distribütif)
Olumlu-Olumsuz Kavramlar	Antropoloji	Koyu deri rengi hastalıklara karşı direnci artırır (olumlu). Açık deri rengi doğal bir güneş koruyucu değildir (olumsuz).
Bağıl-Bağıl Olmayan Kavramlar	Sosyoloji	Kölelik (bağıl): Başka bir kişinin malı ve mülkü olan kişi. Kitap (bağıl olmayan)
Açık-Seçik Kavramlar	Tıp	Diş ağrısı (açık) / Azı dişinin ağrısı (seçik)
Özlük ve İlinti Kavramlar	Felsefe	İnsan düşünen bir varlıktır (özlük) / İnsan ağlayandır (ilinti)
Tümel-Tikel Kavramlar	Psikoloji	Hatırlama (Tümel): Tüm insanlar hatırlama özelliğine sahiptir. Amnezi (Tikel): Bazı insanlar hafıza kaybı yaşarsa ve hayatlarının belirli bir bölümünü hatırlayamazlar.

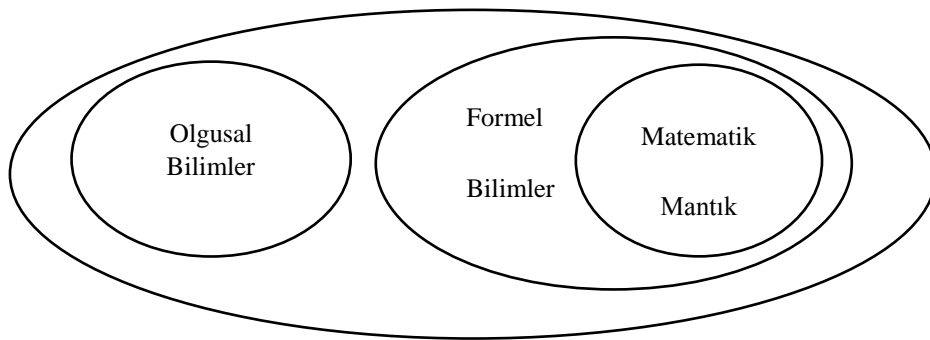
Kavramın Varolma Durumları:

Ne'lik, Gerçeklik ve Kimlik: Bir kavram sadece zihinde bir tasarım olarak varolabilir. Buna kavramın neliği denir. Her kavram zorunlu olarak bir neliğe sahiptir. Eğer kavramın dış dünyada bir karşılığı varsa, buna da kavramın gerçekliği denir. Gerçekliğe sahip kavramların, düşüncenin veya zihnin dışında belli bir varlıkla gerçekliği ortaya konulursa, o kavramın bir de kimliği vardır. Örneğin, “şu köpek” kimliğe bürünmüş ve gerçekliğe sahip bir kavramdır (Çüçen, 2012, s.63).

İçlem ve Kaplam: Her kavramda hem içine aldığı konu veya nesnelere işaret etme, onları kapsama hem de bu konuların ve nesnelere ortak özelliklerini, yani anlamlarını işaret etmek gibi iki yön vardır. Bir kavramın içlemine belirlemek o kavramın anlamını belirlemek demektir. İçlem bir kavramda bulunan veya bulunabilecek özelliklerdir (Özlem, 2014, s.97). Bir kavram, içine aldığı nesnelere ve varlıkları tamamen kaplıyorsa, kavranılan tüm nesne ve varlıklara o varlığın kaplamı denir (Çüçen, 2012, s.63).

Şekil 2. İçlem ve kaplam ilişkisi.

Şekil3. Bilimlerin sınıflaması

Bilim kavramı olgusal ve formel bilimlere kapsamaktadır. Formel bilimlere ise matematik ve mantığı kapsamakta, bu bilimlere formel bilimlerin içlemi olmaktadır.

Beş Tümel:

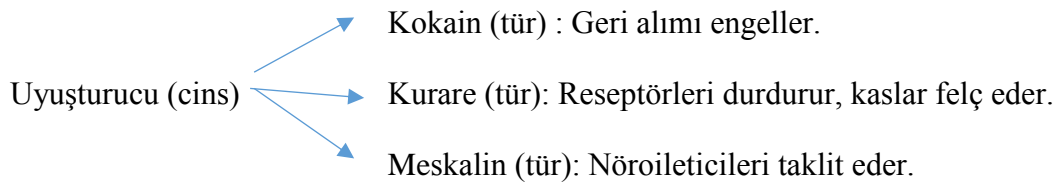
Porphyrios (233-304) Aristoteles'in mantık kitaplarına giriş olarak İsağoji adı altında bir kitap yazmış, burada, cins, tür, ayırım, hassa (özgünlük) ve ilintiden bahsetmiştir (Öner, 1986, s.24).

Cins: Ortak benzerlikleri, nitelikleri ve özellikleri içeren genel kavramları kapsayan bir genel kavramdır. Cinsler yakın ve uzak cins olmak üzere ikiye ayrılırlar. Cinsler birbirlerine göre de sıralanması bakımından ayrıca üst cins, orta cins ve alt cins olarak ayrılabilir (Çüçen, 2012, s.66).

Tür: Cinsin altında bazı özellikleri dolayısıyla cinsle kısmen özdeş olan kavramdır. Cins kavramı bir üst kavram, tür kavramı bir alt kavram konumundadır. Aynı cins kavramı altında yer alan iki tür kavramını birbirinden ayıran özelliğe ise “türsel ayırım” denir (Özlem, 2014, s.94). Tür, özel tür ve görelî tür diye ikiye ayrılır. Özel tür (bazen buna gerçek tür de denilir) tür olmakla cins olmayan yani artık türlere bölünmeyen türe denir. Tür olmakla cins de olabilene de görelî tür denir. İnsan özel türdür. Çünkü altında başka tür yoktur. Canlı ise görelî bir türdür (Öner, 1986, s.26).

Psikolojide cins ve tür kullanımı:

Dünyanın farklı bölgelerinde bulunan uyuşturucu maddelerinin sinir sistemi üzerine etkileri aşağıda verilmiştir (Plotnik, 2009, s.59):

Şekil 7. Uyuşturucunun cins ve türleri. Plotnik, Rod. 2009, İstanbul: Kaknüs kaynağından alınmıştır.

Antropolojide cins ve tür kullanımı:

Tablo 5

İnsanın Canlılar Dünyasındaki Yeri

TAKSON	YAYGIN İSİMLERİ (TÜRKÇE)
Alem	Hayvanlar
Şube	Omurgalı Hayvanlar
Alt Şube	Omurgalılar
Sınıf	Memeliler
Alt Sınıf	Plesantahılar
Takım	Primatlar
Alt Takım	Antropoidler
Infra Takım	Katariniler (Dar Burunlular)
Üst Aile	Hominoidler
Aile	Hominidler
Alt Aile	Homininler
Cins	İnsanlar
Tür	Günümüz İnsanları
Alt Tür	Anatomik Olarak Modern İnsan

Not: Kottak, 2016, Antropoloji, Ankara: De Ki kaynağından alınmıştır.

Ayırım: Ayırım, cins içinde türü gösteren karakter veya karakterler toplamıdır (Öner, 1986, s.26). Türü yakın cinsten ayıran özelliğe yakın ayırım, uzak cinsten ayıran özelliğe uzak ayırım denir (Çüçen, 2012, s.66).

Hassa (Özgülük): Türün ayırımdan kaynaklanan zorunlu özellikleridir (Çüçen, 2012, s.66). Porphyrios'a göre dört türlü hassa olur. 1. Türün bazı fertlerine ait olan hassa. Mesela hekimlik insanın hassasıdır ve bazı fertlerine aittir. 2. Türün bütün fertlerine ait olan hassa. Mesela, iki ayaklı olma insanın bütün fertlerine ait olan hassasıdır. 3. Türün fertlerine belli bir anda ait olan hassa. Mesela insanın ihtiyarlayınca saçlarının ağarması gibi. 4. Türün bütün fertlerine ait olmakla beraber daimi değildir. Mesela insan için gülme bu tip hassadır (Öner, 1986, s.27).

Psikolojide hassa kullanımı:

İnsanın bazı fertlerine ait bir hastalık olan anensefali, çok küçük bir beyinle veya beyinsiz olarak dünyaya gelme durumunu ifade eder. Anensefali hastalarının hayatta kalma süresi genellikle günlerle ifade edilir (Plotnik, 2009, s.74).

İlinti: Aristoteles ilintiyi şöyle tanımlıyor: ilinti ne tanım ne hassa, ne de cins olmayıp nesneye ait olan şeydir; veya hangisi olursa olsun bir tek ve aynı şeye ait olabilen veya ait olmayan şeydir. İlintinin ayrılabilen ve ayrılamayan ilinti olmak üzere iki tipi vardır (Öner, 1986, s.27-28). Eğer bir varlığın olması veya olmaması için bir özellik zorunluluk içermiyorsa ona ilinti denir (Çüçen, 2012, s.66).

Psikolojide ilinti kullanımı:

Biyolojik ihtiyaçlar insana ait ilinektir. Biyolojik ihtiyaçlar, hayatta kalmamız ve fiziksel sağlığımız için kritik bir önem taşıyan fizyolojik gerekliliklerdir. Araştırmacılar, yeme, su, cinsellik, oksijen, uyku, acıdan kaçınma gibi yaklaşık on iki biyolojik ihtiyaç olduğunu tespit etti (Plotnik, 2009, s.332).

Sınıf ortamında kavram kullanımı:

Kavram, eğitim sisteminin zemini oluşturmaktadır. Kavramsal bilgi, sınıflandırmalar ve kategoriler gibi “büyük düşünce yapıları” arasındaki ilişkileri içerdiğinden kavramsal bilginin gelişimi, karmaşık kavramları (örneğin zamanın ölçümü) oluşturan özgül kavramların (günler, haftalar ve yıllar gibi) anlaşılmasına dayanır (Bozkurt, 2018, s.17). Bu yüzden kavram çalışmaları yapılmalıdır. Kavram kazanımı modeli böyle bir çalışma örneğidir. Öğrencilerin kavramları derinlemesine kavramasını ve kavramsal bilgi geliştirmelerini destekleyen devinimsel, etkileşimli bir öğretim modelidir. Kavram kazanımı modeli akıl yürütme ve eleştirel düşünme stratejilerini geliştirir. Aşamaları şu şekildedir (Bozkurt, 2018, s.17):

1. Örneklerin sunumu: Öğretmen kavramın örneklerini ve örnek olmayan örnekleri sunar ve bunlara dayalı olarak öğrencilerden kavramla ilgili bir varsayım oluşturmalarını ister.
2. Varsayımların oluşturulması ve çözümlenmesi: Bu aşama ilk aşama ile eşzamanlı yürütülmektedir. Öğretmen öğrencilerden varsayımlarını incelemelerini, ardından doğrulamalarını veya reddetmelerini ister. Daha sonra öğrencileri varsayımlarını veri ile (öz nitelikleri kullanarak) desteklemeye yönlendirir.

3. Akıl yürütme etkinliğinin bitirilişi: Bu adımda, öğretmen öğrencilere ele alınan kavramın tanımını oluşturmada yol gösterir. Öğrencilerin kendi varsayımlarını ve kavramın ayırt edici özelliklerini çözümlyerek kavram için bir tanım oluşturmalarına (sentezlemelerine) yardımcı olur. Bu noktada, öğretmen ayrıca öğrencileri kendi öğrenme süreçlerini çözümlmeleri ve değerlendirmeleri için yönlendirir.
4. Uygulama: Öğretmen, öğrencilere çözümlleme için yeni örnekler ve kavramın örneği olmayan örnekler sunar; bunları ayırt etmelerini ister. Daha sonra öğrencilerin öğrenmelerini değerlendirir ve kavramın ayırt edici özelliklerini taşıyan başka örnekler bulmalarını ister.

4.5. Sınıflandırma Kullanımına İlişkin Bulgular ve Yorum

Sınıflandırma, konuları ve nesnelere cins-tür ilişkisine göre sıralamaktır. Konular ve nesnelere, benzerlik ve ayırım gözetilerek ayrılır ve basitten karmaşığa doğru gidecek şekilde sıralanır. Her tür kendi cinsiyle tanımlanır (Özlem, 2014, s.124).

İki çeşit sınıflandırma vardır (Küçükşabanoğlu, 2018, s.25):

1. Yapay Sınıflandırma: Eşya ve varlıklar özel bir amaçla ve geliş-geçici bir özelliğe göre geçici sınıflama yapılması yapay sınıflandırmadır. Kalem kutusundaki kalemleri renklerine göre ayırmak, elbiseleri yazlık, kışlık gibi ayırmak.
2. Doğal Sınıflandırma: Eşya ve varlıklar, önde gelen niteliklere ve hakim özelliklere göre bölümlere ayrılırsa bu doğal sınıflandırmadır. Hakim özellik, kendisi ile birlikte birçok özelliği de birlikte sürükleyen temel bir özelliktir. Bu tür sınıflamaya örnek biyoloji biliminde yapılan bitki alemi ile ilgili sınıflandırmalardır.

Antropolojide sınıflandırma kullanımı:

Anadolu'da bilinen en eski fosil insan kalıntısı Denizli ilinin Kocabaş köyünde bulunmuştur. 2002 yılında Pamukkale Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. M. Cihat Alçıçek'in bölgede icra ettiği jeolojik araştırmalar esnasında traverten ocaklarına yaptığı ziyaretlerden birisinde bulunan fosil, bir kafatasına ait üç parçadan oluşmaktadır. Bir sağ duvar kemiği (parietal) parçası, kaş kemeri korunan bir alın kemiği (frontal) parçası ve kaş kemeri olmayan bir alın kemiği ile birleşik bir duvar kemiği parçasından ibaret bu kafatası kubbesinin üst kısmı traverten bloklarının kesimi esnasında zarar görmüştür. Çalışmaların sonrasında, fosilin 3 boyutlu görüntüsü üzerinden geometrik morfometri yöntemi ile daha detaylı çalışmalar

gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalardan elde edilen sonuçlar farklı Homo erectus gruplarını işaret etse de, bu fosillerin Homo erectus olarak sınıflandırılması gerektiğini ortaya koymuştur (Aytek, 2017, s. 21).

Sosyolojide sınıflandırma kullanımı:

1. Weber sosyolojinin çekim alanına yakalanmış görünür, ancak o yoğun öğrenen biridir ve aynı ölçüde bir iktisatçı, tarihçi veya hukuk bilgini olarak sınıflandırılabilir (Benton & Craib, 2015, s.102).
2. Her sosyal grup tanımlanmış olan birtakım özelliklere sahip olmalıdır. Bundan sonra gruplar bu özelliklerin her biri açısından bir süreklilik gösterip göstermediğine bakılarak sınıflandırılabilir. Yapıya göre sınıflamada gruplar en katı yapılaşmadan en gevşek yapılaşmaya doğru giden bir süreklilik üzerine yerleştirir (Fichter, 2006, s.64).

Psikolojide sınıflandırma:

Galen bireyin kişiliğini bedeninde hangi salgının baskın olduğuyula ilişkilendirmiştir. Kişilik mizaçlarını şöyle sınıflandırmıştır: Kan (neşeli mizaç), balgam (sakin mizaç), kara safra (melankolik mizaç), iltihap (asabi mizaç) (Gerrig & Zimbardo, 2018, s.407).

Bilimsel araştırmalarda sınıflandırma kullanımı:

Araştırmalarda kullanılan veriler Cresswell'in de önermiş olduğu gibi nicel, nitel ve her ikisinin birlikte kullanılma durumuna göre sınıflandırılabilir (Tanrıoğen, 2014, s.58).

4.6. Çıkarım Kullanımına İlişkin Bulgular ve Yorum

Akıl yürütme, en az iki düşünce arasında çıkarım yapmaktır. Bulgular bölümünün ilk başında akıl yürütme türleri ve bu türlerin bilimlerde kullanımına ilişkin açıklama ve örnekler mevcuttur ancak kıyas gibi çıkarım örnekleri dahil edilmemiştir. Bu sebeple, örnek eklemelerinin yapılması için “çıkarım kullanımına ilişkin bulgular” başlığı açılmıştır.

Kıyas geçerli bir çıkarım şeklidir. Geçerli çıkarım ise doğru akıl yürütme ve düşünme biçimidir. Kıyaslar bize doğru düşünme ve akıl yürütmenin yollarını vermektedir (Çüçen, 2012, s.71).

Mantıkta kıyas kullanımı:

Bütün insanlar ölümlüdür

Platon insandır

O halde, Platon ölümlüdür.

Kıyaslar, öncül(ler) ve sonuç olmak üzere iki öğeden oluşmaktadır. Bu kıyasta verilen ilk iki önermeye öncül denilmektedir. Öncüllerden zorunlu olarak çıkarılan önerme ise sonuçtur. Bu akıl yürütme şekli tümdengelimdir.

Psikolojide çıkarım kullanımı:

1. Tarama araştırmalarında soruların soruluş şekline göre farklı sonuçlara ulaşılmaktadır. Soru iki farklı şekilde sorulmuş ve cevaplar arasında bir karşılaştırma yapılmıştır.

Tablo 6

Sanayi ve Trafik İlişkisi

Sizece sanayi, hava kirliliğine trafikten daha mı az yoksa daha mı çok yol açıyor?	Trafik daha çok yol açıyor:%24 Sanayi daha çok yol açıyor: %57
Sizece trafik, hava kirliliğine sanayiden daha mı az yoksa daha mı çok yol açıyor?	Trafik daha çok yol açıyor:%45 Sanayi daha çok yol açıyor: %32

Not: Plotnik, 2009, İstanbul: Kaknüs kaynağından alınmıştır.

Görüldüğü gibi soru sorma şekli ve cevapların sıralanışı sonucu büyük oranda etkilemektedir. Bu bir çıkarım örneğidir. Verilen önermeler arasındaki ilişkiye bağlı olarak bir sonuca ulaşılmıştır.

2. Midesi alınmış insan hastalar bile açlık sancuları çekerler ve midesi olmayan fareler de yemekle ödüllendirildiklerinde yine labirentleri öğrenirler. Bu nedenle, mide kaynaklı hisler insanların açlık yaşamasında genel olarak rol sahibi olsalar da, vücudun nasıl yemek ihtiyacını tespit ettiğini ve yemeye motive olduğunu tam olarak açıklayamaz (Gerrig & Zimbardo, 2018, s.345).

Antropolojide çıkarım kullanımı:

İnsanların genetik olarak birbirlerine benzerlikleri, diğer hominoidlerin (yaşayan iri maymunlar) birbirlerine gösterdikleri benzerlikten daha fazladır. Bu modern Homo

sapiens'in tüm üyelerinin görece yakın bir tarihte ortak atadan ayrıldıklarına işaret etmektedir (Kottak, 2016, s.97).

Sosyolojide çıkarım kullanımı:

1. Belçika'da 1970 ile 1990 arası boşanma oranları ikiye çıktı. Fransa ve Hollanda'da ise aynı süreçte üç misli arttı. Kuzey Avrupa ülkelerinin çoğu ile ilgili son tahminler,bütün evliliklerin yaklaşık üçünden birinin boşanma ile sonuçlanacağını göstermektedir (Bilton, vd., 2008, s.252).
2. Birlikte yaşama hala sıklıkla evliliğe doğru yönelse de daha az insan evlenmektedir. 1981 ile 1991 arasında evlenme oranları her bin evli olmayan erkek ve kadında sırasıyla %25 ve %30'a kadar düşmüştür (Bilton, vd., 2008, s.253).

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bilim, insanın tarih içinde oluşumunu ve gelişimini sağladığı bir başarıdır. İlkel insandan modern insana geçiş sürecinde insanı farklı kılan bilimsel düşünmedir. İnsan yaratıcılığını kullanarak bilimi yani kendi yaşam alanı içerisinde meydana gelen olguları anlama çabasına girerek kendi dünyasını kurmaktadır.

Dilthey, doğa ve tin bilimleri olarak yaptığı ayırmda özellikle tin bilimlerinin tarihselliğine vurgu yapmış, bu bilimler için anahtar noktanın anlama olduğunu ve anlamının da ancak yaşam içinde insan ile olabileceğini belirtmiştir. Tin bilimlerini anlama temeli üzerinde düşünen Dilthey bu bilimlerin metodunu da hermeneutik olarak sunmuştur. Hermeneutik, insanın oluşturduğu sanat, aksiyon ve yazılı metinleri anlamak için temel bir sistemdir. Hermeneutik anlama süreci doğrudan değil dolaylıdır. Anlama, bireyin kendini başkasının varlığında görerek onun hayatını kendi iç dünyasındaki deneyimleri ile yeniden kurduğu zaman meydana gelmektedir.

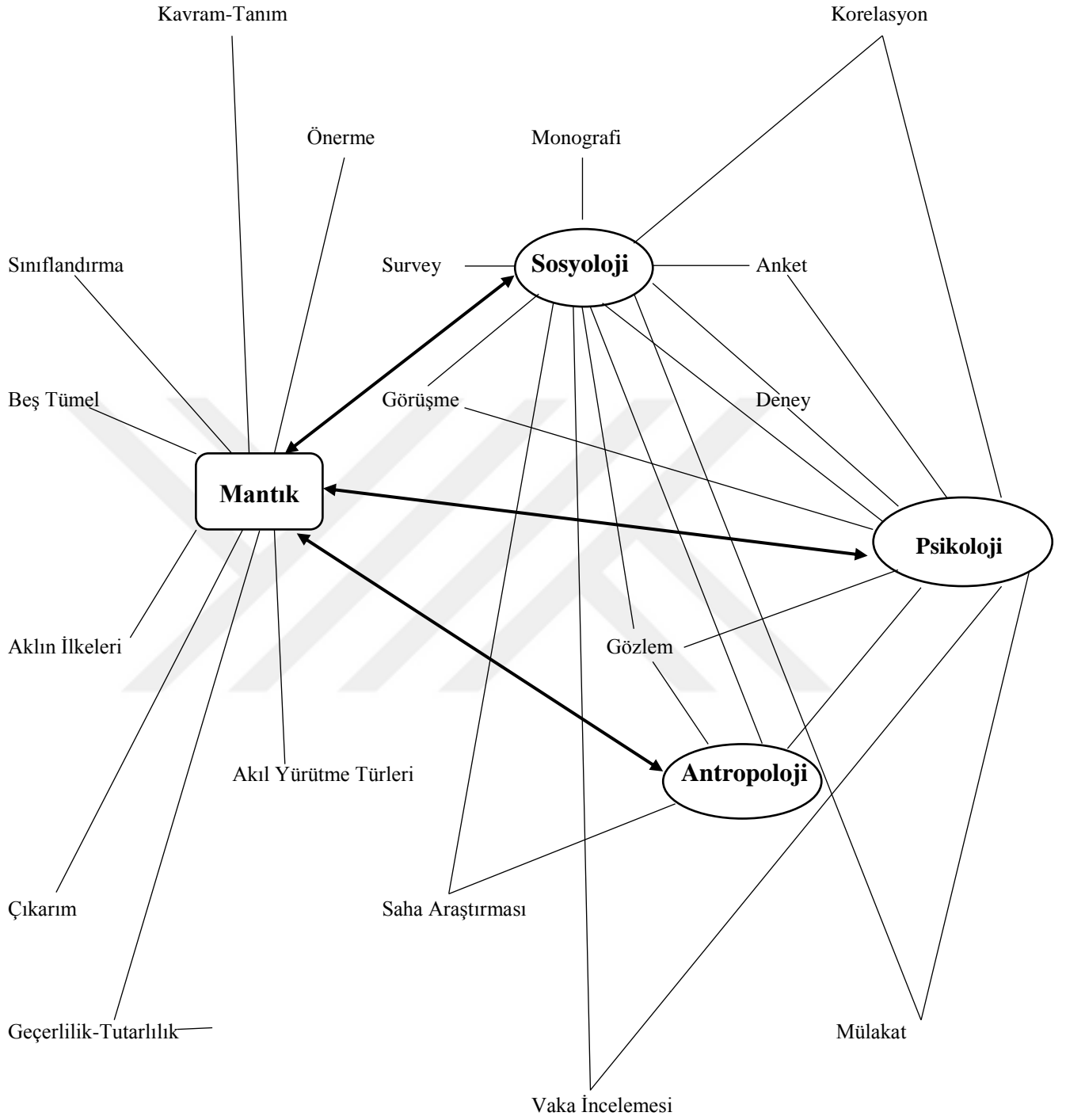
İnsan bilimlerinin her bir alanı, insanın dünyaya yüklediği anlamları anlama çabasıdır. Psikoloji, sosyoloji, antropoloji temelinde baktığımız zaman bu alanların birbirleri ile etkileşim halinde olan insanı; bireysel, toplumsal, davranışsal, ruhsal, tarihsel/zamansal bir bağlamda incelediklerini görmekteyiz.

Bilimsel araştırma belirli bir sistem içerisinde yapılmaktadır. Bu sistem bir problemin hissedilmesiyle başlamakta her bir aşamasında düşünmenin yer aldığı hipotez kurma, veri toplama ve sonuç çıkarmadan oluşmaktadır. Düşünmenin doğru bir şekilde yapılabilmesi ve araştırmanın en başından sonuna kadar yöntem bilgisini verecek olan bir alana ihtiyaç vardır. Bu alan akıl yürütme yollarını göstererek çelişkiden uzak, tutarlı ve geçerli bilgi elde

etmemizi sağlayan mantıktır. Mantığın bilimsel bilgiyi elde etme s¼reçlerinde bilimlere yöntem bilgisini veren formel bir disiplin olduğunu g¼rmekteyiz. Her bilim ge¼erliliđi en y¼ksek sonuca ulaşmak ister. Bunu yaparken akıl y¼r¼tme t¼rlerini, aklın ilkelerini, sınıflandırmayı, önermeyi ve kavramı kullanır. Herhangi bir bilim alanında araştırma yapan araştırmacının, mantıktan yararlanırken mantık bilgisinin eksiksiz ve doğru olması gerekmektedir. Aksi durumda araştırmacı yanlış ¼ıkarımlar ve temellendirilemeyen sonuçlara ulaşacaktır. Bu durumla ilgili bir örnek verebiliriz.

Uygulayacağı anket ile toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dair ¼ıkarım yapmak isteyen bir sosyolog d¼ř¼nelim. Bu sosyolog ¼alıřma grubunun genelleştirmeye uygun olması i¼in evren ve ¼rnekleme doğru belirlemelidir. S¼z gelimi ¼rnekleme doğru se¼ilmezse ya da sayı bakımından evreni doğru temsil etmezse bu araştırmada bilgiye ulaşmak i¼in yapılan bir t¼mevarım hatalı bir t¼mevarım olacaktır. Burada t¼mevarımı kullanmış olmak etkili bir ¼alıřma yapılmış olduğunu g¼stermeyecektir.

Tez de incelenmiş olan psikoloji, sosyoloji, antropoloji ve mantık birbiri ile ilişkili ve etkileşim halindedir. Bu ilişkiyi g¼stermek adına aşağıda genel hatlarıyla bir kavram haritası oluşturulmuştur.

Şekil 4. Bilimler ve mantık arasındaki yöntemsel ilişki

Araştırma için öneriler şu şekilde sıralanmıştır;

1. Antropoloji, sosyoloji ve psikoloji dışında kalan insan bilimleri için de bu çalışmanın benzeri yapılabilir.
2. Mantık ve bilgi felsefesi arasındaki ilişki için bu çalışmanın bir benzeri yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Altuntek, S. (2009). *Yerli'nin bakışı etnografya: kuram ve yöntem*. Ankara: Ütopya.
- Altunya, H.,& Yeşil, M. (2016). Aristoteles'in kategoriler kuramının ele alınış biçimleri. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy, 1*, 79-108.
- Arık, İ. (1998). *Psikolojide bilimsel yöntem*. İstanbul: Çantay.
- Arkonaç, S. A. (2005). *Psikoloji zihin süreçleri bilimi*. İstanbul: Alfa.
- Arkonaç, S. A. (2014). *Psikolojide söz ve anlam analizi*. İstanbul: Ayrıntı.
- Armağan, İ. (1983). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi.
- Arslan, A. (1989). *İbn Haldun'un ilim ve fikir dünyası*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Arslanoğlu, İ. (2015). *Genel sosyoloji*. Ankara: Gazi.
- Arslantürk ,Z., & Amman, T. (2000). *Sosyoloji: kavramlar-kuramlar-süreçler-teoriler*. İstanbul: Kaknüs.
- Aster, E. (1994). *Bilgi Teorisi ve mantık*. (M. Gökberk, Trans.) İstanbul: Sosyal.
- Atkinson R vd. (2006). *Psikolojiye giriş*. Ankara: Arkadaş.
- Ayık, H. (2002). *Eski ve yeni mantığın kavşağında Ali Sedat*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, IV(1).
- Aziz, A. (2008). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri*. Ankara: Nobel.
- Aziz, A. (2010). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri*. Ankara: Nobel.
- Bahar, H. (2009). *Sosyoloji*. Ankara: Usak.
- Baş T., & Akturan U. (2008). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin .
- Batuhan,H., & Grünberg T. (1970). *Modern mantık*. Ankara: Hacettepe.

- Beals, R., & Hoiyer, H. (1991). Antropolojinin konusu ve alanı, (Çev. G. Erginer). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 35(2), 9-34.
- Benton, T. (2013). *Sosyolojinin felsefi kökenleri*. İstanbul: Küre.
- Bilen, O. (2016). *Çağdaş yorumbilim kuramları*. Ankara: Doğu Batı.
- Bilton T vd. (2008). *Sosyoloji*. Ankara: Siyasal.
- Bingöl, A. (1999). İletişim bağlamında mantık ve dil. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40(1), 105-115.
- Birand, K. (1998). *Kamıran birand külliyyatı*. Ankara: Akçağ.
- Bozkurt, Ü. (2018). Kavram, kavramsallaştırma yaklaşımları ve kavram öğretimi modelleri: kuramsal bir derleme ve sözcük öğretimi açısından bir Değerlendirme. *Tömer Dil Dergisi*, 5-23.
- Butler., & Mcmanus. (1998). *Psikolojinin ABC'si*. İstanbul: Kabalcı.
- Cangızbay, K. (2002). *Sosyolojiler değil sosyoloji*. Ankara: Ütopya.
- Cole, S. (1999). *Sosyolojik düşünme yöntemi*. Ankara: Vadi.
- Cüceloğlu, D. (1997). *İnsan ve davranış*. İstanbul: Remzi.
- Çapcıoğlu, İ., & Beşirli H. (2013). *Sosyolojiye giriş*. Ankara: Grafiker.
- Çelebi, N. (2018). Metodolojik sorunlara bir bakış. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 35(2), 47/56.
- Çelebi, N. (2004). *Sosyoloji ve metodoloji yazıları*. Ankara: Anı.
- Çotuksöken, B. (2000.). *Felsefi söylem nedir?*. İstanbul: İnkılap.
- Çüçen, A. K. (2013). *Mantık*. Ankara: Sentez.
- Çüçen, K. (2004). *Klasik mantık*. Bursa: Asa.
- Çüçen, K. (2012). *Mantık*. Ankara: Sentez .
- Descartes, R. (2017). *Metot üzerine konuşmalar*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Dilthey, W. (2017). *Hermeneutik ve tin bilimleri*. İstanbul: Notos.
- Duman, E. Z. (2008). *Ortaöğretimde öğretim ilke, yöntem ve teknikler açısından mantık öğretimi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Duralı, T. (2006). *Felsefe-bilim nedir?* İstanbul: Dergah.
- Durkheim, E. (2010). *Sosyolojik yöntemin kuralları*. Ankara: Dost.
- Duverger, M. (1973). *Metodoloji açısından sosyal bilimlere giriş* . Ankara: Bilgi.
- Düztepe, Ş. (2004). Araştırmalarda bilimsel yöntemin kullanılması. *Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi*, 1, 49-53.
- Emiroğlu, İ. (2004). *Klasik mantığa giriş*. Ankara: Elis.
- Ergun, D. (1982). *Sosyoloji ve tarih*. İstanbul: Der.
- Eroğlu, G. (2012). Klasik mantıktan modern mantığa geçiş: Modern mantığın doğuşuna temel sayılabilecek bazı hususlar. *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 5(9), 115-135.
- Fichter, J. (2006). *Sosyoloji nedir?*. Ankara: Anı.
- Gerrig, R., & Zimbardo, R. (2018). *Psikoloji ve yaşam*. Ankara: Nobel.
- Goldmann, L. (1998). *İnsan bilimleri ve felsefe*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm.
- Gökberk, M. (1999). *Felsefe tarihi*. İstanbul: Remzi.
- Güven, S. (2006). *Toplumbiliminde araştırma yöntemleri*. Bursa: Ezgi.
- Güzel, C. (2010). *Bilim felsefesi*. İstanbul: Kırmızı.
- Habermas, J. (1998). *Sosyal bilimlerin mantığı üzerine*. İstanbul: Kabalcı.
- Haviland, W., Prins, H., Walrath, D., & McBride, B. (2008). *Kültürel antropoloji*. İstanbul: Kaknüs.
- Hızır, N. (1945). Yeni mantığın öncüsü Leibniz. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 3(4), 433-440.
- Hızır, N. (2007). *Bilimin ışığında felsefe*. İstanbul: Kırmızı.
- Hyman, R. (1990). *Psikolojik araştırmanın niteliği*. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- İzmirli, İ. H. (2013). *Metodoloji*. İstanbul: Ötüken.
- Koç, E. (2012). Hermeneutik felsefe geleneğinde dil, kültür ve çokanlamlılık üstüne. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 179-192.
- Kottak, C. P. (2016). *Antropoloji*. Ankara: De Ki .

- Köknel, Ö., Özüğürlü, K., & Bahadır A. (1989). *Davranış bilimleri*. İstanbul: Bayrak.
- Kösemihal, N. Ş. (1993). *Sosyoloji tarihi*. İstanbul: Remzi.
- Köz, İ. (1999). *İslam mantık külliyyatının teşekkülü*. Felsefe Dünyası(30), 106-107.
- Kuş, E. (2012). *Nitel- nitel araştırma teknikleri*. Ankara: Anı.
- Kutlusoy, Z. (2003). *Temel sembolik mantık*. Ankara: Art.
- Küçükşabanoğlu, Ö. (2018). *Mantık ve Doğa Bilimleri*. Ankara.
- Levi-Strauss, C. (2012). *Yapısal antropoloji*. Ankara: İmge.
- Lipman, M. (2003). *Thinking in education*. Second Edition: England: Cambridge University.
- Macionis, J. J. (2017). *Sosyoloji*. Ankara: Nobel.
- Neuman, W. (2013). *Toplumsal araştırma yöntemleri*. Ankara: Yayın Odası.
- Öktem, N., & Karagöz E. (2015). *Sosyal bilimlerde yöntem*. Ankara: Astana.
- Örnek, S. V. (1968). Etnolojinin tarihçesi, başlıca ekolleri, görevleri. *Antropoloji Dergisi*, 165-193.
- Özbudun, S., Şafak, B., & Altuntek, S. (2007). *Antropoloji kuramlar/kuramcılar*. Ankara: Dipnot.
- Özlem, D. (2012). *Bilim felsefesi*. İstanbul: Notos.
- Özlem, D. (2014). *Mantık*. İstanbul: Notos.
- Palmer, R. (2015). *Hermenötik*. İstanbul: Düşün.
- Peirce, C. (2004). *Mantık üzerine yazılar*. Ankara: Öteki.
- Plotnik, R. (2009). *Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Kaknüs.
- Pozzo, R. (2004). *Kant'ın mantık felsefesi için mirası*. *Bilimname*, 3(6), 187-200.
- Renan, E. (2011). *Dilin kökeni üzerine*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Robinson, A. (2014). *Bilim insanları bir keşif destanı*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Ross, W. (2002). *Aristotelesteles*. (A. Arslan, Trans.) İstanbul: Kabalıcı.

- Soysal, M. E. (2012). Tarih biliminin sosyal bilimlerle ilişkisi ve önemi üzerine genel bir bakış. *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, 1, 348-350.
- Ströker, E. (1995). *Bilim kuramına giriş*. Ankara: Gündoğan.
- Şen, Z. (2003). *Modern mantık*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Tanrıoğen, A. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı.
- Taylan, N. (1996). *Mantık tarihçesi problemleri*. İstanbul: M.Ü.İ.F.Vakfı.
- Taylan, N. (2011). *Anahatlarıyla mantık tarihçesi- problemleri*. İstanbul: Ensar.
- Benton T., & Craib I. (2015). *Sosyal bilim felsefesi*. İstanbul: Sentez.
- Ülken, H. Z. (1963). *Felsefeye giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Vural, M. (2004). *Gazzali Felsefesinde bilgi ve yöntem*. Ankara: Ankara Okulu.
- Wittengestein, L. (2014). *Felsefi soruşturmalar*. İstanbul: Metis.
- Yıldırım, C. (1999). *Mantık doğru düşünme yöntemi*. Ankara: Bilgi.
- Yıldırım, C. (2000). *Bilim felsefesi*. İstanbul: Remzi.
- Yıldırım, C. (2008). *Bilimsel düşünme yöntemi*. Ankara: İmge.
- Yüksel, Ö. (2006). *Davranış bilimleri*. Ankara: Gazi.
- Zabun, B. (2013). Türkiye’de sosyoloji öğretimi üzerine kapsamlı ilk çözümlenme: Hilmi Ziya Ülken. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31-50.

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR...